

C. van der Leest

Leven in Gods wereld. Handreiking tegen God-loosheid

Uitgeverij Brevier, Kampen 2016

Inhoud

1	Inleiding	Blz. 2
A God-loosheid		
2	Groeiende vervreemding van God	2
2.1	Rechtstreekse en indirecte ontmoeting met God	2
2.2	Dubbele weerbaarheid	3
2.3	De schepping als toneeldecor	4
2.4	God als noodhulp	5
2.5	Verwetenschappelijking van ons wereldbeeld	7
2.6	Godsverduistering	8
2.7	Secularisatie	8
3	Gevolgen van de vervreemding van God	9
3.1	Gespletenheid	9
3.2	Onverbondenheid	11
3.3	Onrecht aan de Schepper	12
B Leven in Gods wereld		
4	Groeien in de verbondenheid met God	12
4.1	Luisteren naar de Bijbel	13
4.2	Gods betrokkenheid bij de wereld	14
4.3	Gods vreugde over zijn schepping	16
4.4	Tweesporen-blik	17
4.5	Christus en de wereld	20
4.6	Van verwondering naar bewondering	23
5	Werken: een goddelijke taak	24
5.1	Basisteksten	24
5.2	Alleen een wervingstaak en een onderhoudstaak?	25
5.3	Nog altijd een beheerstaak	26
5.4	Kernwoorden bij onze beheerstaak	27
5.5	Werken is godsdienstig bezig zijn	29
5.6	Destructie	30
6	Genieten: een goddelijk voorrecht	32
6.1	Levensvreugde	32
6.2	Onverschilligheid	33
6.3	Genieten is godsdienstig bezig zijn	33
6.4	Afgod of God	35
6.5	Aanwijzingen	37
7	Bijlage: Tweezijdige hulpverlening	39
7.1	Het psychische	39
7.2	Twee voorbeelden	40
7.3	Tweezijdige hulpverlening	41

De bijbelteksten in deze uitgave zijn ontleend aan
'De Nieuwe Bijbelvertaling', © Nederlands Bijbelgenootschap 2004,
met deze uitzondering dat ik de eerbiedshoofdletters m.b.t. God gehandhaafd heb

1 Inleiding

De meest basale vragen die een mens zich kan stellen zijn: 'Waar kom ik vandaan? Waarom ben ik hier? Waar ga ik heen?' De vraag die deze drie vragen omvat is: 'Waarom is deze wereld er eigenlijk?'

Hierop worden door al meer mensen sombere antwoorden gegeven: deze wereld is het zinloze product van een toevallige reeks oorzaken en gevolgen, waarom ons bestaan volstrekt zinloos en toevallig is. We komen uit het niets en gaan weer terug naar het niets. We doen er wijs aan dat we proberen hierdoor niet gedeprimeerd te raken en ons leven zo goed mogelijk te leiden.¹

Het christelijk geloof komt met andere antwoorden: de wereld is het product van een scheppende God, die tot op de dag van vandaag persoonlijk bij deze wereld betrokken is. We zijn hier omdat Hij ons hier wil hebben en omdat Hij een taak voor ons heeft. Maar deze wereld is niet het een en al. God wil ons meenemen naar een nieuwe wereld, die in kwaliteit deze wereld ver zal overtreffen. Onze oorsprong, onze zin en ons doel liggen dan ook in God.

Alleen, het lukt vele christenen niet deze antwoorden constant zo te beleven. Ook zij hebben last van gevoelens van zinloosheid, van leegte. Ook zij vragen zich herhaaldelijk af: 'Waarom leef ik eigenlijk?'

In dit boek sta ik erbij stil hoe de christelijke antwoorden op de genoemde basale vragen al meer zijn aangetast. Welke factoren hebben een rol gespeeld waardoor God in toenemende mate minder relevant is geworden voor onze beleving van de werkelijkheid?

In de tweede helft van het boek wil ik de christelijke antwoorden reactiveren. Wat de Bijbel ons vertelt over God en Christus kan ons houvast geven om als christen op een heel eigen manier in de wereld te staan.²

A God-loosheid

2 Groeiende vervreemding van God

Met de groeiende vervreemding van God bedoel ik dat wij de laatste eeuwen de wereld om ons heen al meer God-loos zijn gaan beleven, als een werkelijkheid die op zichzelf bestaat, los van God. Hoe is dat gegaan? In het vervolg wil ik enkele factoren schetsmatig aanduiden.

2.1 Rechtstreekse en indirecte ontmoeting met God

Christenen geloven in God de Schepper. Wie dit gelooft, onderscheidt daarmee God van zijn schepping. Dat is geen vanzelfsprekend onderscheid, want in de loop van de cultuurgeschiedenis is herhaaldelijk verdedigd dat álles goddelijk is. In dit pantheïsme zijn allerlei variaties, maar die hebben gemeenschappelijk dat God en wereld uiteindelijk samenvallen.

De Bijbel spreekt anders: hoe nauw de band ook is tussen God en zijn wereld, die twee blijven fundamenteel verschillend. Daarom hebben we rechtstreeks met God te doen of indirect, via zijn schepping.

Rechtstreekse ontmoeting

In de Bijbel wordt verschillende keren verteld dat God zich regelrecht, in wat voor gedaante ook, aan mensen liet zien. In al die situaties konden mensen er niet onderuit het te erkennen: 'We hebben met God te maken.'

Enkele voorbeelden uit het Oude Testament. Toen God hoorbaar in de koelte van de avondwind door de tuin van Eden wandelde, aarzelden Adam en Eva niet over wat ze hoorden maar begrepen ze dat God aan hen verscheen (Gen.3:8). Over de interpretatie van dromen zijn dikke boeken geschreven, maar voor Jakob stond het buiten discussie wat hij in z'n droom had waargenomen: God bemoedigde hem voor zijn reis naar het buitenland (Gen.28:12-17). Toen de Israëlieten bij de berg Sinaï getuige waren van indrukwekkende natuurverschijnselen en een stem de ons bekende tien geboden hoorden uitspreken, was er voor hen maar één uitleg mogelijk: dit was God die naar hen toe was gekomen (Ex.19:16-20a; 20:18-19). Van Mozes wordt verteld dat God persoonlijk met hem sprak zoals een mens met een ander mens spreekt, rechtstreeks dus (Ex.33:11; Num.12:6-8); bovendien is God op de Sinaï eenmaal in zijn volle luister voor hem langs gegaan (Ex.33:18-23; 34:5-7).

¹ De Amerikaanse psychiater Irvin D. Yalom gaat in verschillende van zijn boeken in alle openheid de confrontatie aan met deze vragen, zie: *Scherprechter van de liefde. Tien ware verhalen uit een psychotherapeutische praktijk*, Amsterdam 2013⁴; *Tegen de zon in kijken. Doodsangst en hoe die te overwinnen*, Amsterdam 2010⁵; *Eendagsvlinders en andere verhalen uit de psychotherapie*, Amsterdam 2015.

² In het vervolg heb ik de scriptie verwerkt die ik in 1996 ten behoeve van m'n doctoraal examen theologie aan de Theologische Universiteit in Kampen heb geschreven voor het bijvak ethiek/ascetiek, met als titel: *Godsverduistering. Bezinning op de beleving van God in een geseculariseerd Nederland*.

Verderop in het Oude Testament is fascinerend wat de profeet Ezechiël in een visioen te zien kreeg; voor hem was het zonneklaar dat hij geconfronteerd werd met 'de stralende verschijning van de HEER', waarom hij niet anders kon dan zich voorover op de grond te werpen (Ezech.1; verg. 3:22-23; 8:4; 10:1-22).

Maar eveneens in het Nieuwe Testament wordt verteld van rechtstreekse contacten met God of het goddelijke. Overweldigend was de verschijning van de engel aan de herders bij Betlehem, in de nacht van Jezus' geboorte, want door zijn aanwezigheid 'werden ze omgeven door het stralende licht van de Heer' (Luc.2:9). Voor geen misverstand vatbaar was ten slotte de ontmoeting met Jezus, die Paulus op z'n reis naar Damascus (Hand.9:3-5; 22:6-8; 26:12-15) en die Johannes op Patmos had (Openb.1:10-18).

Indirecte ontmoeting

Dergelijke rechtstreekse ontmoetingen met God of Christus zijn vandaag nog altijd mogelijk en blijkens de verhalen van betrouwbare christenen vinden ze ook plaats. Maar in de regel hebben we alleen te doen met de schepping, dus met de mensen, de natuur en wat mensen tot stand brengen. Uit wat we daarvan waarnemen, kunnen wij niet zomaar aflezen dat God daarbij betrokken is. Op grond van wat God zelf ons door zijn Woord vertelt, kunnen we het wéten dat die betrokkenheid een feit is. Onze werkelijkheid bestaat bij de gratie van Gods scheppende kracht en wat er in deze wereld gebeurt, valt onder zijn bestuur. Voor wie God op zijn Woord gelooft, kan het dan ook leven dat we via de waarneembare werkelijkheid met God in aanraking komen (daarover uitvoerig in 4).

Maar dit kunnen we niet met onze gewone zintuigen vaststellen. Het vraagt een aparte actie van het geloof om de verbinding te ervaren tussen onze werkelijkheid en God. Deze verbinding dringt zich niet vanzelf aan ons op. Anders gezegd: de werkelijkheid waarin we leven geeft ons geen automatisch zicht op God. Wat we in eerste instantie waarnemen, is niet God zelf maar de apart van Hem bestaande levende wezens, dingen of gebeurtenissen. Dit maakt het begrijpelijk dat mensen zich verkijken op de werkelijkheid en vaak niet meer waarnemen dan die.

Nu kunnen we dit begrijpelijke toch laakbaar noemen. In elk geval spreekt de apostel Paulus daar zo over: 'Gods onzichtbare eigenschappen zijn vanaf de schepping van de wereld zichtbaar in zijn werken, zijn eeuwige kracht en goddelijkheid zijn voor het verstand waarneembaar. Er is niets waardoor zij te verontschuldigen zijn' (Rom.1:20; verg. Hand.14:16-17; 17:27-28). Daarmee geeft Paulus aan: het spreken van de schepping over Gods glorie is zo luid en duidelijk, dat je dit wel móet opvangen, waardoor je er niet onderuit kunt te erkennen dat God er is met zijn macht en glorie.

In aansluiting hieraan staat in artikel twee van de Nederlandse Geloofsbelijdenis dat we God behalve via de Bijbel ook kennen 'door de schepping, onderhouding en regering van de hele wereld. Want deze is voor onze ogen als een prachtig boek, waarin alle schepselen, groot en klein, de letters zijn, die ons te aanschouwen geven wat van God niet gezien kan worden, namelijk zijn eeuwige kracht en goddelijkheid.'³

Toch schrikken de bijbelschrijvers en zelfs Christus er niet voor terug soms net te doen alsof er niet meer is dan de waarneembare werkelijkheid. Zo heeft Mozes het erover wat z'n toehoorders wel of niet mogen doen als ze onderweg 'toevallig' een vogelnest vinden (Deut.22:6). En in het boek Ruth wordt verteld (2:3): 'Het toeval wilde dat de akker waar Ruth kwam van Boaz was.' Verder wijst Prediker erop dat de kwaliteiten en acties van mensen lang niet altijd bepalend zijn voor hun succes, want: 'zij allen zijn afhankelijk van tijd en toeval' (Pred.9:11). Ten slotte begint Christus in de gelijkenis van de barmhartige Samaritaan de episode na de overval op een reiziger met de woorden: 'Toevallig kwam er een priester langs' (Luc.10:31).

Nu kun je zeggen: strikt genomen is er geen toeval, want God bestuurt alles; dus mag je gebeurtenissen niet als toevallig typeren. Inderdaad, uiteindelijk bestaat er geen toeval. Maar moeten we in ons spreken bijbelser zijn dan de Bijbel zelf? Vanuit wat wij als mensen wáárnemen kunnen we in allerlei gebeurtenissen geen goddelijke leiding áánwijzen. Op dezelfde manier is het vanuit ons bezien niet vanzelfsprekend in de natuur of in de verdere werkelijkheid God op te merken. Met onze gewone zintuigen maken we immers niet rechtstreeks contact met God maar alleen indirect, via zijn schepping met wat hierbij hoort. Daarom is het te volgen dat mensen de waarneembare werkelijkheid niet automatisch beleven als betrokken-op-God.

2.2 Dubbele weerbarstigheid

Door het onderscheid tussen Schepper en schepsel is de werkelijkheid waarin we leven voor ons dus geen doorzichtig venster naar God. Dat is een gegeven. Maar deze ondoorzichtigheid is bovendien mee een gevolg van het kwaad in deze wereld, want daardoor is er een dubbele weerbarstigheid ontstaan: bij onszelf en bij de werkelijkheid om ons heen. In de beeldtaal van artikel twee van de Nederlandse Geloofsbelijdenis kun je zeggen dat als gevolg van de menselijke rebellie enerzijds de letters zijn aangetast in het prachtige boek van de schepping en anderzijds onze ogen waarmee wij naar die letters kijken.

Beide aspecten komen aan de orde in de vloek die God heeft uitgesproken over de mens, toen die ontrouw was geworden aan God: 'Vervloekt is de akker om wat jij hebt gedaan, zwoegen zul je om ervan te eten, je hele leven lang. Dorens en distels zullen er groeien, toch moet je van zijn gewassen leven. Zweeten zul je voor je brood, totdat je terugkeert tot de aarde, waaruit je bent genomen: stof ben je, tot stof keer je terug' (Gen.3:17b-19).

³ *Belijdenisgeschriften voor de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer/Heerenveen 2004, p.168.

Hierbij sluit aan wat de apostel Paulus als typering geeft van onze werkelijkheid. Zo zegt hij dat de schepping ten prooi is aan zinloosheid, aan de slavernij van de vergankelijkheid en 'dat de hele schepping nog altijd als in barensweeën zucht en lijdt'. En wat de gelovigen betreft wijst hij erop dat 'ook wijzelf zuchten in onszelf in afwachting van de openbaring dat we kinderen van God zijn, de verlossing van ons sterfelijk bestaan' (Rom.8:20-23). Zo wordt het nóg begrijpelijker waarom de wereld ook christenen niet vanzelfsprekend zicht geeft op God.

Weerbarstigheid bij onszelf

Sinds z'n opstand tegen God is het lichamenlijk-geestelijk functioneren van de mens gestoord geraakt. Tot één van deze storingen reken ik dat we het vermogen zijn kwijtgeraakt de waarneembare werkelijkheid meteen en constant te doorzien als product van Gods scheppen en besturen. Niet alleen door het indirecte van de ontmoeting met God (2.1) maar eveneens door de beperking van ons beleven zijn we vaak onmachtig om de werkelijkheid te ervaren als een venster naar God.

Als we opkijken naar de sterrenwereld worden we lang niet altijd geraakt door de glorie van de Schepper; integendeel, we kunnen ons dan wanhopig-verloren voelen, omdat we zo minuscuul zijn, een verdwijnend iets. Lopend langs de zee worden we niet spontaan geïmponeerd door Gods grootheid; er kan dan juist een gevoel van zinloosheid bij ons opkomen, want het water blijft eindeloos doorgolven, vóór m'n geboorte al maar evengoed na m'n sterven (verg. Pred.1:2,7-8). Als we tijden onder een loodgrijze bewolking rijden met de autoradio aan, worden we vaak echt niet enthousiast over wat God de mens aan techniek heeft laten ontwikkelen; door wat we buiten zien glijden we misschien eerder langzaam weg in neerslachtigheid, wellicht ook doordat herinneringen bovenkomen.

Is dat ongelof aan Gods betrokkenheid bij alles? Ik denk dat we op deze momenten lijden aan de gevolgen van de zonde. Daardoor kan de ogenschijnlijke vruchteloosheid van alles gaan domineren over m'n beleving, kan een verstoorde chemie-huishouding in m'n hersens m'n ervaren van alles negatief beïnvloeden en kan oude pijn van vroeger door wat ik waarneem, geactiveerd worden. Er kunnen dus allerlei storingen gaande zijn waardoor m'n antenne voor God niet goed afgesteld is en ik op een bepaald moment weinig of geen signalen van God ontvang.

Weerbarstigheid bij de werkelijkheid om ons heen

Blijkens Genesis 3 is het geschapene met alles wat daarbij hoort door de ongehoorzaamheid van de mens en door Gods vloek daarover in allerlei opzicht ontwricht. Daardoor is in de wereld meer op te merken dan alleen de lichtende glorie van God. Aan de werkelijkheid zit ook een gitzwarte zijde. En die beide kanten liggen vaak dicht bij elkaar.

Zo kunnen we terecht onder de indruk zijn van een onweersbui die we thuis waarnemen; maar tegelijk kan ergens anders iemand in diezelfde bui door een enkele blikseminslag worden gedood. Je móet wel sprakeloos zijn als je rondkijkt in een besneeuwd berglandschap; maar op datzelfde moment stort zich in een aangrenzend gebied wellicht een alles-vernietigende lawine omlaag op een aantal rondtrekkende toeristen. En zo is de natuur vaker op de ene plaats vol bewonderenswaardige grootsheid, terwijl ze op een andere plek nietsontziend toeslaat. Soms is de natuur uitgesproken vijandig tegenover de mens. Denk aan tsunami's, tornado's, aardbevingen, vulkaanuitbarstingen, met honderden of zelfs duizenden slachtoffers. Wie met deze aspecten van de natuur in aanraking komt, kan daar moeilijk God in ontdekken.

Datzelfde dubbele ontmoeten we in wat de mens met behulp van de natuur tot stand brengt. Enerzijds kan het niet anders of we worden met ontzag vervuld voor wat God ons heeft laten ontdekken en maken. Anderzijds blijft even vaak elk positief woord ons in de keel steken. Denk aan de lugubere paddenstoel die zich in augustus 1945 boven Hiroshima en Nagasaki verhief. Daar kun je toch moeilijk met bewondering op terugzien. Ook verder zitten aan het technisch vermogen van de mens kanten die ons laten huiveren. Telkens horen we van ontsnapte wolken gifgas, van mismaaktheid door medicijnen, van verminkte en gedode slachtoffers van wapengebruik.

Verder gebeurt het dat mensen in de loop van hun levensgeschiedenis geestelijk al meer scheefgroeien, door een bepaald verdriet ten einde raad zijn, door ziekte of ouderdom in een snel tempo aftakelen. En wat een gruwelen heeft de twintigste eeuw opgeleverd voor de Armeniërs, de Joden, de bewoners van de Sovjet-Unie en China, diverse Afrikaanse volken!

Door al dit destructieve in onze werkelijkheid lukt het ons vaak niet de blik op God te richten en al helemaal niet vol bewondering.

2.3 De schepping als toneeldecor

Een God-loze beleving van de werkelijkheid kan ook bevorderd worden doordat de wereld vooral beschouwd wordt als een soort toneeldecor. De waarde van een decor is uiteraard om het toneel des te beter mogelijk te maken. Zo kan van de werkelijkheid gedacht worden dat die er is ter wille van de éigenlijke geschiedenis, die van de kerk.

In mijn herinnering werd enkele decennia geleden onder gereformeerden in deze trant geschreven. De werkelijkheid werd dan aangeduid als niet meer dan de kerkvloer waarop we als christen staan of als de werkvloer waarop we onze taken verrichten. Onbedoeld kunnen deze typering de gedachte bevorderen dat de waarde van deze wereld volledig afhangt van haar functie voor de kerkgeschiedenis. De natuur, de cultuur en de algemene geschiedenis hebben dan geen betekenis in zichzelf maar alleen omdat en voor zover ze dienstbaar zijn aan de kerkgeschiedenis.

Op deze manier wordt genegeerd dat alles alleen al zin heeft door er te zijn als schepsel van en voor God - onafhankelijk van het nut voor het leven van Gods kinderen, van Christus' gemeente of van wie ook. Wie de werkelijkheid niet meer dan als decor ziet, diskwalificeert haar als een, goed beschouwd onbelangrijk, middel, waarbij God eigenlijk niet te pas komt. Hij komt in beeld als we onze blik richten van het decor naar de spelers: de christenen, de kerk.

Natuurlijk kun je verdedigen dat de wereld voortbestaat met het oog op het verloop van de kerk-geschiedenis. Maar leg je alle nadruk op het functionele van de werkelijkheid, dan wordt het lastig God er nog bij te betrekken. De werkelijkheid wordt dan gauw God-loos beleefd, want het draait om Gods kinderen en Christus' gemeente en vooral daar ontmoeten we God.

Ook in artikel 12 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis lijkt de wereld vooral waarde te hebben om haar functie voor de mens. Er wordt namelijk gezegd dat de schepselen met hun verscheidenheid aan 'wezen, vorm en gestalte' er zijn 'om de mens te dienen'. Dit lijkt dicht aan te liggen tegen een kapitalistische opvatting van deze wereld als zou zij haar waarde ontleenen aan het economische nut dat mensen daarvan hebben. Maar de uitspraak van artikel 12 staat in een breder kader. De wereld wordt geen moment losgemaakt van God, want wel moeten de schepselen de mens dienen, maar 'opdat de mens zijn God dient'; verder begint het artikel ermee dat God die schepselen heeft geschapen en ze 'ook nu nog instandhoudt en regeert'.⁴

Intussen is waar dat de Bijbel zelf onze werkelijkheid relativeert. Zo zegt de apostel Paulus: 'Wat ik bedoel, broeders en zusters, is dat er maar weinig tijd rest. Laat daarom ieder (...) die in deze wereld leeft, leven alsof ze voor hem niet meer van belang is. Want de wereld die wij kennen gaat ten onder' (1 Kor.7:29,31). Van belang is hier verder wat Petrus zegt over de laatste dag van deze geschiedenis: 'Die dag gaan de hemelsferen in vlammen op, en de elementen vatten vlam en smelten weg. Maar wij vertrouwen op Gods belofte en zien uit naar een nieuwe hemel en een nieuwe aarde' (2 Petr.3:12-13).

Wat hierin verwoord wordt, is van groot belang voor onze opstelling tegenover deze wereld (daarover uitgebreid in 6.5). Maar soms worden teksten als deze misbruikt om de wereld waarin we leven weg te zetten als onbelangrijk. In de woorden van een bekend lied:

't Oog omhoog, het hart naar boven,
hier beneden is het niet!
't Ware leven, lieven, loven
is maar, waar men Jezus ziet.
Wat men hoor' of zie op aard'
is ons kost'lijk hart niet waard;
wil men leven, lieven, loven:
't oog omhoog, het hart naar boven!' ⁵

Als we serieus nemen wat hier gezegd wordt, kun je alleen maar concluderen: de werkelijkheid hier is niet relevant. Daarbij past de gedachte dat christenen pelgrims zijn op doorreis, waarbij de wereld hoogstens een soort wachtruimte is, tot de tijd dat we aankomen op onze eigenlijke bestemming, de nieuwe aarde.

Dit zelfbeeld van sommige christenen verklaart de felle uithaal van de dichter Marsman. Eerst verdedigt hij dat poëzie met huid en haar een zaak blijft van deze wereld. En dan vervolgt hij: 'Daarom zal praktisch het calvinisme steeds vijandig zijn aan de dichtkunst en het christendom aan de cultuur. Als het spannend wordt of benauwend, trekt de christen zich, met of zonder voorwendsel, terug naar het rijk dat niet is van deze wereld en laat ons, ook de dichters, alleen en de kastanjes in het vuur. Dit is het ook wat de christen tot een onbetrouwbaar element maakt in de zaak dezer aarde, in de cultuur en vooral van den protestant heeft men als het er op aankomt niets te verwachten: hij staat voortdurend klaar om te vluchten.'⁶

Natuurlijk is waar dat deze wereld voorbijgaand is en dat we in afwachting leven van de terugkeer van Christus en de komst van een nieuwe wereld. En natuurlijk moet dat gevolgen hebben voor onze manier van omgaan met deze wereld. Maar daarmee wordt deze wereld nog niet tot iets secundairs verklaard. Wie dat doet, zal per definitie innerlijke afstand bewaren tot de wereld van de natuur en cultuur met als onvermijdelijke keerzijde dat hij God daar buiten plaatst en Hem als Schepper ontrouw is (zie daarover verder in 3.3).

2.4 God als noodhulp

Dat ook christenen tegenwoordig de werkelijkheid vaak God-loos beleven, wordt naar mijn inschatting mede veroorzaakt door God als noodhulp te zien. De Duitse term hiervoor is 'Lückenbüsser'. Om de betekenis hiervan duidelijk te maken moet ik terug in de tijd. Onder invloed van filosofische stromingen zijn christenen in de zeventiende en achttiende eeuw de betekenis van God voor onze werkelijkheid al meer gaan beperken. Zo leerden sommige deïsten dat God de wereld in het allereerste begin wel heeft geschapen, maar sindsdien geen invloed meer uitoefent op zijn schepping. God is daarom vergeleken met een klokkenmaker. Die zet een klok in elkaar, windt het uurwerk op, maar vanaf dat moment loopt de klok op eigen kracht.

⁴ *Belijdenisgeschriften voor de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer/Heerenveen 2004, p.173.

⁵ Gezang 75, eerste couplet uit de *Psalmen en gezangen voor den eeredienst der Nederlandsche Hervormde Kerk*, 1938. Het lied is een bewerking van het gedicht 'Heerlijkheids Loff' van de Utrechtse predikant Jodocus van Lodenstein (1620-1677).

⁶ Deze uitspraak is opgenomen in Marsmans prozastuk *Zelfportret van J.F. [1932-1937]*; zie: H. Marsman, *Verzameld werk*, vierde druk, Amsterdam 1979, p.360. Dit citaat ben ik op het spoor gekomen door C. van der Waal, *De harten omhoog! Maar hoe? Beschouwingen over het 'cultuurmandaat'*, Goes 1976, p.13; Van der Waal citeert Marsman trouwens uit een editie van 1937.

Zo heeft onze wereld haar oorsprong in God, maar op dit moment komt God er niet meer aan te pas. Na zijn scheppen in het begin heeft Hij de wereld op haar beloop gelaten. Alles loopt nu dank zij het toeval en de vervlechting van oorzaak en gevolg.⁷

Andere deïsten ging dit te ver. Zij namen aan dat God nog wel terdege ingrijpt in onze werkelijkheid. Ze maakten onderscheid tussen:

- Het verklaarbare. Dat zijn die verschijnselen en ontwikkelingen in de wereld waarvoor een verklaring gevonden kan worden. Zo is door wetenschappelijk onderzoek ontdekt dat in de natuur wetmatigheden gaande zijn; andere keren zijn het mensen die zaken in beweging brengen. Daarbij is God niet meer aan de orde.

- Het onverklaarbare. Dat zijn die verschijnselen en ontwikkelingen die we niet kunnen verklaren, omdat er geen sprake is van bekende wetmatigheden of van bezige mensen. In die gevallen is kennelijk Gods hand werkzaam.

In deze benadering krijgt God de rol van noodhulp, van Lückenbüßer toegekend. Hij vult de gaten op die in onze kennis vallen, want wat wij niet snappen verwijzen we door naar hem.

Zelfs in de kleuterbijbel van Anne Vries komt deze deïstische tekening van de werkelijkheid voor, vast onbedoeld. Een citaat: 'Nu moet je eens goed luisteren. Dan zal ik je vertellen, wie alles heeft gemaakt. Weet je wel, waar je eten vandaan komt? Die lekkere dikke boterham, die je hebt gehad? Ja, moeder heeft die boterham klaargemaakt. Maar het brood heeft ze gekocht van de bakker. Die bakte dat brood van meel. Dat meel kwam van de molenaar. Die had het gemalen van koren. Dat koren kreeg hij van de boer. Die had het gemaaid op zijn land. Maar wie had het koren daar laten groeien? De Here God. En als God dat niet had gedaan, dan had de boer geen koren gehad. Dan had de molenaar geen meel gehad. Dan had de bakker geen brood kunnen bakken. En dan had moeder geen boterham voor je klaar kunnen maken. Je boterham komt dus eigenlijk van God.'⁸ Tijdens de hele reeks van menselijke handelingen komt God niet in beeld. Hij komt pas in actie aan het begin, het groeien van het koren, waar mensen onvoldoende greep op hebben.

Wie op deze manier een tweedeling ziet in de werkelijkheid, móet wel huiverig staan tegenover de wetenschap. Elke ontdekking die de wetenschap doet, gaat ten koste van het werkgebied van God. Zo kan ik me herinneren dat decennia geleden in een christelijke krant een interessant verhaal stond over onze toenmalige natuurkundige kennis van het weer. Daar kwam een geschokte reactie op in de rubriek ingezonden, met als voornaamste punt: de auteur heeft er geen recht aan gedaan dat het Góid is 'die 't al regeert; die wolken, lucht en winden wijst spoor en loop en baan'⁹. Voor deze ingezonden-schrijver was het duidelijk: op het moment dat je met wetenschappelijke verklaringen komt raak je God kwijt als Heer van het weer.

Ditzelfde deïstische denken proef ik ook als christenen zeggen 'dit is Gods hand' in het geval dat patiënten, die door artsen zijn opgegeven, onverwacht genezen. Maar wat als door later wetenschappelijk onderzoek er zicht op komt waarom dit soort onverwachte genezingen plaatsvindt? Is die genezing dan opeens niet meer een ingrijpen van Gods hand?

Het onvermijdelijke gevolg van deze tweedeling is dat God al meer uit het zicht verdwijnt. Hij ís al helemaal verdwenen op het terrein waar we te maken hebben met verklaarbare verschijnselen en ontwikkelingen. De enige verbinding die we hier met God kunnen leggen, is misschien het vage gevoel dat Hij in het begin alles aan de gáng heeft gebracht.

Intussen neemt dit God-loze terrein al meer toe. Immers, hoe groter het terrein van onze kennis, dus van het verklaarbare, wordt, des te kleiner wordt Gods terrein, dat van het onverklaarbare. Het eindpunt hiervan is onontwikkbaar: God wordt als overbodig ervaren, want wat nu nog onverklaarbaar is, wordt vroeg of laat verklaarbaar.

Dit vind ik ook het kwetsbare van het idee van 'Intelligent Design'. Daarmee wordt de opvatting bedoeld 'dat bepaalde kenmerken van het heelal en organismen het best worden verklaard als het werk van een intelligente 'ontwerper''. Op zich sta ik daar sympathiek tegenover, want de bedoeling is tegengas te bieden aan de evolutietheorie, 'die erfelijkheid en selectiemechanismen beschouwt als een afdoende verklaring voor het ontstaan van alle organismen'.¹⁰ Net als de aanhangers van ID vind ik het onmogelijk te geloven dat het gecompliceerde van onze wereld uitsluitend het product zou zijn van tijd en toeval, oorzaak en gevolg. Tegelijk vind ik het hachelijk die 'intelligente ontwerper' alleen op de proppen te laten komen op momenten dat de huidige evolutiewetenschappers met de mond vol tanden staan. Zodra zij op een gecompliceerd punt met een verklaringsmodel komen wordt immers het terrein van de intelligente ontwerper weer verkleind.¹¹ Elke tweedeling in verklaarbaar en onverklaarbaar oftewel het betitelen van God als degene die de witte vlekken in onze kennis invult, is dan ook heilloos. Een gelovige die zo'n tweedeling aanhoudt, staat onvermijdelijk wantrouwend tegenover de wetenschap, want elk moment kan die weer terrein van God afpakken. Op een gegeven moment ervaart zo'n gelovige dat er zo veel terrein is afgepakt, dat hij niet meer voluit in God kan geloven.

⁷ Vergelijk: W. Stoker, *De christelijke godsdienst in de filosofie van de verlichting*, Assen 1980, p.52-53.

⁸ Anne de Vries, *Kleutervertelboek voor de bijbelse geschiedenis*, 22ste druk, Kampen ± 1976, p.9.

⁹ Gezang 427:1 uit: *Liedboek voor de Kerken*, 's-Gravenhage 1973.

¹⁰ Citaat uit *Wikipedia*, s.v., jan.2016.

¹¹ Marcel Sarot, *De goddeloosheid van de wetenschap. Theologie, geloof en het gangbare wetenschapsideaal*, Zoetermeer 2006, p.114,122.

2.5 Verwetenschappelijking van ons wereldbeeld

Veel deïsten uit de 17^e en 18^e eeuw geloofden nog voluit in God. Maar door het toenemen van de kennis en het daardoor afbrokkelen van Gods terrein begon dat geloof langzaam te verdwijnen. Uiteindelijk is het deïsme dan ook uitgemond in het positivisme: het enige dat bestaat is wat we met onze zintuigen en onze meetapparatuur kunnen waarnemen en in formules kunnen weergeven.

In dit verband wordt wel verwezen naar een uitspraak van de natuurkundige Pierre-Simon de Laplace. Toen hij aan Napoleon vertelde over zijn astronomisch onderzoek en Napoleon hem vroeg waar God in zijn theorie voorkwam, poneerde Laplace: 'Sire, ik heb geen behoefte aan die hypothese.' Ik weet niet wat die uitspraak zegt over het geloof van Laplace, maar voor mij is in elk geval duidelijk dat die uitspraak wetenschappelijk correct is. Bij het onderzoeken van de wereld ontkomt de wetenschapper er niet aan aspecten van de wereld tussen haken te plaatsen. Hij moet zich beperken tot wat zich tastbaar aan hem voordoet en kan daarom in zijn wetenschappelijk onderzoek geen rekening houden met de realiteit van God. Terecht wordt daarom gezegd dat de wetenschap qua methode atheïstisch is. Dat helpt om gefocust te blijven op het object van de wetenschap.¹²

De ernstige fout die in de westerse cultuurgeschiedenis gemaakt is, is dat de betekenis van de wetenschap stelselmatig overschat wordt. Vergeten wordt dat bij het onderzoeken van de wereld aspecten tussen haken zijn geplaatst. Er wordt gedaan alsof de wetenschap (en dan denk ik vooral aan de evolutietheorie) een verklaring van álles biedt of zal gaan bieden. Maar als je bepaalt dat er niet meer bestaat dan tijd en toeval, oorzaak en gevolg, valt God buiten je gezichtsveld en is geloof in Hem belachelijk.

Wie op deze manier zijn wereldbeeld verwetenschappelijkt, raakt meer kwijt. Zo kunnen diverse aspecten van liefde of schoonheid wetenschappelijk onderzocht worden, maar daarmee is het fenomeen liefde of schoonheid nog niet volledig verklaard. Er is veel in onze wereld dat zich onttrekt aan wetenschappelijke verklaring.

De beperking van de wetenschap tot haar object is dus prima maar wordt bekrompenheid zodra een wetenschapper het door hem onderzochte object en/of zijn beschrijving van dat object als het een en al ziet. Het is misplaatst als wetenschappers hun atheïstische methode veralgemeniseren en dus beweren dat God geen realiteit is. Dan hebben ze een verkokerde kijk op de werkelijkheid gekregen, terwijl ze doen alsof ze de complete werkelijkheid waarnemen.¹³

Of we het nu willen of niet, allemaal leven we min of meer onder de invloed van deze God-loze benadering van de werkelijkheid. Daarmee zeg ik niet dat mensen tegenwoordig onvatbaar zijn voor het goddelijke. Integendeel, nog altijd zijn er vele religieuze mensen - om het vaag te zeggen. Een beetje boekhandel biedt in de kast 'Zienswijzen' dan ook een scala van literatuur over de meest wonderlijke, onbewijsbare zaken. Deze hang naar het religieuze, het geheimzinnige, is de laatste jaren zelfs toegenomen. Dat kon wel eens een reactie zijn op wat als overheersend wereldbeeld wordt ervaren, namelijk dat er niet meer is tussen hemel en aarde dan wij met onze zintuigen en instrumenten kunnen waarnemen.

Het probleem is nu dat wij allemaal - christen of niet - door het wetenschappelijke wereldbeeld beïnvloed worden. Het zit als het ware in de lucht en we ademen het allemaal in. Ik geloof er namelijk aan dat elke tijd z'n eigen collectieve wereldbeeld heeft. Zo was in de tijd van het Oude Testament, tenminste vóór de ballingschap, de gemeenschappelijke visie dat je overal goden en demonen tegenkwam. Dieren, bomen, rivieren, sterren: ze waren op z'n minst vertegenwoordigers van het goddelijke, zo niet het goddelijke zelf. Een Israëliet moest er elke keer voor véchten om dit wereldbeeld kwijt te raken. Zodra z'n verbondenheid met de God van Abraham, Isaak en Jakob maar even verslapte, viel hij terug en zag hij weer overal goden en demonen.

Iets dergelijks is ook nu aan de hand: door de overheersend God-loze benadering van de werkelijkheid is het voor ons 'normaal' de werkelijkheid alleen te nemen zoals die zichzelf geeft. Binnen dat collectieve wereldbeeld doen we dus alsof God er niet is, al zijn we christen.

Hoe moeten we dit beoordelen? In de eerste paragrafen van dit hoofdstuk is vooral gewezen op onze ónmacht God te ervaren. Het dringt zich niet aan ons op dat God betrokken is bij onze werkelijkheid. In dat geval lijden gelovigen eronder dat ze hun dagelijks leven los van God beleven.

Maar al meer is in beeld gekomen dat onze God-loosheid eveneens een keuze kan zijn doordat we instemmen met een beperking van onze werkelijkheid tot decor of tot het meetbare. Dan is er sprake van ónwil om God te betrekken bij ons gewone leven. Het meest duidelijk is dat het geval bij de verwetenschappelijking van ons wereldbeeld.

Maar vaak zal sprake zijn van een verstrengeling van onwil en onmacht, van schuld en lot.

¹² Marcel Sarot, a.w., p.65-66.

¹³ C. Sanders, *Geloof - zin en on-zin. Over geloofskennis en werkelijkheid*, Kampen 1990, p.61-64; Marcel Sarot, a.w., p.132-135.

2.6 Godsverduistering

Onze God-loze beleving van de werkelijkheid werd vooral in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw aangeduid met de term Godsverduistering.¹⁴ Hiermee wordt een beeldspraak gebruikt, die aansluit bij de Bijbel. Zo is in het Oude Testament licht het symbool voor alles wat positief is en met God te maken heeft, terwijl duisternis ziet op ongelof of onheil. Enkele voorbeelden: 'U bent mijn lamp, HEER; U, HEER, verlicht mijn duisternis' (2 Sam.22:29); parallel hiermee: 'Door úw licht zien wij licht' (Ps.36:10). Vandaar de typering: 'De weg van goddelozen is alleen maar duisternis' (Spr.4:19). Deze symboliek wordt voortgezet in het Nieuwe Testament: 'Eens was u duisternis maar nu bent u licht, door uw bestaan in de Heer. Ga de weg van de kinderen van het licht' (Ef.5:8) In overeenstemming hiermee wordt van God gezegd dat Hij 'u uit de duisternis heeft geroepen naar zijn wonderbaarlijke licht' (1 Petr.2:9). Ten slotte is de eerste brief van Johannes gedrenkt in deze symboliek, al meteen in het eerste hoofdstuk: 'God is licht, er is in Hem geen spoor van duisternis', waarna erover gesproken wordt dat 'wij onze weg in het duister gaan' of juist 'in het licht' (1 Joh.1:5-7).

Tegen deze achtergrond is de term Godsverduistering gesmeed om onze tegenwoordige situatie te typeren. Die term wordt op verschillende manieren uitgelegd. Ik versta eronder dat wij door ons ikerichte denken als het ware een wolk geschoven hebben tussen God en ons, met als gevolg dat we God voor ons onzichtbaar gemaakt hebben. We hebben onszelf zo nadrukkelijk in het centrum van ons denken en ervaren geplaatst, dat we God naar of zelfs over de rand van ons bestaan hebben geschoven.¹⁵

Vatten we de term Godsverduistering in deze zin op, dan spreekt die van onze ongehoorzaamheid om God de plaats te geven die Hem in onze werkelijkheid toekomt, met als gevolg dat we daarin God niet meer tegenkomen maar (haast) alleen onszelf met onze (on)mogelijkheden.

Het is belangrijk te wijzen op dit aspect van onze God-loze beleving van alles. Er mag sprake zijn van onmacht en van een verstrengeling van onmacht en onwil, maar soms hebben we simpelweg te doen met onwil, met ongehoorzaamheid.¹⁶ Dan geldt dat we ons doof en blind houden voor God en er in feite voor kiezen God-loos door het leven te gaan. In dat geval stelt onze beperkte horizon ons schuldig.

In feite stuiten we hiermee op de oer-zonde van de mens, namelijk dat we altijd weer de drang hebben onszelf op de troon te zetten, ten koste van God. Dit verklaart waarom de apostel Paulus zegt: 'Een mens die de Geest niet bezit, aanvaardt niet wat van de Geest van God komt, want voor hem is het dwaasheid. Hij kan het ook niet begrijpen, omdat het geestelijk moet worden beoordeeld' (1 Kor.2:14). Alleen al het bijbels spreken over Schepper en schepsel vraagt erkenning van onze afhankelijkheid en daar houden we niet van. Eenmaal zijn we gevallen voor de verleiding als God te willen zijn (Gen.3:5,22), sindsdien zijn we daar vatbaar voor gebleven. Geen wonder dat we vaak wéigeren verder te zien dan wat voor ogen is.

Tot voor kort werd de mens in z'n hoogmoed als God te zijn telkens gecorrigeerd. Door z'n beperkte kennis en kunde kon hij er niet onderuit elke keer z'n afhankelijkheid van God te erkennen. Door de tegenwoordige stand van wetenschap en techniek kan de mens zichzelf wijs maken dat hij zicht en greep op alles heeft en dus onafhankelijk is. Maar daarmee houden we onszelf voor de gek en sluiten we ons ervoor af dat er meer is dan de waarneembare werkelijkheid.

2.7 Secularisatie

In dit verband wordt wel de term 'secularisatie' gebruikt. Dit is een veelduidig woord,¹⁷ maar volgens de godsdienst-socioloog Dekker¹⁸ wordt hiermee in z'n algemeenheid bedoeld op 'een bepaalde ontwikkeling in de geschiedenis die men zeer vaag kan aanduiden als een verminderende invloed van godsdienst of kerk op het leven van de mensen'. Daarbij wijst Dekker op drie aspecten:

- 'Vermindering van de godsdienstigheid': 'Steeds minder mensen geloven in een God die zich met ieder mens persoonlijk bezighoudt; steeds meer mensen twifelen aan of ontkennen het bestaan van een God of hogere macht (...). Steeds minder mensen zien de bijbel als het woord van God.'
- 'Beperking van de reikwijdte van de godsdienst': 'Steeds meer aspecten of sectoren van het leven en samenleven worden onafhankelijk ten opzichte van het godsdienstig leven', met als gevolg: 'De alledaagse werkelijkheid wordt door zeer velen niet godsdienstig geïnterpreteerd.'
- 'Aanpassing van de godsdienst', waardoor we 'het geloof naast of tegenover de rest van ons leven gaan stellen.'

¹⁴ Voor zover bekend heeft de joodse denker Martin Buber de term bedacht. Dat is gebeurd in de colleges die hij in 1951 in de Verenigde Staten heeft gehouden. Deze colleges heeft Buber, met andere opstellen, gepubliceerd onder de titel *Gottesfinsternis*, welke bundel meteen in het Nederlands is vertaald, zie: M. Buber, *Godsverduistering. Beschouwingen over de betrekking tussen religie en filosofie*, Utrecht 1954, p.7. De eerste die op Bubers term is ingegaan, was Miskotte, en wel in z'n bekende boek *Als de goden zwijgen* uit 1956. De term Godsverduistering vond pas algemene ingang als typering van onze godsdienstige situatie door Berkhof, vermoedelijk voor het eerst in 1987, zie: H. Berkhof, *Weerstand in de godsverduistering*. In: *Kerk en Theologie*, 38e jrg. no.3, 1987, p.210-215.

¹⁵ Berkhof in: H. Berkhof e.a., *Voorbij domineesland. De gevolgen van de secularisatie*, Amersfoort/Leuven/Amsterdam z.j. (1988), p.13-14.

¹⁶ B. Wallet en K. Blei (red.), *Kerk-zijn in een tijd van Godsverduistering. Nota (opgesteld door het moderamen van de Nederlands Hervormde Kerk) ten dienste van de beleidsbepaling*, Leidschendam 1988, p.3-4; en: C. Graafland, *Gereformeerden op zoek naar God. Godsverduistering in het licht van de gereformeerde spiritualiteit*, derde druk, Kampen 1991, p.14-23.

¹⁷ Een standaardwerk is dat van A.J. Nijk, *Secularisatie. Over het gebruik van een woord*, Rotterdam 1968.

¹⁸ In: G. Dekker/K.U. Gäbler (red.), *Secularisatie in theologisch perspectief*, Kampen z.j. (1989?), p.9-10 en p. 32-38.

Deze enkele citaten maken duidelijk dat het niet meer vanzelfsprekend is God te verbinden met de werkelijkheid waarin we leven. Zo is het dagelijks weer vooral een verschijnsel waar de weerman veel over kan vertellen; dat God ook iets met regen, onweer, de natuur te maken heeft, leeft nog maar weinig voor ons. Verder leggen we meestal geen verbinding tussen God enerzijds en onze computer, ons mobieltje, onze auto anderzijds; in onze beleving zijn dat twee totaal verschillende werelden. Wat ons dagelijks werk betreft: misschien hebben we er aardigheid aan of houden we ons er alleen mee bezig omdat dit moet, maar of Christus iets met dat werk te maken heeft, is een open vraag. Kijkend naar het journaal komt er een grote verscheidenheid van beelden op ons af, maar God wordt zelden genoemd.

Eigen aan onze tijd is dat dit gemis aan beleving van God in het leven van alledag niet maar een incident is. Het is structureel aanwezig in onze samenleving, met als gevolg dat ook overtuigde christenen hier last van hebben. Natuurlijk, op gezette tijden houden zij zich bezig met bijbellezen, bidden, de lof op God zingen, thuis en in de kerk (in het vervolg korthedshalve aangeduid als huisdienst en kerkdienst), maar het valt hun moeilijk God te verbinden met de feiten uit hun leven, met de technische producten die ze gebruiken, met de verschijnselen uit de natuur. En het is helemaal lastig voor hen God een plaats te geven als ze geconfronteerd worden met eigen of anderen's moeiten. Zo leiden christenen in veel opzichten een God-loos leven (uitgebreider hierover in 3.1). Het is niet vanzelfsprekend (meer) dat het geloof, de binding aan God een alles-overkoepelend en alles-beheersend kader is en zo een stempel zet op alle sectoren van ons leven.

Overigens hadden mensen in de bijbelse tijd er soms eveneens moeite mee God te beleven in hun dagelijks bestaan. Sommigen gingen zelfs zo ver dat ze verdedigden: 'Er is geen God' (Ps.10:4; 14:1; 53:2). Daarmee ontkenden ze niet het bestaan van God. Wel vonden ze dat ze met God geen rekening hoefden te houden. Hij was niet actief in de wereld, waarom zij hun eigen gang konden gaan, ongehinderd door het onderscheid tussen goed en kwaad (Ps.10:11,13; 73:11; Sef.1:12; Mal.3:14). We noemen dit praktisch atheïsme.¹⁹

De secularisatie, dat God losgekoppeld wordt van ons dagelijks leven, is in onze tijd meer aan de orde dan vroeger. Dat blijkt alleen hier al uit dat veel mensen van nu zichzelf atheïst noemen. Toch is het met de secularisatie anders gelopen dan vroegere auteurs dachten. Ze verwachtten dat de secularisatie zo zou toenemen dat het gelovig-zijn haast volledig zou verdwijnen. Inderdaad is het aantal kerkleden sterk afgenomen. Tegelijk is er een grote instroom (geweest) van Afrikaanse christenen en van moslims. Daarnaast is een aanzienlijk aantal mensen gevoelig gebleven voor allerlei religieus gedachtegoed. Maar dat betekent nog niet dat de God-loosheid is afgenomen, want ook vele religieuze mensen kunnen in hun leven van alledag los staan van de God die zich door Christus aan ons heeft bekendgemaakt. Helaas zijn christenen daar niet vrij van, met alle gevolgen van dien. Daarover in het volgende hoofdstuk.

3 Gevolgen van de vervreemding van God

In het voorafgaande is al aan de orde geweest, wat er gebeurt als mensen in hun beleving van de wereld vervreemden van God. Dan komen ze God steeds minder tegen. Nu heb ik gesteld dat deze vervreemding een collectief gebeuren is, waardoor die als het ware in de lucht hangt en evengoed christenen daarvan last hebben. Ik wil er nu apart bij stilstaan wat specifiek voor christenen de gevolgen zijn als ze met die vervreemding meegaan.

3.1 Gespletenheid

Een wezenlijk kenmerk van christenen is, als het goed is, dat ze mensen uit één stuk zijn. Daarmee bedoel ik dat het geloof in hun leven geïntegreerd is. Natuurlijk, op bepaalde momenten gaan ze er echt voor zitten om uit de Bijbel te lezen en te bidden; ook trekken ze er apart tijd voor uit om naar de kerk te gaan en om de lof op God te zingen. Op die momenten beleven ze hun band met God bewust. Maar in hun verdere leven is die band met God evengoed gaande. Dat zullen ze niet altijd even sterk voor de aandacht hebben, zodat die band dan meer op de achtergrond meespeelt. Maar ook dan is die verbondenheid met hun hemelse Vader, met Christus, er terdege. Daardoor bestaat meteen de mogelijkheid dat het op allerlei momenten in hun beleving wordt geactiveerd dat hun hemelse Vader er is en dat Christus in hen leeft.

Twee levens

Maar wat gebeurt er als je als christen besmet bent met het secularisatie-virus, dus als je God kwijt bent in je beleving van de wereld? Dan ben je, meestal zonder dat je het zelf door hebt, in zekere zin een gespleten mens, die twee min of meer gescheiden levens leidt:

- Enerzijds heb je je doordeweekse, God-loze leven, dat je deelt met wie niet geloven en dat bestaat uit je werk, consumptie, vrijetijdsbesteding, partnerkeuze, natuurbeleving enz.
- Anderzijds heb je, als een soort extra, je godsdienstige, grotendeels zondagse leven, waarin de huisdienst en kerkdienst gepraktiseerd worden.

¹⁹ Vaak wordt gedacht dat de stap van praktisch atheïsme naar theoretisch atheïsme iets is van West-Europa in de 17^e eeuw en later, maar in de Griekse en Romeinse oudheid waren er al wetenschappers die niet meer aan het bestaan van (een) God geloofden, zie: Tim Whitmarsh, *De hemelbestormers. Atheïsme in de antieke oudheid*, Amsterdam 2016. Ik beperk me tot de globale ontwikkelingen in het christelijke West-Europa.

Deze tweedeling lijkt als twee druppels water op de, in elk geval vroegere, rooms-katholieke visie waarin de wereld wordt opgedeeld in twee terreinen:

- De natuur, waarmee gedoeld werd op het ongewijde, alledaagse, profane terrein, dat maar tijdelijk bestaat en dat door de besprenkeling met wijwater met God verbonden wordt.
- De genade, waarmee gedoeld werd op het gewijde, godsdienstige, heilige terrein, dat eeuwig bestaat en dat een mens regelrecht met God in aanraking brengt.

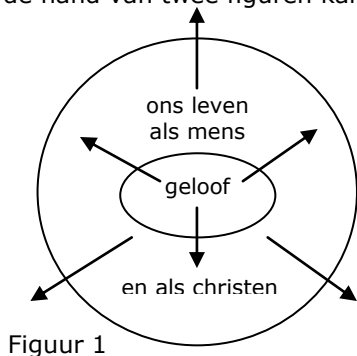
Deze overeenkomst geeft aan dat onze gespletenheid niet alleen maar het gevolg is van de secularisatie. Kennelijk zit het ín ons om een tweedeling te maken tussen onze band met God én onze band met de verdere werkelijkheid. Maar duidelijk kan zijn dat de laatste decennia die gespletenheid erger is geworden. Het direct-godsdienstige leven (huisdienst en kerkdienst) en het verdere leven zijn niet meer met elkaar vervlochten, zodat er sprake is van één geïntegreerd leven dat in z'n geheel, direct of indirect, op God betrokken is. In plaats daarvan bestaat het leven van veel christenen tegenwoordig uit twee zelfstandige deelreinen, die min of meer onafhankelijk van elkaar zijn. Anders gezegd: nog al wat christenen hebben in hun leven een aparte sector godsdienst gekregen en een aparte sector leven-in-de-wereld. Hoe meer deze tweedeling zich bij christenen doorzet, des te minder beïnvloeding is er vanuit het godsdienstige leven op het alledaagse leven dat ze leiden.²⁰

Nu is het kenmerk van vooral gereformeerde christenen in Nederland dat ze met hartstocht meedoen met de huidige cultuur en zich betrokken weten bij de geschiedenis. Dat is ongetwijfeld een erfenis van vroeger. Met name van Abraham Kuyper hebben we geleerd dat we met beide benen in deze wereld mogen staan. Alleen, bij hem stond dat nog in een christelijk kader. Beroemd is zijn uitspraak: 'Geen enkel stuk van onze denkwereld is hermetisch te scheiden van de andere deelen; en geen duimbreed is er op heel 't erf van ons menselijk leven, waarvan Christus, die áller Souverein is, niet roept: "Mijn!"'²¹ Bij Kuyper dus absoluut geen vlucht uit de werkelijkheid. Integendeel, juist als christen moet je cultureel bezig zijn om zo recht te doen aan Christus' koningschap over alles. In de lijn hiervan heeft Klaas Schilder gepleit voor het zogeheten cultuurmandaat: onze opdracht om de aarde te bewerken en te ontwikkelen. Ook bij hem stond dit in een christelijk kader, waarom hij de alledaagse bezigheden van gelovigen als godsdienstig kon kwalificeren.

Een citaat in de bekende weerbarstige stijl van Schilder: Gods werkplaats 'is zoo groot als de wereld, en dáárin is er dan ònze werkplaats, ònze fabriek, de rookende oven, de studeerkamer, het atelier; kortom, elk gebiedsdeel (...) waar "de mensch Gods, tot alle goed werk volmaakt toegerust", "trouw", waar ze er zijn, "de knoppen en de bloemen pleegt", maar ook de baggerlaarzen aan heeft. En - het onkruid wiedt, de woestijn ontgint.' Deze passage en ook het boek zelf sluit hij af met die (in elk geval vroeger) bekende zinnen: 'Gezegend mijn verstandige wijkouderling, die goed huisbezoek doet: een cultúúr-kracht, al weet hij 't waarschijnlijk zelf niet. Laat ze maar om hem lachen: ze weten niet wat ze doen - die cultuurslampers van den overkant.'²²

De gedrevenheid om met beide benen in deze wereld te staan, is bij gereformeerde christenen gebleven, maar intussen is die gedrevenheid naar mijn inschatting grotendeels geseculariseerd. Het christelijk kader is verdwenen, zodat een God-loze omgang met alles is overgebleven. Gespletenheid dus. Daarbij vind je God van belang in het vakje 'godsdienst' van je leven, maar daarbuiten, dus in de vakjes van je alledaagse leven is de binding aan God weinig of niet relevant. Zodra de huisdienst en kerkdienst in beeld komen, zijn zulke christenen toegewijd aan God, maar voor de rest leven ze hun leven grotendeels los van God. Geloven is zo voornamelijk een zaak van onze binnenkamer en van het kerkgebouw. Het is beperkt tot een particuliere en kerkelijke enclave - een plek die min of meer geïsoleerd staat van ons leven in de wereld. Wat zich daar aan ons voor doet, laten we dan ook vaak buiten ons bidden tot God. We spreken daarover al minder in godsdienstige termen. Kortom, wat we op zondag horen en zeggen over God kunnen we niet meer plaatsen in de wereld van maandag tot en met zaterdag.²³

Aan de hand van twee figuren kan ik dit nog duidelijker maken:

Figuur 1

Figuur 2

Uit figuur 1 komt naar voren dat geloof, als dit goed 'werkt', voor christenen de kern is van hun bestaan en van daaruit een stempel zet op hun hele leven. Maar dit door-het-geloof-beïnvloede leven heeft weer invloed op de omgeving. De pijlen geven aan hoe de stroom van invloeden loopt:

²⁰ Vergelijk Dekker in: H. Berkhof e.a., *Voorbij domineesland. De gevolgen van de secularisatie*, Amersfoort/Leuven/Amsterdam z.j. (1988), p.45-48.

²¹ A. Kuyper, *Souvereiniteit in eigen kring. Rede ter inwijding van de Vrije Universiteit*, Amsterdam 1880, p.35.

²² K. Schilder, *Christus en cultuur*, Franeker 1953³, p.119; dit boekje gaat terug op een opstel uit 1932.

²³ Aldus Steenbergen in: W. Steenbergen / J.J. Visser, *Waar waait de Geest? Over Godsverduistering en geloofsbeleving*. Uitgave van de R.C.G.S. Amstelveen 1991, p.4.

ons geloof → ons leven → onze omgeving. Dit is ideaal gesproken. In de praktijk gebeurt het dat de kernfunctie van het geloof hapert en dat oprechte christenen soms inconsequent zijn in hun gelovig-zijn. Dat neemt niet weg dat geloof in principe de kern is van hun bestaan. Figuur 2 geeft aan hoe het geloof bij velen z'n kernfunctie is kwijtgeraakt. In plaats dat het centraal staat en zo overall invloed uitoefent, is het geloof gedegradeerd tot een deelterrein van ons leven: we hebben ons alledaagse leven met relaties, werk, vrijetijd en, o ja, natuurlijk is daar ook ons geloof. In figuur 2 ontbreken de pijltjes uit figuur 1. Als het geloof niet meer is dan een deelgebied van ons leven, heeft dat tot gevolg dat er minder invloed van uitgaat. Natuurlijk op bepaalde momenten heeft het geloof betekenis voor ons, als we de huisdienst en kerkdienst praktiseren. Maar zijn die momenten voorbij, dan gaan we over tot de orde van onze andere bezigheden, die dan ook amper door ons geloof worden beïnvloed, terwijl onze omgeving evenmin veel van ons geloof zal merken.

Onethisch gedrag

Dat op deze manier christenen gespleten mensen zijn geworden is op zich al een betreurenswaardige ontwikkeling. Maar helaas blijft het daar niet bij. En geen wonder: als de alledaagse werkelijkheid als God-loos wordt beleefd, dan heeft dat vroeg of laat invloed op de normen en waarden die gelovigen daar toepassen. Zo zie je het gebeuren dat belijdende christenen wat bijbels gezien onverenigbaar is zonder al te veel gewetensbezwaar combineren. Vele jongeren vinden het bijvoorbeeld geen onoverkomelijk probleem - is mijn ervaring als predikant - om hun relatie met een ongelovige door te zetten, ondanks Paulus' opdracht alleen met een mede-christen te trouwen (1 Kor.7:39; verg. 2 Kor.6:14-18). Verder hebben kijkersonderzoeken aangetoond dat nog al wat gereformeerden mannen via tv of pc vrijuit naar erotische programma kijken, ondanks de reikwijdte van het zevende gebod.²⁴ Die gespletenheid merk ik ook bij die jongeren, die enerzijds verklaren zeker te zijn van hun kind-zijn van God terwijl ze anderzijds in het weekend zichzelf onbekommerd volgieten.

Het is waar, deze inconsequenties zijn niet zo verwonderlijk, de mens en trouwens ook mezelf kennde. Alleen al geleerd door de donkere taal van de gereformeerde belijdenisgeschriften²⁵ kunnen we het verwachten dat christenen er meester in zijn één of meer onchristelijke terreinen in hun hart en leven aan te houden. Maar dat ze daar zo moeilijk op aanspreekbaar zijn, komt naar mijn oordeel vooral door de genoemde gespletenheid, waarbij de binding aan God grotendeels beperkt blijft tot het godsdienstige terrein.

De God-loze omgang met de werkelijkheid heeft dus ernstige gevolgen: God is voor sommige christenen niet alleen buiten beeld waar het gaat om hun beleving van de wereld om hen heen; Hij is mee als gevolg daarvan ook nog al eens zoek als deze christenen keuzes maken in hun gedrag.

3.2 Onverbondenheid

Wie een christen uit één stuk probeert te zijn, zal met verbazing naar zulke gesecculariseerde gereformeerden kijken: 'Hoe kunnen ze zo God-loos en daardoor deels ook zo goddeloos leven, terwijl ze tegelijk hoog opgeven van de waarde van bijbellezen, bidden, lofzingen, thuis en in de kerk?' Of ook: 'Hoe kunnen ze met volle teugen genieten van wat er in de wereld te koop is, maar beleven ze dat los van God? Dat klopt niet met elkaar.' Deze verbazing is terecht. Je christen-zijn hoort een stempel te zetten op alle sectoren van je leven, niet alleen op het direct-godsdienstige terrein maar evengoed op de verschillende alledaagse terreinen.

Ik heb de indruk dat sommige kritische christenen deze gespletenheid oplossen door innerlijk afstand te houden tot het alledaagse leven. Niet voor niets wordt in bepaalde, met name evangelische, kringen verdedigd: 'Als je echt in dienst van de Heer wilt leven, moet je je seculiere beroep vaarwel zeggen en je gaan wijden aan verkondigende taken' - net alsof je doordeweekse beroep niets te maken heeft met je dienst aan God. Op deze manier wordt op z'n minst de suggestie gewekt dat het alledaagse leven eigenlijk geen waarde heeft, want het gaat toch om de directe gerichtheid op God.²⁶ Natuurlijk ontkomen dergelijke christenen er niet aan midden in de wereld te leven, betaalde arbeid te verrichten, gebruik te maken van de mogelijkheden die de wereld biedt. Maar hun hart kan daar niet bij betrokken zijn, want christenen moeten zich toch richten op wat voor de eeuwigheid waarde heeft. In deze benadering past het niet veel energie te steken in activiteiten die niet direct-godsdienstig zijn.

Overigens zet de intense gerichtheid op God bij deze christenen vaak wel een stempel op hun ethische keuzes in het alledaagse leven. Volgens hen moet het altijd en overall te merken zijn dat ze God toegewijd willen zijn. Daarom passen ze zo goed mogelijk christelijke normen en waarden toe op hun omgang met de dingen. Zo vinden zij dat hun christen-zijn moet blijken uit de cd's en dvd's die ze wel of niet in hun verzameling hebben zitten. Dat is uiteraard een goede zaak, maar daarmee is hun vervreemding van God niet opgeheven. Voor hen blijven de dingen hun niet-godsdienstig karakter houden.

²⁴ Vergelijk de boekjes van Andries Knevel van zo'n 25 jaar geleden over het tv-gebruik: *De wereld in huis. Het christelijk gezin en televisie*, Kampen 1991; en: *Doe dat ding dan uit! Werkboek televisie*, Kampen 1993.

²⁵ Zie Artikel 15 van de Nederlandse Geloofsbelijdenis over de erfzonde, die daar getypeerd wordt als een 'verdorvenheid van de gehele natuur', waaruit de zonde 'ontspringt als opwellend water uit een giftige bron'. Zie ook Zondag 2-4 uit de Catechismus van Heidelberg, waar van mij gezegd wordt dat ik 'van nature geneigd (ben) God en mijn naaste te haten'. Beide citaten zijn te vinden in: *Belijdenisgeschriften voor de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer/Heerenveen 2004, p.175-176; 75-76.

²⁶ Dit sluit aan bij wat ik in 2.3 schreef over 'De schepping als toneeldecor'.

Een dergelijke opstelling komen we overigens ook wel bij gereformeerden tegen. Hoe vaak wordt niet gemeend dat binnen-kerkelijke activiteiten zonder meer de voorrang hebben - met als keerzijde dat buiten-kerkelijke activiteiten als tweederangs worden beschouwd en vaak zelfs niet eens in beeld komen. Als in de kerk iemand als een positief christen wordt getypeerd, wat hanteren we steevast als criterium? Of die persoon trouw naar de kerk gaat en ook verder actief is in of in elk geval meeleeft met allerlei kerkelijke clubs en verenigingen. Het criterium voor positief christen zijn ontlenen we nooit aan wat iemand buiten de kerk doet, bijvoorbeeld in een buurtvereniging of op het vlak van natuurbescherming. Is een kerklid wel betrokken bij zoiets, dan zijn medechristenen gauw geneigd te verzuchten: 'Jammer dat hij/zij binnen de kerk niet zo actief is.'

De devaluatie van het leven in de wereld heeft soms zelfs als gevolg dat christenen met de rug naar de wereld gaan staan en zich opsluiten in de kring van de gelovigen. Die kring is dan hun eigenlijke wereld. Het leven in de 'gewone' wereld wordt daardoor tot op zekere hoogte een noodzakelijk kwaad, nodig voor ons werk en voor allerlei praktische zaken.

Mensen die deze visie consequent erop nahouden, staan onverbonden in het leven. Enthousiasme voor het dagelijks werk is er niet bij. Inzet voor de natuur of voor de politiek is eigenlijk verdacht. Vreugde over het eigen aanstaande huwelijk is lastig, ondanks alle liefde voor de ander. Genieten van de dingen is amper aan de orde. Zulke mensen kennen alleen overgave als het gaat over bijbelstudie, gebed, lofzingen, evangeliseren, want die activiteiten betreffen God. De rest van hun leven is er wel maar doet er niet echt toe en kan het beste op een afstand gehouden worden. Het draait om de directe gerichtheid op Christus en om het dienen van Hem.²⁷

Gelukkig wordt de soep vaak niet zo heet gegeten als die opgediend wordt, met als resultaat dat vele christenen ondanks hun officiële visie wel terdege betrokken zijn bij het gewone leven. Maar toch ben ik wel mensen tegengekomen die zo door deze visie beheerst werden, dat ze inderdaad onverbonden in het gewone leven stonden. Consequent levend konden ze niet anders dan de werkelijkheid van alledag als onbelangrijk tussen haakjes zetten. In feite ontstaat zo weer een bepaalde gespletenheid: enerzijds is er het belangrijke geestelijke leven en anderzijds het te verwaarlozen wereldse leven.²⁸

3.3 Onrecht aan de Schepper

Gelukkig lopen er genoeg christenen rond die evengoed in hun alledaagse bestaan gericht op God leven. Tegelijk is het een feit dat het voor hen niet meevalt de binding aan God te ervaren buiten hun direct-godsdienstige leven. Alleen al om die reden is het zinvol erover door te denken hoe de verbondenheid met God vergroot kan worden.

Die bezinning is helemaal nodig in het geval dat mensen er een gespleten leven op nahouden, dus dat hun alledaagse leven gesecculariseerd is of als onbelangrijk naar de rand van hun belangstellingssfeer verdwenen is. Ik ben er namelijk van overtuigd dat zulke mensen, vast onbedoeld, onrecht doen aan God als Schepper. Wie God de eer wil geven die Hem als Schepper toekomt, kan het niet maken de werkelijkheid God-loos te beleven of onverbonden in het leven te staan.

Daarmee doe je trouwens ook jezelf tekort, want wanneer komen mensen tot hun recht? Als hun verbondenheid met God zich niet beperkt tot direct-godsdienstige activiteiten (tijdens de huisdienst en kerkdienst) maar constant gaande is, ook als ze met hun voeten in de bloemen of de modder van hun dagelijks leven staan.

Om dit alles is het belangrijk ons te bezinnen op de vraag hoe de verbinding met God van betekenis kan worden voor (de beleving van) ons hele leven. Nu al kan duidelijk zijn: willen christenen in hun omgaan met hun leefwereld meer opmerken dan wat waarneembaar en meetbaar is, dan moeten ze zich daar tegenwoordig voor inzetten en opzettelijk aandacht aan geven.

B Leven in Gods wereld

4 Groeien in de verbondenheid met God

Voor zover in 2 sprake was van structurele onmacht, moeten we het accepteren dat we in de beleving van God altijd beperkt zullen zijn. De wereld is voor ons immers geen doorzichtig venster naar God, onze antenne voor God is telkens gebrekkig afgesteld, terwijl we de invloed ondervinden van het gesloten wereldbeeld van de wetenschap.

²⁷ Misschien ligt daar ook mee een verklaring voor het feit dat het zingen van de oudtestamentische psalmen in evangelische kringen veel minder voorkomt dan in reformatorische kringen. Natuurlijk, er zijn psalmen waarin Gods vergeving bezongen wordt (zie bijvoorbeeld 32, 51, 103) of de waarde van Gods woord (1, 19b, 119). Maar veel meer psalmen gaan over thema's buiten de direct-godsdienstige sector zoals: Gods glorie in de natuur (8, 19a, 104, 147), de wanhoop van Gods kinderen (6, 22a 44, 73, 88), de dreiging of het geweld van vijanden (2, 3, 7, 14, 53, 109, 137), de geschiedenis van Gods volk (78, 105, 106, 136). De dichters van talloze psalmen staan dus met beide benen in de wereld van alledag. Als die wereld weinig of niet relevant is, zijn ook de liederen daarover minder interessant.

²⁸ Naar mijn idee wordt deze gespletenheid in sommige christelijke kringen ook doorgetrokken naar het terrein van de hulpverlening. Zie de bijlage over tweezijdige hulpverlening, vermeld in 7.

Wie met deze beperkingen rekening houdt, zal bescheiden verwachtingen hebben op het vlak van de beleving van God. Tegelijk zal een gelovige geen vrede hebben met de opsluiting van z'n geloof in het vakje godsdienst en met de God-loosheid van de andere sectoren van z'n bestaan. En dat temeer niet omdat die God-loosheid niet alleen een kwestie is van onmacht; daar kan ook ongehoorzaamheid bij te pas komen, hebben we in het voorafgaande vastgesteld.

Maar wat is ervoor nodig om meer betrokken op God te leven? We zullen daar gericht aan moeten wérken. Verbondenheid met God, meer of minder bewust, komt ons niet aanwaaien. We leven niet meer in het paradijs. Daarom moeten we ons ervoor inzetten dat de binding aan God haar invloed uitoefent op alle sectoren van ons leven, zodat Gods aanwezigheid in het hier en nu weer realiteit wordt voor ons.

4.1 Luisteren naar de Bijbel

Omgaan met de Bijbel in het gedrang

Om onze beleving van Gods betrokkenheid te stimuleren, dienen we allereerst te luisteren naar wat ons in de Bijbel wordt aangereikt. Door onze maatschappelijke verplichtingen en de mogelijkheden ons te ontspannen (met name voor de tv) hebben wij vaak niet de tijd en de innerlijke rust ons intensief met de Bijbel bezig te houden. Heel vaag hebben we daar wel onlust over, want eigenlijk zouden we toch intensiever met de Bijbel moeten omgaan, maar ja...

Als ik dit zo formuleer, lijkt het net alsof het gebrek aan tijd en rust iets is dat óver ons komt en waartegen we ons niet kunnen verweren. Dat is natuurlijk niet waar. Zonder dat we het door hebben, zit achter dit gebrek aan tijd en rust ook een kúuze van ons: we vinden het kennelijk prima dat we door van alles opgeslokt worden en dus weinig aan de Bijbel toekomen. We moeten het onder ogen zien dat we onszelf slaaf hebben gemaakt van onze bezigheden. Die vinden we kennelijk belangrijker dan het groeien in de kennis van Gods Woord. Als we het menen dat we daarin graag verder willen komen, waarom richten we ons leven dan niet anders in? Paulus waarschuwt ons ervoor: 'Ik mag me door niets laten beheersen' (1 Kor.6:12) en Christus wijst ons erop: 'Waar je schat is, daar zal ook je hart zijn' (Mat.6:21). Als Gods Woord echt zo kostbaar is voor ons, zouden we ons niet zo laten opslokken door onze drukte maar zouden we erop gespist zijn in alle rust tijd te nemen voor dat Woord.²⁹

Om onszelf hierbij te helpen is het belangrijk dat we niet afgaan op onze behoefte. Wie alleen in de Bijbel leest als hij/zij er zin in heeft, zal er onregelmatig in lezen. Om de regelmaat erin te houden is het altijd beter met jezelf een afspraak te maken op welke vaste tijd(en) je de Bijbel openslaat.³⁰ Het is immers makkelijker je aan een vaste gewoonte te houden dan dat je elke keer moet beslissen.

De waarde van bijbellezing

Het regelmatig lezen in de Bijbel heeft in allerlei opzicht waarde. Zo zegt de apostel Paulus: 'Elke schrifttekst kan gebruikt worden om onderricht te geven, om dwalingen en fouten te weerleggen, en om op te voeden tot een deugzaam leven, zodat een dienaar van God voor zijn taak berekend is en voor elk goed doel volledig is toegerust' (2 Tim.3:16-17).³¹ In het luisteren naar Gods Woord ligt ook dé remedie tegen de secularisatie, dus tegen de God-loze beleving van de wereld. Alleen, dan moeten we wel góed luisteren. Anders lopen we gevaar dat onze omgang met de Bijbel onze gespletenheid bevestigt, als zou de Bijbel alleen van betekenis zijn voor de sector godsdienst. Zo wijst Graafland erop dat veel orthodoxe voorgangers 'God en het leven met God, het geloof, het recht en de genade van God in Jezus Christus zo aan de orde stellen, dat dit alles niet meer aansluit bij de realiteit van het bestaan dat de concrete gemeente in deze wereld alle dagen leidt'. De mens die vandaag leeft, wordt 'er niet werkelijk door geraakt. Zijn eigenlijke leven staat erbuiten. De zondagse prediking heeft geen inhoudelijke verbinding met wat in de week gebeurt. Maar ook zijn diepste vragen staan erbuiten.'³²

We moeten dus zo luisteren naar de Bijbel dat het zich aan ons opdringt: 'De inhoud daarvan gaat mij aan in de totaliteit van m'n persoon!' Wie met de Bijbel bezig is, moet die telkens actualiseren. Normatief bezien is het bij voorbaat een feit dat de Bijbel actueel is. Maar voor ons is het noodzakelijk dat we de actualiteit ervan ook onderkennen en dat die voor ons gaat leven, zodat die een belévingsfeit wordt. Wie naar Gods Woord luistert, dient daarom telkens de vraag te stellen:

²⁹ Vergelijk: J. Kamphuis, *Godsvrucht - een kracht. Antwoord aan de secularisatie*, Goes 1989, p.32-33.

³⁰ Een bruikbaar middel hierbij is een bijbelleesrooster. Zie bijvoorbeeld het materiaal dat te vinden is op m'n site: www.corvanderleest.nl, rubriek 'Bijbel en gebed', no.2.

³¹ Zie over deze tekst: J. Kamphuis, a.w., p.37-38. Vergelijk ook een uitspraak als deze: om het 'ene nodige', de oriëntatie op Jezus Christus, 'te kunnen betrachten is het 'eerst nodige': geduldige, aandachtige concentratie op de woorden van de Schrift (...) We zullen dus aan bijbelstudie moeten doen.', in: B. Wallet en K. Blei (red.), *Kerk-zijn in een tijd van Godsverduistering. Nota (opgesteld door het moderamen van de Nederlands Hervormde Kerk) ten dienste van de beleidsbepaling*, Leidschendam 1988, p.9.

³² C. Graafland, *Gereformeerden op zoek naar God. Godsverduistering in het licht van de gereformeerde spiritualiteit*, derde druk, Kampen 1991, p.34-35. Vergelijk ook wat Sanders schrijft: Vele studenten van christelijke huize beleven wat ze over het geloof geleerd hebben 'als iets vreemds en oninvoerbaars. Waar gaat het eigenlijk over, naar welke realiteit verwijzen begrippen als God, satan, verzoening, wedergeboorte, genade, verrijzenis, hemel, hel etc.? Voor hen zijn het onderdelen van een begrippen-systeem dat zich als een niet-geïntegreerd Fremdkörper in het geheel van hun arsenaal aan voorstellingen en opvattingen bevindt', zie: C. Sanders, *Geloof - zin en on-zin. Over geloofskennis en werkelijkheid*, Kampen 1990, p.13.

'Wat heeft God hier te zeggen voor de verschillende sectoren van m'n leven?' Op deze manier doorbreekt dit luisteren onze gespletenheid, ons denken in sectoren, want telkens blijkt dat de Bijbel ons op állerlei gebied richting aanwijst. Zo reikt de Bijbel ons ook houvast aan voor onze opstelling tegenover de wereld; daarover straks.

De Heilige Geest

We moeten er overigens mee rekenen dat ons luisteren pas waarde krijgt als de Geest op ons hart inwerkt. Alleen Hij kan het bewerken dat het Woord dat we beluisteren gaat functioneren als 'zaad van onze nieuwe geboorte' (verg. 1 Petr.1:23). Daarom is het noodzakelijk dat onze omgang met de Bijbel samengaat met de erkenning van onze afhankelijkheid en met de vraag om het vernieuwende werk van de Geest. En dan zullen we het merken dat dit gebed altijd verhoord wordt, naar het woord van Christus: 'Vraag en er zal je gegeven worden, zoek en je zult vinden, klop en er zal voor je worden opgedaan (...) Als jullie, ook al zijn jullie slecht, je kinderen al goede gaven schenken, hoeveel te meer zal de Vader in de hemel dan niet de heilige Geest geven aan wie Hem erom vragen' (Luc.1:9,13). Dat betekent concreet: als we bij onze omgang met de Bijbel om de invloed van Christus' Geest vragen, dan gééft de Geest Gods Woord effect op ons leven, zodat wij met Paulus kunnen gaan zeggen: 'Christus leeft in mij' (Gal.2:20). Maar als Hij die het licht voor de wereld is in ons leeft, dan kan het niet missen of zijn licht verdrijft de duisternis van onze God-loze beleving van de wereld om ons heen (Joh.8:20).

Het is waar, we zullen deze duisternis nooit compleet achter ons laten, maar verlicht door Christus zullen we toch anders in de wereld staan dan wie zich door z'n onmacht en onwil laat leiden. En dat geschonken licht moeten we dan niet voor ons houden. Christus heeft ons namelijk op het hart gebonden: 'Jullie zijn het licht in de wereld. Een stad die boven op een berg ligt, kan niet verborgen blijven (...) Zo moet jullie licht schijnen voor de mensen, opdat ze jullie goede daden zien en eer bewijzen aan jullie Vader in de hemel' (Mat.5:14,16). Het resultaat hiervan kan zijn dat door onze uitstraling ook anderen, in hun beleving van alles, verlichte mensen worden, gericht op God.

4.2 Gods betrokkenheid bij de wereld

God en het begin

Als we de Bijbel bevragen over de relatie tussen God en de wereld, dan is het meest fundamentele dat de wereld haar oorsprong vindt in Hem. De eerste verzen van het eerste bijbelboek geven een beschrijving dat God de hemel met zon, maan en sterren en de aarde met planten, dieren en mensen gemaakt heeft. Over het hoe wordt alleen gezegd dat Hij dit al sprekend heeft gedaan: 'God zei: "Er moet....komen". En zo gebeurde het....' (Gen.1:1-31). Dat het in het begin zo is toegegaan, wordt elders in het Oude Testament bevestigd: 'Door het woord van de HEER is de hemel gemaakt, door de adem van zijn mond het leger der sterren (...) Hij sprak en het was er, Hij gebood en daar stond het' (Ps.33:6,9). Ook in het Nieuwe Testament wordt hierover op dezelfde manier gesproken: 'U komen alle lof, eer en macht toe, Heer, onze God, want U hebt alles geschapen: uw wil is de oorsprong van alles wat er is' (Openb.4:11). En elders wordt gezegd: 'Door geloof komen we tot het inzicht dat de wereld door het woord van God geordend is, dat dus het zichtbare is ontstaan uit het niet-zichtbare' (Hebr.11:3).

Ik laat hier de discussie over schepping en evolutie rusten (iets meer hierover in 4.4). In elk geval maken de bijbelse gegevens dit glashelder: niet tijd en toeval, oorzaak en gevolg beheersen het ontstaan van de wereld (zoals evolutionisten beweren), maar God als Schepper is de oorsprong van alles.³³ Overigens blijft het een open vraag hoe we ons het scheppend spreken van God moeten voorstellen. Ontstonden de dingen van het ene op het andere moment of heeft God via processen gewerkt? ³⁴ We weten het niet. Voor ons geloof is dat niet belangrijk want het beslissende is duidelijk: God is de bron van alles wat bestaat.

God en het heden

Maar Gods betrokkenheid is niet alleen een feit bij de óorsprong van alles. Ook het bestaan en functioneren van de natuur vandáág is nog altijd aan God te danken. Vandaar dat in Psalm 104 de tegenwoordige tijd wordt gebruikt: 'U leidt het water van de bronnen door beken. U bevloeit de bergen vanuit uw hoge zalen. Gras laat U groeien voor het vee. Als U het duister spreidt, valt de nacht. De jonge leeuwen gaan uit op roof, brullend vragen zij God om voedsel. Alle dieren zien er naar uit dat U brood geeft, op de juiste tijd. Geeft U het, dan doen zij zich te goed, opent zich uw hand, dan worden zij verzadigd. Verberg uw gelaat en zij bezwijken van angst, ontnem hun de adem en het is met hen gedaan, dan keren zij terug tot het stof dat zij waren. Zend uw adem en zij worden geschapen, zo geeft U de aarde een nieuw gelaat' (Ps.104:10,13,14,20,21,27-30).³⁵ Blijkens deze beschrijving bestaat en functioneert de natuur bij de gratie van wat God in deze tijd als maker doet.

³³ Zie voor meer over schepping en evolutie m'n site: www.corvanderleest.nl, rubriek 'Teksten van anderen', no.12.

³⁴ Ik zeg dit niet om zo ruimte te maken voor de miljoenen jaren van evolutionisten. Ik wil aangeven dat we de bijbeltekst overvragen als we de uitleg van de dagen in Genesis 1 als dagen van 24 uur de enige wettige uitleg noemen.

³⁵ Deze psalm is voor het eerst voor mij gaan leven toen ik bij m'n lectuur tegenkwam dat de levenslustige Pal-lieter deze psalm las (zie de omnibus *Met Felix Timmermans door Vlaanderenland*, Den Haag/Antwerpen 1971, p.30).

In de Bijbel wordt telkens op die doorgaande activiteit van God gewezen: 'Hij bepaalt het getal van de sterren, Hij roept ze alle bij hun naam. Hef voor de HEER een hymne aan, voor Hem die het gras op de bergen laat groeien, die voedsel geeft aan de dieren, aan de roepende jongen van de raaf' (Ps.147:4,7-9).

En Christus zei: 'Je Vader in de hemel 'laat zijn zoon opgaan over goede en slechte mensen en laat het regenen over rechtvaardigen en onrechtvaardigen', en: 'Kijk naar de vogels in de lucht: ze zaaien niet en oogsten niet en vullen geen voorraadschuren, het is jullie hemelse Vader die ze voedt. (...) Kijk eens naar de lelies, kijk hoe ze groeien in het veld. Ze werken niet en weven niet. Ik zeg jullie: zelfs Salomo ging in al zijn luister niet gekleed als een van hen.' En waarom geldt dit? Omdat God het groen 'met zo veel zorg kleedt' (Mat.5:45; 6:26-30).

Maar evengoed onze verwekking en geboorte zijn uiteindelijk aan God te danken. Zo zegt Job: 'Uw handen hebben me gevormd en gemaakt, geheel en al. Hebt U mij niet als melk uitgegoten en als kaas doen stremmen? Met vlees en huid ben ik door U bekleed, met botten en pezen hebt U mij samengeweven. U schonk mij het leven en de liefde, uw zorg heeft mij bewaard' (Job 10:8-12). Bekend zijn ook deze woorden: 'U was het die mijn nieren vormde, die mij weefde in de buik van mijn moeder. Ik loof U voor het ontzaglijke wonder van mijn bestaan, wonderbaarlijk is wat U gemaakt hebt' (Ps.139:13-14).

God en de natuur

Eerder heb ik erop gewezen dat christenen soms de waarde van dieren, planten en dingen laten afhangen van hun nut voor de mens of van hun betekenis voor de kerkgeschiedenis (zie 2.3). Maar als ze niet alleen in het eerste begin maar tot op vandaag schepsel van God zijn, hebben dieren, planten en dingen daarom al waarde. Ze zijn van God en zijn er voor God. Daarom wordt in de Psalmen uitbundig gezongen over de dieren en de planten, de zon en de maan, het vallen van de regen. Dat alles spreekt van de glorie van God. Die glorie wordt in samenvattende uitspraken bezongen: 'HEER, onze Heer, hoe machtig is uw naam op heel de aarde' (Ps.8:2,10), en: 'De hemel verhaalt van Gods majesteit, het uitspansel roemt het werk van zijn handen' (Ps.19:2); en: 'Hoe talrijk zijn uw werken, HEER. Alles hebt U met wijsheid gemaakt, vol van uw schepselen is de aarde' (Ps.104:24). Hierbij past de wens: 'Laat de HEER zich verheugen in zijn werken' (Ps.104:31).

Blijkbaar is Gods positieve evaluatie uit het begin, namelijk dat alles wat Hij gemaakt had 'zeer goed was' (Gen.1:31), nog altijd ter zake. Alleen al in het schepsel-zijn van God ligt dus de rechtvaardiging voor het bestaan van dieren, planten en dingen. Ze ontleen daaraan voldoende betekenis, zonder dat hun eventuele nut voor wie of wat ook uit ónze wereld erbij gehaald hoeft te worden. Zo hebben mensen eeuwenlang niets kunnen waarnemen van het leven in de diepzee. Ook micro-organismen zijn nog maar sinds kort voor het menselijk oog bereikbaar geworden. Ten slotte heeft het DNA altijd al bestaan terwijl niemand daar iets van vermoedde. Al die schepselen hebben zonder dat de mens erbij te pas kwam aan hun doel beantwoord, want buiten de mens om zongen zij simpelweg door hun bestaan de lof op God met zijn wijsheid en zijn macht.

Tegen deze achtergrond worden dichterlijke aansporingen begrijpelijk zoals: 'Loof Hem, zon en maan; loof Hem, heldere sterren. Loof de HEER, bewoners van de aarde, zeemonsters en oceanen, vuur en hagel, sneeuw en rook. Alle bergen en heuveltoppen, dieren van het veld en dieren in de wei, alles wat kruipt en op vleugels gaat' (Ps.148:3,7-10). Op zichzelf beschouwd lijkt het raar dat je dieren en zelfs objecten als sterren en bergen aanspoort God te loven. Maar dit wordt anders als we bedenken dat ze 'op Gods bevel zijn geschapen' en dat zoiets als de stormwind 'doet wat Hij zegt' (Psalm 147:5,8). Dan betekent die aansporing in feite: 'Laat alleen al door jullie bestaan, door jullie functioneren zoals God dat heeft bedoeld, aan alles en iedereen zien en horen dat jullie glorieuze Schepper er is!'

God en de mens-in-actie

Lezend in de Bijbel krijgen we meer te horen dan over Gods betrokkenheid bij de natuur. Het is evengoed dank zij God dat de cultuur bestaat, dus dat de mens met behulp van de natuur van alles tot stand brengt. Zo is het opvallend hoe over de werkers aan de tabernakel gesproken wordt: 'Mozes zei tegen de Israëlieten: 'De HEER heeft zijn keuze laten vallen op Besaleël. Hij heeft hem uitzonderlijke talenten geschonken, wijsheid, vakmanschap en inzicht op allerlei gebied: hij kan ontwerpen maken en ze uitvoeren in goud, zilver, koper en brons, hij kan stenen snijden en zetten en hout bewerken en hij beheerst ook allerlei andere vaardigheden om ontwerpen uit te voeren. De HEER heeft aan hem en aan Oholiab (...) ook de gave geschonken hun kennis over te dragen' (Ex.35:30-34).

In dezelfde trant wordt over agrarische vaardigheden gesproken: 'Als een boer zaaien wil, ploegt hij dan alle dagen? Blijft hij voren trekken in zijn land? Als hij het land geëffend heeft, strooit hij toch komijn en karwij, zaait tarwe in rijen, gerst in vakken en spelt langs de rand van zijn akker? Het is zijn God die hem daarin onderricht, die hem leert wat hij moet doen. Zo dorst men komijn niet met een dorsslede en over karwij rolt men geen wagenrad; komijn wordt met een stok uitgeklopt en karwij met een roede. Graan moet voor brood worden fijngemalen; maar een boer blijft niet eindeloos dorsen: hij stuurt zijn paarden en het wagenrad eroverheen, maar hij laat het niet verpletteren. Ook dit vindt zijn oorsprong bij de HEER van de hemelse machten: zijn beleid is wonderbaarlijk en Hij volvoert het in grote wijsheid' (Jes.28:24-29).

Hiermee wordt duidelijk aangegeven: wat kunstenaars, ambachtsmensen en agrariërs weten, kunnen en doen, dat hebben ze uiteindelijk van God. Die geeft hun het inzicht, de vaardigheid, de energie en de middelen die zij voor hun taak nodig hebben.

Op basis van deze bijbelse gegevens durf ik het te veralgemeniseren: de cultuur - dus wat de mens op kunstzinnig, ambachtelijk en technisch gebied tot stand brengt - is niet alleen een product van mensen maar is uiteindelijk op God terug te voeren. Hiermee bedoel ik niet alle producten met God te verbinden. Mensen kunnen destructief en onchristelijk bezig zijn, waarmee ze onrecht doen aan God, de Schepper en Heer van alles. Maar de mogelijkheid tot cultuur en vele producten ervan kunnen we terdege waarderen als even zovele geschenken van God.

God en de geschiedenis

Soortgelijke dingen kunnen we over de geschiedenis zeggen. De ontwikkelingen die in ons persoonlijk leven gaande zijn, wat er in de loop van de tijd voorvalt tussen groepen en volken, dat alles is niet enkel het resultaat van menselijke activiteiten en/of van het toeval. Natuurlijk, de geschiedenis bestuderend kun je van alles vertellen over de mensen met hun ideeën, emoties, plannen, keuzes, ondernemingen. Maar uiteindelijk geldt ook daarvan dat God er de hand in heeft. Dit erkende Jozef toen z'n broers met schuldgevoel en angst eraan terugdachten hoe zij hem verkocht hadden naar Egypte: 'Wees niet bang en maak jezelf geen verwijten dat jullie mij verkocht hebben en dat ik hier ben terechtgekomen, want God heeft mij voor jullie uit gestuurd om jullie leven te redden. De hongersnood teistert het land nu al twee jaar, en ook de komende vijf jaar zal er niet geploegd of geoogst worden. God heeft mij voor jullie uit gestuurd om jullie voortbestaan op aarde veilig te stellen; zo wilde Hij veel levens redden. Niet jullie hebben mij dus hierheen gestuurd maar God; door Hem ben ik de belangrijkste raadsman van de farao geworden, de bestuurder van zijn hele hof en heerser over heel Egypte' (Gen.45:5-8). Jaren later herhaalde Jozef dit tegenover z'n broers: 'Jullie hadden kwaad tegen mij in de zin, maar God heeft dat ten goede gekeerd, om te bewerken wat er nu gebeurt: dat een groot volk in leven blijft' (Gen.50:20).

Verhelderend is eveneens dat Gods bevrijding van Israël uit Egypte op één lijn wordt geplaatst met soortgelijke wendingen in de geschiedenis: 'Ik heb jullie uit Egypte weggeleid, maar ook de Filistijnen uit Kreta en de Arameeërs uit Kir' (Amos 9:7). Verder duidt God via Jesaja Assyrië aan als 'gesel van mijn toorn, stok waarmee Ik in mijn woede sla' (Jes.10:5). Ten slotte wordt van Cyrus met z'n ruimhartige politiek tegenover de joden gezegd dat hij uiteindelijk door God aan de macht is geholpen: 'Omwille van mijn dienaar Jakob, van Israël, dat Ik heb uitgekozen, heb Ik je bij je naam geroepen en je met een erenaam getooid, ofschoon je Me niet kende. (...) Ik heb je omgord met wapens, ofschoon je Me niet kende' (Jes.45:4-5). Daarom heet Cyrus zelfs Gods gezalfde en zegt God over hem: 'Dit is mijn herder, alles wat Ik wil, brengt hij ten uitvoer: hij geeft opdracht om Jeruzalem te herbouwen en voor de tempel de fundering te leggen' (Jes.45:1; 44:28). Zo voert God met gebruik van wat mensen willen en doen zijn bestuur uit.³⁶

Bijbels gezien klopt er dus niets van als mensen God op afstand zetten. Het is daarom absoluut onjuist te zeggen: 'God mag misschien betrokken zijn geweest bij het allereerste begin van alles, maar sindsdien draait de wereld op eigen kracht' (verg. 2.4). De wereld loopt niet op de automatische piloot van oorzaak en gevolg, maar op de handbediening van God.³⁷ Deze uitdrukking moet niet misverstaan worden, want natuurlijk maakt God gebruik van de wetmatigheden van oorzaak en gevolg; eveneens schakelt Hij de mensen in. Wat ik bedoel is dit: Hij is op alle niveaus betrokken bij wat er speelt in de wereld. Zonder Hem zou er niets van dit alles zijn.

4.3 Gods vreugde over zijn schepping

Deze goddelijke betrokkenheid verklaart waarom in de Bijbel zo duidelijk uitkomt dat God blij is met zijn wereld. Dat merken we meteen al in het eerste bijbelhoofdstuk. Als daar de schepping van de sterren, de planten, de dieren en de mens beschreven wordt, wordt er telkens aan toegevoegd: 'God zag dat het goed was', terwijl als afsluitende uitspraak wordt vermeld: 'God keek naar alles wat Hij had gemaakt en zag dat het zeer goed was' (Gen. 1:4,10,12,18,21,25,31). Daaruit spreekt de vreugde van God over zijn schepping.

Diezelfde vreugde, ik zou haast zeggen: blijde trots, spreekt uit de manier waarop God Job een mondelinge rondleiding geeft door zijn schepping. Telkens herhaalt God daarbij zijn uitdaging van Job: 'Ken jij...?' of: 'Kun jij...?', waarop alleen als antwoord gegeven kan worden: 'Natuurlijk niet, want Job is maar een nietig mens en weet en kan daarom niet wat de Schepper en Heer van alles weet en kan' (zie Job 38-41).

Dit maakt begrijpelijk dat God de zondvloed niet alleen om Noach en diens gezin beëindigde; er staat letterlijk: 'Toen dacht God weer aan Noach en aan alle wilde dieren en het vee bij hem in de ark' (Gen.8:1). Na de zondvloed sloot God zijn verbond dan ook niet alleen met de mensen maar 'met alle levende wezens': 'Wanneer Ik wolken samendrijf boven de aarde en in die wolken de boog zichtbaar wordt, zal Ik denken aan mijn verbond met jullie en met al wat leeft, en nooit weer zal het water aanzwellen tot een vloed die alles en iedereen vernietigt' (Gen.9:8-10, 14-15). In de lijn hiervan heeft God in het vierde gebod inzake de sabbat, de zaterdagse rustdag, niet alleen aan de mensen gedacht maar eveneens aan 'uw runderen, uw ezels en al uw andere dieren' (Deut.5:14). Ontroerend is ten slotte hoe God tegenover Jona aangaf dat het Hem aan het hart zou gaan de heidense stad Nineve te vernietigen, o.a. om 'al die dieren' (Jona 4:11). God heeft overduidelijk liefde voor zijn schepping.

³⁶ Hoe de verhouding is tussen Gods bestuur en de menselijke verantwoordelijkheid komt aan de orde in: C. van der Leest, *Omgaan met lijden*, Barneveld 2009. In dit boek wordt eveneens besproken wat de plek is in Gods bestuur van de menselijke ongehoorzaamheid en Satans optreden.

³⁷ Deze uitdrukking als typering van Gods relatie met de wereld heb ik onthouden van een artikel in het Nederlands Dagblad, geschreven door J. van Bruggen, toen hoogleraar Nieuwe Testament in Kampen.

Opmerkelijk is hoe God de mogelijkheden van zijn schepping laat inschakelen voor de bouw en inrichting van de tabernakel en de tempel. Daarbij komt allerlei materiaal van pas: diverse soorten stof en hout; koper, zilver en goud. Bouwvakkers, houtbewerkers en edelsmeden konden hun hart ophalen bij het maken van deze heiligdommen. En toen ze eenmaal in bedrijf waren, waren er vakmusici met hun instrumenten werkzaam (Ex.36-40; 1 Kron.25; 2 Kron.2-4. Als je in de woestijn de tabernakel of later in Kanaän de tempel bezocht, was het zichtbaar en hoorbaar hoe God vol vreugde is over het geschapene en over de mogelijkheden die daarin liggen.

God schakelt zijn schepping ook in om mensen te stimuleren Hem trouw te blijven. Zo kreeg Mozes de opdracht van God: 'Zeg tegen de Israëlieten dat zij en al hun nakomelingen aan de zoom van hun kleren kwastjes moeten bevestigen waarin een blauwpuurperen draad verwerkt is. Bij het zien van die kwastjes zullen jullie herinnerd worden aan alle geboden van de HEER, zodat jullie die naleven en Mij niet ontrouw worden door de begeerten van je hart en je ogen te volgen. Ze zullen jullie helpen om aan al mijn geboden te denken en die na te leven en jullie God toegewijd te blijven' (Num.15:37-40). Wat het Nieuwe Testament betreft kunnen we denken aan het water van de doop en het brood en de wijn van het avondmaal. Deze heel gewone elementen uit onze leefwereld hebben op bepaalde momenten een bijzondere functie. Dan mogen water, brood en wijn in beeldende taal het verhaal vertellen van Gods liefde door Christus, namelijk dat er vergeving is en uitzicht op het eeuwige leven voor ieder die met Christus verbonden is.³⁸

Ten slotte heeft God de taal ingeschakeld om mensen tot geloof te brengen en in het geloof te laten groeien. Dat had anders gekund. God had de mensen het geloof regelrecht in het hart kunnen leggen. Daar heeft Hij niet voor gekozen. Hij maakt gebruik van een van de meest boeiende mogelijkheden die Hij in zijn schepping heeft gelegd: de taal. En daarbij is God niet eenkennig geweest. Weliswaar is de Bijbel in maar drie talen geschreven, Hebreeuws, Aramees (enkele hoofdstukken: Ezra 4:8-6:18; 7:12-26; Dan.2:4-7:28) en Grieks, maar God verplicht gelovigen niet die drie talen te leren. Blijkens het wonder op de pinksterdag wil God alle mensen in hun eigen taal bereiken: 'Het zijn toch allemaal Galileeërs die daar spreken? Hoe kan het dan dat wij hen allemaal in onze eigen moedertaal horen? Parten, Meden en Elamieten, inwoners van Mesopotamië, Judea en Kapadocië, mensen uit Pontus en Asia, Frygië en Pamfylië, Egypte en de omgeving van Cyrene in Libië, en ook Joden uit Rome die zich hier gevestigd hebben, Joden en proselieten, mensen uit Kreta en Arabië - wij allen horen hen in onze eigen taal spreken over Gods grote daden' (Hand.2:7-11). De taal mag dus als voertuig dienen van het grote nieuws over Christus.

Als God zelf zo persoonlijk betrokken is bij onze leefwereld, kan dat gevolgen hebben voor onze beleving van die wereld. Soms kunnen we ons verloren voelen doordat we geen verbinding ervaren met wie of wat ook. Daar kunnen allerlei oorzaken voor zijn, hebben we in het voorafgaande gezien. Intussen staat God zelf niet onverschillig tegenover onze leefwereld. Integendeel: als Schepper en Heer van alles is Hij met heel zijn persoon en met vreugde bij deze wereld betrokken. Dat kan ons helpen om verbonden met onze omgeving te leven. We mogen ons ingebed weten in niets minder dan Vaders wereld.

4.4 Tweesporen-blik

In dit onderdeel wil ik toepassen wat ik hierboven vanuit de Bijbel afgeleid heb over Gods relatie met onze wereld, namelijk dat die wereld bestaat bij de gratie van God. Nu dat zo is, moet dat effect hebben op de manier waarop wij de wereld ervaren. We kunnen er niet mee volstaan alleen maar af te gaan op wat wij met behulp van onze zintuigen of meetinstrumenten kunnen waarnemen en wat we met behulp van de wetenschap kunnen onderzoeken. Dan volgen wij in ons waarnemen maar één spoor en zien we alleen de buitenkant van de dingen. We moeten evengoed rekenen met wat we door het geloof weten, namelijk dat God bij alles betrokken is. Dit tweede spoor kunnen we de binnenkant van de dingen noemen. We kunnen ook spreken over bol (buitenkant) en hol (binnenkant); deze beeldspraak geeft extra duidelijk aan dat beide kanten onscheidbaar met elkaar verbonden zijn en dat het uitsluitend focussen op het ene aspect blikversmalling betekent. Het mag waar zijn dat Gods betrokkenheid bij alles niet via onze gewone zintuigen en instrumenten waarneembaar is, toch is die evengoed een onomstotelijk feit voor wie gehoor geeft aan Gods Woord. Hier geldt: 'Het geloof overtuigt ons van de waarheid van wat we niet zien' Hebr.11:1). Door de verwetenschappelijking van ons wereldbeeld en door de secularisatie zijn we het grotendeels ontwend aan dit tweede aspect van de werkelijkheid recht te doen. We zullen onszelf dat weer moeten aanleren. Deze buiten- en binnenkant vormen samen de werkelijkheid, zoals hol en bol onscheidbaar bij elkaar horen. Wie één van beide aspecten verwaarloost of zelfs negeert, doet tekort aan de realiteit.

³⁸ In Zondag 25-29 uit de Catechismus van Heidelberg wordt de beeldende taal van het water van de doop en het brood en de wijn van het avondmaal uitgelegd, zie: *Belijdenisgeschriften voor de Protestantse Kerk in Nederland*, Zoetermeer/Heerenveen 2004, p.88-91.

We moeten daarom zo veel mogelijk proberen naar de werkelijkheid te kijken met een tweesporen-blik. Met name de Psalmen kunnen ons hierbij helpen. Daarin wordt vaak alleen Góds handelen genoemd; voor de psalmdichter is dat kennelijk het beslissende. Deze opzettelijke eenzijdigheid kan ons helpen af te komen van onze gesecculariseerde eenzijdigheid, waarbij we alleen letten op wat ménsen, de natuur, het toeval doen. Voor een compleet plaatje moeten we dus zowel met het geloofsaspect, de binnenkant rekening houden alsook met het waarnemingsaspect, de buitenkant. Op de volgende bladzijde geef ik er enkele voorbeelden van hoe we met een tweesporen-blik kunnen kijken.

Het zal misschien opvallen dat één onderwerp in die reeks voorbeelden ontbreekt: schepping en evolutie. In theorie zou je immers kunnen verdedigen dat beide aspecten waar zijn. Als wetenschapper stel je dan dat deze wereld ontstaan is via evolutionaire processen, terwijl je als gelovige tegelijk erkent dat via die evolutionaire processen God de wereld scheppend tot stand gebracht heeft. Ik geloof daar niet aan. Dat zeg ik niet alleen omdat Genesis 1-2 volgens mij geen ruimte geeft voor deze invulling van Gods scheppend handelen. Ik zeg dit ook omdat ik het niet kan geloven dat wetenschappers op grond van biologische en natuurkundige gegevens in het heden stellige uitspraken kunnen doen over wat miljoenen jaren geleden in de natuur gebeurd zou zijn; elke reconstructie gaat onvermijdelijk uit van niet-te-bewijzen stellingen.

Ik voor mij houd het erop dat het woord van Prediker 3:11 ook hier geldt: 'God heeft alles wat er is de goede plaats in de tijd gegeven, en ook heeft Hij de mens inzicht in de tijd gegeven. Toch kan de mens het werk van God niet van begin tot eind doorgronden.' Deze tekst pas ik zo op ons onderwerp toe: God heeft de drang in ons gelegd dat we zicht willen krijgen op onze leefwereld. Het is daardoor dat wetenschappers proberen reconstructies te maken hoe deze wereld en al het leven daarin tot stand is gekomen. Op die inzet valt niets aan te merken, maar ons wetenschappelijk kunnen moeten we niet overschatten. Altijd zullen we op grenzen stuiten waardoor het ons nooit gaat lukken tot sluitende reconstructies te komen. Het precieze ontstaan van deze wereld onttrekt zich aan onze – op zichzelf wettige - wetenschappelijke nieuwsgierigheid. Per slot van rekening zijn we maar mensen.

Maar nu dan die voorbeelden van een tweesporen-blik:

Noten horend bij de tekst op de volgende bladzijde:

* H. Aaftink, *Leven met bliksem*. Een uitgave van Winterthur Verzekeringen, 1980, paragraaf 1 en 16.

** Dat wetenschappelijke waarneming en geloof goed geïntegreerd kunnen worden, blijkt uit de opdracht in een werk van Jan Swammerdam (1637-1680): 'Ik presenteer Ued. alhier den Almaghtigen Vinger Gods in de Anatomie van een Luys; waarin Gy wonderen op wonderen op een gestapelt sult vinden, en de Wijsheid Gods in een klein puncte klaarlijk sien ten toon gestelt.' Uit: Jan en Annie Romein. *Erflaters van onze beschaving. Nederlandse gestalten uit zes eeuwen*, 12de druk, Amsterdam 1977, p.464.

Waarneming/Buitenkant

- Tijdens z'n vlucht voor Absalom wordt David tweemaal door z'n vrienden voorzien van eten en spullen. De eerste keer: 'tweehonderd broden, honderd plakken rozijnen, honderd verse vruchten en een zak wijn,' en de tweede keer: 'dekens, kookgerei en voedsel: tarwe, gerst, meel, geroosterd graan, bonen en linzen, en honing, boter, kaas en schapen en geiten' (2 Sam.16:1-2; 17:27-29).

- Natuurkundigen kunnen tegenwoordig gedetailleerd vertellen hoe onweer 'werkt'. Zo is bliksem 'een elektrische ontlading (vonk) tussen een elektrisch geladen wolk en de aarde of tussen twee of meer wolken met tegengestelde elektrische ladingen'. Door 'de zeer hoge temperatuur die zich in minder dan één duizendste seconde in de bliksemstraal vormt' zet de lucht zich uit; 'deze uitzetting plant zich in alle richtingen voort als een drukgolf, die donder veroorzaakt.' *

- Het is boeiend via de tv van meteorologen te horen over de mechanismen van het weer, dus hoe hoge- en lagedrukgebieden ontstaan, hoe regen en sneeuw zich ontwikkelen, wat voor typen wolken er zijn enz.

- Wis- en natuurkundigen kunnen hun hart ophalen aan de formules en berekeningen waarmee ze greep proberen te krijgen op wat zij van de werkelijkheid waarnemen. Daarbij kunnen ze aansluiten bij wat collega's van ver voor hun tijd al ontwikkeld hebben.

- Studenten aan de Wageningen Universiteit leren door studie en onderzoek onder leiding van docenten allerlei finesses van het boerenbedrijf.

- We kunnen dankbaar zijn hoe noodhulp van Tear Fund hongerende mensen eten verschaft, hoe een kaartenactie van Open Doors gevangene christenen de vrijheid bezorgt of hoe een kundig oogarts een geslaagde staaroperatie verricht.

- Om te verklaren wat er politiek gaande is, letten we onder meer op het verloop van democratische processen, op de belangen van de verschillende partijen en op de ideeën, het karakter en de besluiten van de leiders.

- Door gebed, bezinning, persoonlijke discipline en stimulansen van anderen zet je je ervoor in om al meer als christen te leven - met als gevolg dat er bij jou een psychologisch te beschrijven veranderingsproces op gang komt.

- Door wat er innerlijk broedt bij een persoon, kan die 's nachts tijdens het slapen een droom krijgen of kan overdag een bepaalde bijbeltekst zich aan hem opdringen - met als resultaat dat het hem opeens duidelijk wordt welke keus hij in die periode van z'n leven moet maken.

- Bij hun 30-jarig huwelijksjubileum kunnen man en vrouw het geluk ervaren dat ze dankbaar kunnen terugkijken op wat ze met al hun liefde en inzet voor elkaar betekend hebben.

- We staan verbijsterd als we zien hoe verschrikkelijk mensen soms door hun ziekte moeten lijden en wat voor afschuwelijks ze elkaar soms aandoen.

Geloof/Binnenkant

- Mogelijk in reactie hierop dicht David het bekende: 'De HEER is mijn herder, het ontbreekt mij aan niets. Hij laat mij rusten in groene weiden en voert mij naar vredig water, Hij geeft mij nieuwe kracht en leidt mij langs veilige paden tot eer van zijn naam (...). U nodigt mij aan tafel voor het oog van de vijand, U zalft mijn hoofd met olie, mijn beker vloeit over.' (Psalm 23)

- Tegelijk blijft waar wat de psalmdichter hierover zegt: 'De stem van de HEER boven de wateren, de God vol majesteit doet de donder rollen, de HEER boven de wijde wateren, de stem van de HEER vol kracht, de stem van de HEER vol glorie. De stem van de HEER splijt ceders (...). De stem van de HEER ontbrandt in vurige vlammen, de stem van de HEER brengt de woestijn tot beven' (Psalm 29).

- Tegelijk zingt een christen de lof op God: 'Zing voor onze God een lied bij de lier, voor Hem die de hemel met wolken bedekt, die de aarde met regen doordrenkt (...). Hij laat het sneeuwen als wol (...) hagel werpt Hij in brokken neer (...). Hij zendt zijn woord en alles smelt.' (Ps.147:7-8,16-18).**

- Dat cijferwerk is mogelijk bij de gratie ervan dat God in alles trouw is (2 Tim.2:13), dus ook trouw aan het geschapene (Ps.119:90-91; 148:6; Jer.31:35-36), en dat Christus de schepping constant 'schraagt met zijn machtig woord' (Hebr.1:3). Daardoor kunnen wetenschappers ervan uitgaan: wat vandaag geldt, gold ook gisteren en zal ook morgen gelden.

- Daarbij moet nooit vergeten worden dat over de vaardigheid van de boer tegelijk gezegd kan worden: 'Het is zijn God die hem daarin onderricht, die hem leert wat hij moet doen' (Jes.28:26).

- Die dankbaarheid zal zich ook altijd op God richten, want: 'Gelukkig wie de God van Jakob tot hulp heeft, wie zijn hoop vestigt op de HEER, zijn God (...), Hij die brood geeft aan de hongerigen. De HEER bevrijdt de gevangenen, de HEER opent de ogen van blinden' (Psalm 146:5-8).

- Tegelijk geloven christenen dat er een strijd gaande is tussen engelen in dienst van Satan, die destructie voorstaan én engelen in dienst van God, die zijn heilzame plannen uitvoeren; ook geldt dat gezag dat in een land functioneert, door God is ingesteld en in zijn dienst staat. (Dan.10:13,20; Ef.6:11-12; Rom.13:1,4)

- Tegelijk ben je als christen ervan overtuigd dat Christus' Geest in je woont en dus dat - via je eigen inzet en de invloed van anderen - de Geest in je leven werkzaam is (Rom.8:9-11).

- Die droom of tekst kan door die persoon uitgelegd worden als aanwijzing van God, die zo sturing geeft aan z'n besluitvorming (Hand.16:9-10: in Paulus' visioen komt geen verwijzing naar God voor, maar wikkend en wegend concludeerde Paulus dat God hun hierdoor de route aanwees die ze moesten gaan).

- Tegelijk kunnen ze elkaar eraan herinneren wat hun indertijd is voorgehouden in het huwelijksformulier van de GKV. Bruidegom: 'Aanvaard haar liefdevolle steun als de hulp die Christus je geeft'; bruid: 'Ontvang zijn liefdevolle zorg die Christus je geeft.'

- In die situaties willen we met al ons onbegrip erop blijven vertrouwen dat dit niet buiten God om gaat en dat Hij in staat is dwars door alles heen te werken aan de komst van zijn nieuwe wereld.

Kijken met deze tweesporen-blik betekent beslist niet dat we als gelovige alleen maar subjectieve etiketten plakken op zaken, gebeurtenissen, acties enz. Als we spreken over de binnenkant, dus over Gods betrokkenheid bij alles, erkennen we die kant van de realiteit die we uit de Bijbel hebben leren kennen. Geseculariseerde mensen als we zijn zullen we ons hierin telkens moeten oefenen. Die oefening begint met gelovig luisteren naar de Bijbel. Als we ons daardoor laten onderrichten dringt het zich aan ons op dat er in onze leefwereld meer is dan wat wij kunnen waarnemen.

Dat God bij alles betrokken is moeten we niet alleen leren zien, maar we doen er goed aan dit tegenover onszelf en anderen ook te benoemen. In dat opzicht kunnen gereformeerden van evangelischen leren. Die zijn er veel vrijer in om God ter sprake te brengen. Die vrijmoedigheid is van grote betekenis, want juist door met zoveel woorden de verbinding tussen God en ons alledaagse leven te leggen, bestrijden we onze eigen God-loze beleving van de werkelijkheid.

Daarnaast is het belangrijk dat we eveneens in ons gebed recht doen aan Gods betrokkenheid bij alles.³⁹

Maar we moeten wel reëel zijn: al proberen we nog zo goed met een tweesporen-blik om te gaan met onze leefwereld, daarmee zijn we er nog niet. De moeite die we hebben met de beleving van God, zal nooit helemaal weggenomen worden. De problemen zoals die in 2 aan de orde zijn gekomen, zijn te hardnekkig om ze volledig uit te bannen. Maar door op bovenstaande manier bezig te zijn, geven we aan dat we weigeren te berusten in een God-loze beleving van de werkelijkheid. En dan kan het niet missen of er gaat wat veranderen: de treurnis over het gebrek aan beleving van God wordt telkens vervangen door de vreugde over het ervaren van zijn betrokkenheid.

4.5 Christus en de wereld

Christus' glorie

Tot nu toe heb ik het voornamelijk over God gehad. Maar als we het over deze wereld hebben, ontmoeten we ook de Zoon van God, die mens is geworden, Jezus Christus. Hij wordt door de apostel Johannes 'het Woord' genoemd. Daarmee herinnert hij aan Genesis 1, waarin verteld wordt dat God alles uit het niets tevoorschijn heeft laten komen door te spreken. Door Christus het Woord te noemen geeft Johannes aan: God heeft alles via Christus geschapen: 'In het begin was het Woord, het Woord was bij God en het Woord was God. Het was in het begin bij God. Alles is erdoor ontstaan en zonder dit is niets ontstaan van wat bestaat' (Joh.1:1-3). In overeenstemming hiermee zegt de apostel Paulus: 'Beeld van God, de onzichtbare, is Hij, eerstgeborene van heel de schepping; in Hem is alles geschapen, alles in de hemel en alles op aarde, het zichtbare en het onzichtbare, vorsten en heersers, machten en krachten, alles is door Hem en voor Hem geschapen. Hij bestaat vóór alles en alles bestaat in Hem' (Kol.1:15-17). Een andere apostel zegt het zo: God heeft door zijn Zoon 'de wereld geschapen. In Hem schittert Gods luister, Hij is zijn evenbeeld, Hij schraagt de schepping met zijn machtig woord' Hebr.1:2-3).

Als we geïmponeerd worden door wat zich in de wereld aan ons voordoet, worden we dus geraakt door de glorie van Christus, Gods Zoon. Onze werkelijkheid is niet alleen Vaders wereld maar tegelijk Christus' wereld. Als kinderen van de Vader én als volgelingen van Christus mogen we ons hier dan ook thuis voelen. En maken we in het kader van ons leven als christen volop gebruik van wat de wereld ons biedt, dan geven we alleen daardoor al Christus als oorsprong van alles de eer die Hem toekomt. Maar dan is het wel zaak dat we ons telkens hiervan bewust blijven: onze wereld heeft geen bestaan op zichzelf maar heeft altijd alles met Christus te maken.

Christus' offer

Hebben we het over Christus, dan moet eveneens het offer aan de orde komen dat Hij heeft gebracht. Ondanks al zijn goddelijke glorie is Hij, de Zoon, in samenspraak met zijn Vader mens geworden. Hij heeft het vrijwillig op zich genomen om het lam te worden 'dat de zonde van de wereld wegneemt' (Joh.1:29). Hij is gekomen 'om te dienen en zijn leven te geven als losgeld voor velen' (Mat.20:28). Van Hem geldt dat Hij 'ons van onze zonden heeft bevrijd door zijn bloed' (Openb.1:5), want Hij heeft zichzelf opgedragen 'als een offer zonder smet' (Hebr.9:14).

Deze zelfopoffering van Christus zet een gebeuren uit de alleroudste geschiedenis in een bijzonder daglicht: het offer van Noach. Er wordt verteld: 'Noach bouwde een altaar voor de HEER; daarop bracht hij brandoffers van al het reine vee en alle reine vogels. De geur van de offers behaagde de HEER, en Hij zei bij zichzelf: Nooit weer zal Ik de aarde vervloeken vanwege de mens, want alles wat de mens uitdenkt, van zijn jeugd af aan, is nu eenmaal slecht. Nooit weer zal Ik alles wat leeft doden, zoals Ik nu heb gedaan. Zolang de aarde bestaat, zal er een tijd zijn om te zaaien en een tijd om te oogsten, zal er koude zijn en hitte, zomer en winter, dag en nacht – nooit komt daar een einde aan' (Gen.8:20-22).

Dat de wereld voortbestaat is dus dank zij het gevloede bloed van Noachs offer. Eigenlijk verdient de wereld dat voortbestaan niet, want ondanks Gods straf met de zondvloed is er niets in het hart van de mens veranderd: nog altijd huist de macht van het kwaad in hem. Toch besluit God de wereld als geheel voortaan te sparen, op grond van het gevloede bloed van Noachs offer. Intussen weten we: 'Bloed van stieren en bokken kan mensen onmogelijk van hun zonden bevrijden' (Hebr.10:4). Niettemin nam God ook in Noachs tijd genoeg met het gevloede bloed van dieren.

³⁹ Zie: C. van der Leest, *Verbonden met God. Over ons dagelijks gebed*, Barneveld 2009.

Dat kon omdat Christus zou komen (verg. Hebr.4:5-10). Noachs offer vormde dus een afbeelding, een voorproef van het offer dat Christus zou brengen. Dat betekent dat de wereld bestaat bij de gratie van het gevloede bloed van Christus. Dank zij Hem zijn er nog altijd mensen, dieren, planten en dingen. Door Hem kunnen we in allerlei opzicht in de weer zijn. Door zijn offer is het mogelijk dat we wetenschap, techniek en kunst ontwikkelen.

Al wordt dat nergens expliciet in de Bijbel gezegd, kennelijk heeft God op grond van Christus' offer de macht van zonde en dood op allerlei manieren ingeperkt. We kunnen hierbij denken aan de helende krachten die God in ons lichaam werkzaam laat zijn, waardoor potentieel dodelijke virussen en bacteriën vaak tijdig uitgeschakeld worden. En wat heeft God ons op medisch gebied niet veel laten ontdekken waardoor wij ons kunnen verweren tegen allerlei negatieve krachten in ons. Goed beschouwd zijn dit evenzovele vruchten van Christus' offer. Ook verder valt er nog altijd op veel positiefs te wijzen in de natuur en in de geschiedenis, ondanks alle ellende die er is. Was het huiveringwekkende allesbeheersend, dan zou de wereld onvermijdelijk veranderen in een chaos. Maar dáárvoor heeft God haar niet geschapen (Jes.45:18). Hij wil verder met de wereld; Hij wil ruimte houden om te werken aan het herstel van alles. Daardoor is er niet één en al ellende op aarde. Maar nooit moeten we vergeten: hiervoor is een hoge prijs betaald. Dat moet ons nog eens extra stimuleren om te vechten tegen een God-loze beleving van onze leefwereld. Daarmee doen we niet alleen onrecht aan God als Schepper, aan Christus, het scheppende Woord, maar daarmee gaan we ook achteloos om met het gevloede bloed van Christus.

Christus' macht

Daar komt nog iets bij: doordat Hij plaatsvervangend gehoorzaam geweest is en voor onze schulden geboet heeft, heeft Christus de beschikking gekregen over 'alle macht in de hemel en op de aarde' (Mat.28:18). Sindsdien is de duivel als 'de heerser over deze wereld' onttroond (Joh.12:31; 16:11). Iets van die macht was al aanwezig toen Christus nog door Palestina zwierf. Zo stilde Hij een storm met een simpel bevel (Mat.8:26-27); Hij verdreef demonen uit mensen, genas zieken, nam handicaps weg en maakte doden levend (Mat.11:4-5). Maar pas sinds zijn opstaan uit het graf heeft Hij alle macht en is Hij 'de heerser over de vorsten van de aarde' (Openb.1:5). In de woorden van de apostel Paulus: God heeft Christus 'in de hemelsferen een plaats gegeven aan zijn rechterhand, hoog boven alle hemelse vorsten en heersers, alle machten en krachten en elke naam die genoemd wordt, niet alleen in deze wereld maar ook in de toekomstige. Hij heeft alles aan zijn voeten gelegd' (Ef.1:20-23).

Het verband tussen Christus' zelfopoffering en zijn Heer-zijn van alles komt duidelijk uit in deze woorden over Hem: 'Als mens verschenen, heeft Hij zich vernederd en werd gehoorzaam tot in de dood - de dood aan het kruis. Daarom heeft God Hem hoog verheven en Hem de naam geschonken die elke naam te boven gaat' (Fil.2:8-10). En elders wordt gezegd dat Jezus 'vanwege zijn lijden en dood nu met eer en luister gekroond is' (Hebr.2:9).

Toen Christus van deze aarde verdween, is Hij daarmee dus niet los van deze aarde komen te staan. Integendeel, Hij blijft er intensief bij betrokken. Door Hem oefent God zijn bestuur van alles uit. Als wij met een tweesporen-blik in onze leefwereld rondkijken, zien we dus de grootheid van Christus, die alle touwtjes in deze wereld vast in handen heeft.

Christus' vernieuwing van de aarde

Christus' betekenis is nog groter. Hij heeft niet alleen een plan voor Gods kinderen maar evengoed voor de aarde zelf. Zo zegt de apostel Paulus: God heeft ons dit mysterie onthuld: 'zijn voornemen om met Christus de voltooiing van de tijd te verwezenlijken en zijn besluit om alles in de hemel en op aarde onder één hoofd bijeen te brengen, onder Christus' (Ef.1:8-10). In dezelfde lijn is een andere uitspraak van Paulus over Christus: 'in Hem heeft heel de volheid (God dus, CvdL) willen wonen en door Hem en voor Hem alles met zich willen verzoenen, alles op aarde en alles in de hemel, door vrede te brengen met zijn bloed aan het kruis' (Kol.1:19-20).

De precieze betekenis van deze woorden is niet zomaar te vatten. Maar zoveel is duidelijk: God werkt via Christus niet alleen aan de vernieuwing van zijn kinderen maar eveneens aan de vernieuwing van het heelal, waarbij de vervreemding van God plaatsmaakt voor vrede met God. In zekere zin is die vrede al een feit, want God heeft zich door Christus al 'ontdaan van de machten en krachten, Hij heeft hen openlijk te schande gemaakt en in Christus over hen getriomfeerd' (Kol.2:15). Tegelijk oefenen die machten nog altijd wel hun destructieve invloed uit in deze wereld, maar dank zij zijn beslissende overwinning is Christus onstuitbaar op weg naar zijn eindoverwinning en naar zijn totale vernieuwing van alles. In een andere brief zegt Paulus het zo: 'Wij weten dat de hele schepping nog altijd als in barensweeën zucht en lijdt,' maar: 'ook de schepping zelf zal worden bevrijd uit de slavernij van de vergankelijkheid en zal delen in de vrijheid en luister die Gods kinderen geschonken wordt' (Rom.8:21-22). Christus' terugkeer gaat daarom samen met de komst 'van een nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waar gerechtigheid woont' (2 Petr.3:13), de tijd 'waarin alles zal worden hersteld' (Hand.3:21).

Het is uiteraard onmogelijk te bepalen wat van deze aarde op de nieuwe aarde zal terugkeren. Zo schreef Petrus over 'de dag van God': 'Die dag gaan de hemelsferen in vlammen op, en de elementen vatten vlam en smelten weg' (2 Petr.3:12). Dat lijkt erop te wijzen dat er alleen maar een kloof gaapt tussen oud en nieuw. En inderdaad, alles wat maar even door het kwaad met z'n gevolgen besmeurd is, zal compleet en definitief van de baan zijn (Openb.21:27).

Maar behalve discontinuïteit is er zeker ook continuïteit, want God laat het werk van zijn handen niet los (verg. Ps.138:8). Zo zullen Gods kinderen op de nieuwe aarde met een vernieuwd lichaam present zijn (verg. 1 Kor.15:42-49; Fil.3:21), terwijl van hun inspanningen geldt dat die 'door de Heer nooit vergeefs zijn' (1 Kor.15:58). Ten slotte wordt in de beeldende taal van het boek Openbaring gezegd dat door de poorten van het nieuwe Jeruzalem 'kostbare schatten van alle volken worden binnengebracht' (Openb.21:26 BGT).

Hoe het zal zijn met dieren en planten, wordt nergens expliciet in de Bijbel gezegd. Wel maakt de Bijbel duidelijk dat de nieuwe aarde niet een schimmig geheel is maar een concrete wereld, een stad gelijk, waar volgens het visioen van Johannes een rivier is, met aan weerskanten een levensboom met vruchten en bladeren (Openb.22:1-2). In dit verband denk ik ook aan een woord uit een psalm: 'U, HEER, bent de redder van mens en dier' (Ps.36:7).

Beroemd is hoe Jesaja namens God het paradijs van de toekomst aanduidt: 'Dan zal een wolf zich neerleggen naast een lam, een panter vlijt zich bij een bokje neer; kalf en leeuw zullen samen weiden en een kleine jongen zal ze hoeden. Een koe en een beer grazen samen, hun jongen liggen bijeen; een leeuw en een rund eten beide stro. Bij het hol van een adder speelt een zuigeling, een kind graait met zijn hand naar het nest van een slang' (Jes.11:6-8; verg. 65:25). Deze beschrijving wordt wel uitgelegd als een verbeelding van de vrede tussen mensen. Tegelijk bevestigt deze profetie, naar mijn overtuiging, de gedachte dat God het allereerste begin met z'n planten en dieren weer oppakt bij de herstart die komt.

Dank zij het plan en de macht van Christus is deze bestaande wereld dus op weg naar een nieuwe vormgeving, waarin het oude paradijs op een hoger niveau zal herleven. Alleen daarom al moet er altijd meer gezegd worden dan dat we ons hier thuis (kunnen) voelen. Altijd moet de vreugde over de goddelijke glorie hier en nu samengaan met het verlangen naar de tijd dat die glorie nog intenser aanwezig zal zijn. Mediterend over Christus' toekomst kunnen we het mooie van hier op de juiste waarde schatten: het is een voorproef van wat straks komen gaat. Maar een voorproef biedt enkel een fractie van wat ons te wachten staat. In de overbekende dichtwoorden van Jacqueline van der Waals:

'Waar gouden de portalen zijn,
Hoe zullen daar de zalen zijn!' ⁴⁰

Maar dat betere van straks neemt niet weg dat er vandaag al veel goeds is. Het is sléchts een voorproef maar tegelijk: niet minder dan een voorproef, die we hoog kunnen waarderen.

Door z'n verbinding met Christus heeft dit goede op zichzelf al waarde maar het wordt op de een of andere manier (er is discontinuïteit én continuïteit) ook nog naar Christus' toekomst meegenomen.

Christus' verbondenheid met de aarde

Christus' verbondenheid met de wereld maakt begrijpelijk dat Hij tijdens zijn leven op aarde een open oog had voor alles wat er leefde en groeide. Zo had Christus het over lelies, munt, dille en komijn, vijgenboom, wijnstok, moerbeiboom en mosterdzaad (Mat.6:28; 23:23; 24:32; 26:29; Luc.17:6). Hij was vertrouwd met slangen, schorpioenen, schapen, wolven, duiven en mussen (Luc.11:11-12; Mat.10:16,29). Hij kende de aard van ezels, waarom Hij het ezelsjong dat Hij wilde berijden, liet begeleiden door de moederezal (Mat.21:2,7).

Dat Christus behalve voor de natuur ook oog had voor de levenssfeer van de mensen, blijkt uit zijn gelijkenissen, waarin sprake is van bezige boeren, slimme kooplui en feestende heren (Mat.13:3-9, 45-46; 20:1-16; 22:1-14). Zijn verbondenheid met het gewone leven blijkt eveneens uit zijn optreden op de bruiloft in Kana. Toen voorzag Hij het bruidspaar met hun gasten van een overvloed aan uitstekende wijn, waarmee Hij voor alle tijden de boodschap afgaf: 'Zoveel waarde hecht Ik aan vreugde op een bruiloft en zo overvloedig en verrukkelijk zal het straks zijn in mijn nieuwe wereld!' (Joh.2:6-10; verg. Amos 9:11,13). Opmerkelijk is ten slotte dat Jezus een onderkleed droeg dat 'in één stuk was gegeven, van boven tot onderen' - een kostbaar kledingstuk zoals eveneens door de hogepriester gedragen werd (Joh.19:23; Ex.28:31-32).

Dit alles geeft aan dat Christus niet met de rug naar de wereld stond. Integendeel, Hij was vervlochten met de werkelijkheid om Hem heen. En geen wonder: Hij was de Schepper van alles, Hij zou voor deze wereld zijn bloed geven en wilde deze wereld ook gaan vernieuwen. Nu dat zo is, is dat voor ons een extra aansporing om gericht-op-God in deze wereld te staan. We kunnen het niet maken net te doen alsof God, Christus er doordeweeks niet is. In onze omgang met de natuur, in ons gebruik van wat de wereld ons biedt en in ons verdere leven moeten we ons realiseren dat we altijd met Christus te maken hebben.

Dat wordt ook bedoeld als Paulus ons aanspoort: 'Als u nu met Christus uit de dood bent opgewekt, streef dan naar wat boven is, waar Christus zit aan de rechterhand van God. Richt u op wat boven is, niet op wat op aarde is' (Kol.3:1-2). Daarmee wordt niet gezegd dat we van de aarde als Gods schepping moeten weggijken. Met de aarde doelt Paulus op de invloed van de zonde op aarde. Verderop waarschuwt hij daarom: 'Laat dus wat aards in u is afsterven: ontucht, zedeloosheid, hartstocht, lage begeerten en ook hebzucht' (Kol.3:5).

⁴⁰ Uit het gedicht 'Najaarslaan', in: Jacqueline van der Waals, *Verzamelde gedichten*, Kampen 1999, p.98.

Als we volgens Paulus ons niet op de aarde moeten richten maar op wat boven is, zegt hij in feite: laat u niet leiden door de macht van de zonde op aarde maar door Christus, die in de hemel troont; Hij moet uw leven op aarde beheersen. Elders zegt Paulus dan ook dat wij ons burgerrecht in de hemel hebben (Fil.3:20). Eveneens door die uitspraak wil Paulus ons niet vervreemden van de aarde maar ons juist stimuleren in deze wereld gericht op Christus te leven. Als Schepper, offer, Heer en vernieuwer is Hij oorsprong, zin en doel van alles. We hebben de opdracht daar recht aan te doen door voluit onze plaats in te nemen in deze wereld, vanuit onze verbondenheid met Christus. Op die manier maken we zichtbaar dat we warmlopen voor Hem bij wiens gratie de wereld bestaat.

4.6 Van verwondering naar bewondering

Om jezelf te helpen God op te merken in je leefwereld is het belangrijk je te laten beïnvloeden door Gods Woord en Geest. Dan komt het bij je binnen dat God door Christus als het Woord alles geschapen heeft. Dan gaat eveneens voor je leven dat God de Heer is van deze wereld, die door Christus alles bestuurt. Dan realiseer je je ook dat de wereld, ondanks alle besmeuring, blijft voortbestaan dank zij het gevloede bloed van Christus en zelfs op weg is naar een totale vernieuwing. Op deze manier wordt voor jou de wereld om je heen telkens verwijzing naar God, naar Christus. Tot zover enkele hoofdelementen uit de voorafgaande paragrafen.

Om je er bewust van te worden dat je leeft in Góds wereld, heb je dus allereerst geloof nodig, gevoed door wat God via de Bijbel aan je voorhoudt. Daarbij kun je geholpen worden door de juiste psychische houding, die van verwondering. Want gestimuleerd door de verwondering kom je volgens mij gauwer tot bewondering, namelijk voor de bron van je verwondering: God.

En er is in deze wereld zo veel waar je verwonderd over kunt zijn.

Ik zie via m'n PC nog al eens een organist spelen; en dan verbaas ik me telkens weer: met z'n ogen kijkt hij naar priegelige noten op papier; daardoor aangestuurd drukt hij met z'n linker- en rechterhand reeksen toetsen in, terwijl z'n linker- en rechervoet diverse pedalen aanraken. Ondertijd controleert hij met z'n oren of de orgelklanken kloppen met wat hij bedoelt te laten horen. Ongelooflijk dat mensen tot zulke ingewikkelde acties in staat zijn.

Op dit moment zit ik achter m'n PC, voor mij telkens een aanleiding tot verwondering. Ik druk op toetsen en dan verschijnen er letters op een scherm; die letters kan ik opslaan en later weer tevoorschijn halen. Via m'n mailprogramma kan ik een berichtje sturen dat seconden later gelezen wordt in Midden-Amerika. Ik druk op een Youtube-link en opeens zit ik midden in een Engelse kathedraal waar een koor haast hemelse muziek zingt.

En hoe verbazingwekkend is het brein van een baby, misschien wel het grootste wonder in het heelal. Als een baby via de moederborst melk aangeboden krijgt, weet ze door haar brein zonder enige oefening dat ze zuigen moet. Ze ruikt het verschil tussen haar mama en een vreemde. Wonderbaarlijk hoe na enige tijd de taalvorming plaatsvindt. Eerst uit ze, net als alle baby's in de wereld, simpele klanken, maar al gauw komen er Nederlandse woorden tevoorschijn. En het woord dat ze vandaag leert, hanteert ze een week later correct in een ander verband. En dit is nog maar het begin van haar ontwikkeling tot volwassene.

Ook als je buiten rondloopt, kun je je verwondering telkens voeden: boven je hoofd glijden grillig gevormde wolken voorbij; daar is de zon, die ons over een onmetelijke afstand bereikt met haar licht en warmte; 's nachts laten zich talloze sterren zien, die duizelingwekkend ver van ons af staan. En dan de planten- en dierenwereld met hun onoverzienbare verscheidenheid. Nooit raak je buiten uitgekeken.

Hoe boeiend is wat kunstenaars tot stand brengen met behulp van klanken, kleuren en/of vormen; hun werk kan allerlei emoties bij je oproepen. En wat de producten van de techniek betreft: ze zijn ons meestal zo vertrouwd dat we ons er amper meer over verbazen. Maar feitelijk is het toch fantastisch dat ik door alleen met m'n voet op een pedaal te drukken mezelf honderden kilometers kan verplaatsen.

Verwondering hierover stimuleert mij om vol bewondering de lof op God te zingen: 'Wat bent U groot, machtig, wijs, dat dank zij U dit alles bestaat.' Want voor mij is het ondenkbaar dat al het genoemde louter een product zou zijn van toeval of van menselijk vernuft. Het wonderbaarlijke in de wereld verwijst mij naar God.

Bij dit alles kan wetenschap een positieve rol spelen. In 2.5 is al aangegeven dat wetenschap qua methode atheïstisch is. Bij hun onderzoek van alles moeten wetenschappers geen toevlucht nemen tot God als noodhulp, maar gefocust blijven op wat ze met hun zintuigen en instrumenten kunnen onderzoeken. Maar het bijzondere is: als een wetenschapper de beperking van de wetenschappelijke methode erkent, kan hij door z'n ontdekkingen juist gestimuleerd worden in z'n verwondering over alles en zo ook in z'n bewondering voor God.⁴¹

Er zijn mensen die zich weinig verwonderen maar die de dingen nemen zoals ze zijn. Dan denk ik aan leerlingen van mij die ik het maar moeilijk kon bijbrengen hoe wonderbaarlijk bijvoorbeeld het ict-gebeuren is. Voor hen lijkt het mij extra moeilijk om zich er bewust van te worden dat ze in Góds wereld leven.

⁴¹ Marcel Sarot, *De goddeloosheid van de wetenschap. Theologie, geloof en het gangbare wetenschapsideaal*, Zoetermeer 2006, p.118-120.

Ik herinner mij een stel dat al meer vervreemde van het geloof, zelfs aan het bestaan van God. Op geen enkele manier lukte het mij hen nog te bereiken. Toen kregen ze een baby. In het gesprek daarover hoopte ik hen te helpen om van verwondering over die baby te komen tot bewondering voor God. Het lukte niet, want hun baby leek al te vanzelfsprekend voor hen te zijn. Er zijn ook mensen die telkens wel vol verwondering zijn, maar die nooit de overstap maken naar bewondering voor God – zo sterk zijn zij blijkbaar ervan overtuigd dat God er niet is of in elk geval er niet toe doet. Maar mij helpt m'n verwondering over de dingen om de stap te zetten naar enthousiasme over God en dus om open te staan voor de 'binnenkant' van de realiteit: God als Schepper en Heer, Christus als de dragende grond van alles.

5 Werken: een goddelijke taak

Als we leven in Vaders wereld, die evengoed Christus' wereld is, heeft dat gevolgen voor de manier waarop we ons dagelijks werk ervaren. Helaas hebben we tegenwoordig vaak een versmalde kijk op werk. Daarbij wordt namelijk meestal gedacht aan bezigheden die financieel iets opleveren. Volgens deze maatstaf verrichten talloze mensen geen werk: ouders die thuis voor hun kinderen zorgen, mensen die aan mantelzorg doen of als vrijwilliger bezig zijn, jongeren die een studie volgen, mensen van wie de dag met (het verwerken van) therapie gevuld is enz. Werk is een economisch begrip geworden.

Onder werk versta ik alle taken die door mensen uitgevoerd worden, betaald of onbetaald, in dienstverband of vrijwillig. Dat betekent dat ook mensen die arbeidsongeschikt zijn verklaard, die werkloos of met pensioen zijn, wel terdege werk kunnen verrichten

5.1 Basisteksten

Vaak worden de dagelijkse bezigheden ondergewaardeerd. Zo zijn er in de loop van de kerkgeschiedenis mensen geweest die voor zichzelf maar één soort werk acceptabel vonden: zich rechtstreeks met God bezighouden. Alle bezigheden die daarvan afleidden, hielden ze op een afstand. Het meest extreme voorbeeld waren de pilaarheiligen uit de vijfde eeuw na Christus: mannen die zich teruggetrokken hadden op een apart voor hen gemaakte zuil en die in hun leven maar één agendapunt hadden: God. Overigens hadden zulke mensen wel anderen nodig die hen van levensonderhoud voorzagen en die alleen daarom al aan het werk moesten.⁴²

Hiermee belanden we meteen bij twee vragen waar we nog altijd voor staan:

- In je dagelijks werk je voltijds met het evangelie bezighouden, is dat alleen een persoonlijke keuze of is die concentratie op het evangelie een taak die eigenlijk elk christen op zich moet nemen? Parallel hiermee:

- Je met andere zaken dan het evangelie bezighouden, is dat alleen acceptabel om daardoor te kunnen zorgen voor het levensonderhoud van jezelf en anderen of hebben die bezigheden nog meer betekenis?

Voor een antwoord op deze vragen moeten we stilstaan bij een drietal clusters van basisteksten:

Eerste cluster: beheerstaak

Allereerst is van belang wat de mens in het begin van God meekreeg: 'God schiep de mens als zijn evenbeeld, als evenbeeld van God schiep Hij hem, mannelijk en vrouwelijk schiep Hij de mensen. Hij zegende hen en zei tegen hen: Wees vruchtbaar en word talrijk, bevolk de aarde en breng haar onder je gezag: heers over de vissen van de zee, over de vogels van de hemel en over alle dieren die op de aarde rondkruipen. Ook zei God: Hierbij geef Ik jullie alle zaaddragende planten en alle vruchtbomen op de aarde; dat zal jullie voedsel zijn' (Gen.1:27-29). Later wordt gezegd: 'God, de HEER, bracht de mens in de tuin van Eden, om die te bewerken en erover te waken' (Gen.2:15).

Toen de macht van de zonde de wereld was binnengekomen, heeft God zijn woorden van het begin niet ingetrokken. Na de zondvloed heeft Hij ze herhaald, maar Hij heeft ze wel aangepast bij de nieuwe situatie (waarin de dieren een andere plaats innamen): 'God zegende Noach en zijn zonen, Hij zei tegen hen: Wees vruchtbaar en word talrijk en bevolk de aarde. De dieren die in het wild leven, de vogels van de hemel, de dieren die op de aardbodem rondkruipen en de vissen van de zee zullen ontzag en angst voor jullie voelen - ze zijn in jullie macht. Alles wat leeft en beweegt zal jullie tot voedsel dienen; dit alles geef Ik je, zoals Ik je ook de planten heb gegeven' (Gen.9:1-3).

Dit verklaart waarom Prediker in zijn boek positief over werken spreekt. Zo spoort hij ons aan: 'Doe wat je hand te doen vindt. Doe het met volle inzet' (Pred.9:10); en elders: 'Zaai van de morgen tot de avond. Laat je hand niet rusten' (Pred.11:6). Hierbij past zijn constatering: 'Het is maar het beste voor een mens dat hij vreugde put uit alles wat hij onderneemt. Dat is wat hem is toebedeeld' (Pred.3:22).

⁴² G.J.M. Bartelink, *De bloeiende woestijn. De wereld van het vroege monachisme*, Baarn 1993, p.124-128.

Kort samengevat: God heeft de mens in het paradijs en na de zondvloed een beheerstaak gegeven, de opdracht om voor de aarde te zorgen en haar tot ontwikkeling te brengen.⁴³

Tweede cluster: wervingstaak

Christus gaf zijn volgelingen een heel andere taak: 'Mij is alle macht gegeven in de hemel en op de aarde. Ga dus op weg en maak alle volken tot mijn leerlingen, door hen te dopen in de naam van de Vader en de Zoon en de heilige Geest, en hun te leren dat ze zich moeten houden aan alles wat Ik jullie opgedragen heb' (Mat.28:18-20). En bij andere gelegenheden: 'Trek heel de wereld rond en maak aan ieder schepsel het goede nieuws bekend' (Marc.16:15), en: 'Wanneer de heilige Geest over jullie komt, zullen jullie kracht ontvangen en van Mij getuigen in Jeruzalem, in heel Judea en Samaria, tot aan de uiteinden van de aarde' (Hand.1:8).

Christus heeft zijn volgelingen dus een wervingstaak gegeven, de opdracht om het evangelie uit te dragen.

Derde cluster: onderhoudstaak

Ten slotte denk ik aan wat Paulus heeft geschreven: 'Toen we bij u waren, hebben we herhaaldelijk gezegd dat wie niet wil werken, niet zal eten. We horen dat sommigen van u hun werk verwaarlozen, dat ze zich niet nuttig maken maar zich slechts onledig houden met nutteloze bezigheden. In naam van de Heer Jezus Christus dragen wij dergelijke mensen nadrukkelijk op rustig hun werk te doen en hun eigen brood te verdienen' (2 Tess.3:10-12). En elders: 'Laat wie steelt niet meer stelen, maar eerlijk de kost verdienen door zelf hard te werken om iets weg te kunnen geven aan wie het nodig heeft' (Ef.4:28).

Deze twee aansporingen vat ik zo samen, dat we volgens de apostel Paulus een onderhoudstaak hebben, de opdracht om voor ons eigen levensonderhoud te zorgen.

Nu is de vraag: hoe verhouden beheerstaak, wervingstaak en onderhoudstaak zich tot elkaar?

5.2 Alleen een wervingstaak en een onderhoudstaak?

Soms zien christenen ook op dit terrein een tegenstelling tussen het Oude en het Nieuwe Testament. Je kunt namelijk verdedigen dat de beheerstaak uit Genesis bij de oudtestamentische periode hoort. Toen ging God aards om met zijn kinderen. Zo wordt van Isaak gezegd: 'Isaak zaaide in dat land en hij oogstte nog hetzelfde jaar honderdvoudig, want de HEER zegende hem. Hij werd rijker en rijker, schatrijk werd hij: hij bezat grote kudden schapen, geiten en runderen en een groot aantal slaven en slavinnen' (Gen.26:12-14) Eeuwen later beloofde God via Mozes zijn volk Israël 'een land dat overvloedt van melk en honing (...), een land waaraan de HEER, uw God, veel zorg besteedt en waarover Hij waakt, het hele jaar door, van de eerste tot de laatste dag. Als u de geboden gehoorzaamt die Ik u vandaag voorhoud, en de HEER, uw God, liefhebt en Hem met hart en ziel dient, belooft de HEER: Ik zal jullie akkers op de juiste tijd regen geven, in het najaar en in het voorjaar. Je zult je oogst binnenhalen, koren, wijn en olie, en Ik zal groene weiden geven voor je vee. Je zult er leven in overvloed' (Deut.11:9,12-15).

In die materiële sfeer past de taak om de aarde te beheren. Maar – wordt dan gezegd - deze op-de-aarde-gerichte periode is sinds de komst van Christus voorbij. Nu hebben we vóór alles de taak evangeliserend in de wereld te staan, een wervingstaak dus. De meesten van ons ontkomen er niet aan betaald werk te doen voor hun levensonderhoud en om anderen te kunnen helpen. Maar ook dan moet ons leven toch vooral gestempeld worden door onze toewijding aan het evangelie.

Bij deze benadering worden niet-missionaire taken eigenlijk alleen maar geaccepteerd vanwege hun noodzaak. Het mooiste is als we de apostelen in hun radicaliteit zouden navolgen en ons volledig zouden wijden aan onze missionaire taak. Van hen wordt immers verteld dat ze hun bedrijf of akker hebben achtergelaten om Christus te kunnen volgen (Mat.4:18-22; 19:27). Zolang die radicaliteit niet mogelijk is, kun je ermee volstaan 'tentenmaker' (Hand.18:3, vertaling NGB; NBV heeft: leerbewerker) te zijn zoals Paulus dat was, door net zoveel te werken als nodig is om rond te komen en door voor de rest evangeliserend actief te zijn (verg. 1 Kor.9:13-15).

Deze benadering van onze verantwoordelijkheid gaat onvermijdelijk samen met de visie dat de wereld van de natuur en van het menselijk bedrijf er niet toe doen (zie 2.3). Dáárom heeft de beheerstaak, gericht op de aarde, geen betekenis naast de wervingstaak, gericht op het evangelie.

⁴³ Ik vermijd de term 'cultuurmandaat', die decennia lang onder gereformeerden in gebruik is geweest, vooral dank zij K. Schilder. Allereerst is 'cultuurmandaat' niet zo'n toegankelijk woord. Bovendien is die term belast met allerlei discussies; drie titels:

- G. Puchinger, *Een theologie in discussie. Prof.dr. Schilder: profeet-dichter-polemist. Met als bijdrage het debat Noordmans-Schilder in 1936*, Kampen 1970.

- J. Douma, *Cultuur en vreemdelingschap*, in: Almanak van F.Q.I 1968-1969, p.140-161, waarin hij standpunten uit zijn proefschrift *Algemene genade* uit 1966 toelicht en nuanceert.

- C. van der Waal, *De harten omhoog! Maar hoe?* Goes 1976.

Ten slotte kan de term cultuurmandaat (in vertaling: 'ontwikkelingstaak') het misverstand oproepen dat de natuur geen zelfstandige betekenis heeft maar alleen van waarde is omdat en voor zover die tot ontwikkeling wordt gebracht.

Overigens wordt volgens mij Schilder onrecht gedaan als hem verweten wordt dat zijn visie op onze cultuurtaak ('uit de wereld halen, wat er in zit') vatbaar maakt voor misbruik van de natuur. In zijn bredere omschrijving wordt immers gesproken over de ontplooiing van de in de schepping aanwezige krachten 'naar eigen aard' en over het rekenen met 'de kosmische verbanden', zie: K. Schilder, *Christus en cultuur*, derde druk, Franeker 1953, p.54-55.

De enige rechtvaardiging van niet-missionaire activiteiten ligt in hun dienstbaarheid aan eigen en andermans levensonderhoud. Het gaat om onze wervingstaak, terwijl onze onderhoudstaak feitelijk alleen gedoogd wordt vanwege het financiële nut ervan voor onszelf en eventueel anderen. Bij deze visie past niet dat mensen zich enthousiast wijden aan het ontwikkelen van nieuwe technische producten, het optimaliseren van hun muzikale vaardigheid, het uitbreiden van hun verzameling. Tijd en energie die daaraan besteed worden, gaan immers ten koste van ieders kernactiviteit: het missionair bezig zijn.

5.3 Nog altijd een beheerstaak

Met bovenstaande benadering ben ik het oneens. Daarvoor heb ik verschillende argumenten:

Wervingstaak

Inderdaad hebben we allemaal een wervingstaak. Toch moeten we de bovengenoemde opdrachten van Christus niet zo veralgemeniseren dat eigenlijk álle christenen erop uit dienen te gaan om te evangeliseren. Christus heeft daarvoor in die begintijd de apóstelen aangesteld; zij hadden de taak zich voltijds aan het evangelie te wijden en moesten daarom hun vroegere beroep vaarwel zeggen. In navolging van Christus heeft de kerk sindsdien telkens bepaalde mensen voor deze taak vrijgesteld, wat begon met Paulus en Barnabas (Hand.13:2-3).

Maar als er speciale gemeenteleden missionair actief zijn, is nog niet voldaan aan de bedoeling van Christus. Ook de gemeente als geheel moet missionair zijn, wat betekent dat ze zorg moet besteden aan haar werfkracht. We kunnen er dus niet mee volstaan dat de zondagse kerkdiensten voor iedereen toegankelijk zijn. Zorg dragen voor onze werfkracht dient gevolgen te hebben voor de manier waarop we kerkdiensten houden en voor het opzetten van verdere activiteiten.

Daarnaast geldt dat alle afzonderlijke christenen de taak hebben voor hun geloof uit te komen, in de woorden van Petrus: 'Wees niet bang voor de mensen en laat u door niets in verwarring brengen; erken Christus als Heer en eer Hem met heel uw hart. Vraagt iemand u waarop de hoop die in u leeft gebaseerd is, wees dan steeds bereid om u te verantwoorden' (1 Petr.3:14-15). Om ons te bemoedigen en scherp te houden heeft Christus ons voorgehouden: 'Iedereen die Mij zal erkennen bij de mensen, zal ook Ik erkennen bij mijn Vader in de hemel. Maar wie Mij verloochent bij de mensen, zal ook Ik verloochenen bij mijn Vader in de hemel' (Mat.10:32-33).

Andere verantwoordelijkheden

Intussen gaat in het Nieuwe Testament deze wervingstaak van doorsnee-gemeenteleden samen met andere verantwoordelijkheden. Veelzeggend in dit verband is dat Paulus nadrukkelijk z'n lezers aanspoort: 'Laat ieder in de positie blijven die de Heer hem heeft gegeven', ofwel: 'laat ieder blijven wat hij was toen hij geroepen werd' (1 Kor.7:17,20). Hij heeft het dan over getrouwd en ongetrouwd zijn, besneden of onbesneden, slaaf of vrij man. Dit kun je net zo goed toepassen op het beroep dat iemand uitoefent: in principe maakt het voor je christen zijn niet uit wat voor taak je verder in je leven hebt - mits je in je leefsituatie maar 'de geboden van God in acht neemt', zoals Paulus in ditzelfde gedeelte benadrukt (1 Kor.7:19). Behalve op mensen die een speciale missionaire taak krijgen, komt dus op niemand de aandrang af afscheid te nemen van de gewone taken om zoveel mogelijk met het evangelie bezig te zijn. Wel zijn we allemaal voltijdse christenen, maar er is alle ruimte voor onze andere verantwoordelijkheden.

Vandaar dat Christus aankondigt: 'Wanneer de Mensenzoon komt, zullen er twee op het land aan het werk zijn, van wie de een zal worden meegenomen en de ander achtergelaten. Van twee vrouwen die samen aan de molen draaien, zal de ene worden meegenomen en de andere achtergelaten' (Mat.24:39-41). Typerend is dat Christus uitgerekend spreekt over niet-missionaire activiteiten. Het is dus wettig dat die dominant zijn in het leven van christenen. Kennelijk kan het verrichten van landarbeid en huishoudelijk werk goed samengaan met overtuigd christen zijn. Het is dan ook onjuist niet-missionaire bezigheden alleen maar te gedogen omdat en voor zover ze noodzakelijk zijn voor eigen en andermans levensonderhoud.

Beheerstaak

En daarmee kom ik tot m'n eigenlijke punt. Ik geloof dat we nog altijd een beheerstaak hebben. Inderdaad wordt in het Nieuwe Testament wel telkens aandacht gegeven aan onze wervingstaak, terwijl onze taak tegenover de schepping ongenoemd blijft. Maar dat zegt op zichzelf niets. Ik ga namelijk uit van de eenheid tussen het Oude en Nieuwe Testament. Wat God in de oudtestamentische tijd aan de mens heeft meegegeven, blijft daarom zonder meer gelden voor de nieuwtestamentische tijd - tenzij dit met zoveel woorden ongeldig wordt verklaard. Van dit laatste zijn vele voorbeelden te geven: zo blijkt uit het scheuren van het voorhangsel in de tempel (Mat.27:51) dat de tempel z'n tijd heeft gehad; het visioen dat Petrus kreeg, maakt duidelijk dat de geboden inzake rein en onrein voedsel niet meer gelden (Hand.10:10-16,34-35); Paulus heeft nadrukkelijk aangegeven dat feestdagen als nieuwemaan en sabbat 'slechts een schaduw zijn van wat komt - de werkelijkheid is Christus' (Kol.2:16-17); ten slotte blijkt uit de brief aan de Hebreëen dat er door het offer van Christus geen dierenoffers meer nodig zijn (Hebr.10:1-18).

Maar wat onze beheerstaak betreft: nergens blijkt dat God sinds de komst van Christus ons anders in de wereld wil laten staan dan de gelovigen uit de tijd van het Oude Testament. In dit verband is van belang dat Christus bij een bepaalde gelegenheid twee teksten uit Genesis 1-2 in één adem aanhaalt (Mat.19:4-5): 'Hebt u niet gelezen dat de schepper de mens bij het begin mannelijk en vrouwelijk heeft gemaakt? (Gen.1:27). En dat Hij gezegd heeft: 'Daarom zal een man zijn vader en moeder verlaten en zich hechten aan zijn vrouw, en die twee zullen één worden' (Gen.2:24).⁴⁴ Als Christus deze twee hoofdstukken op deze manier als gezaghebbend aanhaalt, is het vanzelfsprekend aan te nemen: wat God de mens in Gen.1:28-29 en 2:15 als beheerstaak heeft meegegeven, geldt nog altijd.

Naar mijn idee komt deze beheerstaak impliciet ook aan de orde in wat Christus tegen zijn volgelingen zei, in m'n eigen woorden: 'Ik beschik over alle macht en daarom moeten jullie alle mensen leren toegewijd te zijn aan Mij' (verg. Mat.28:18,20). Maar als Christus Heer is van alles, hoort bij de toewijding aan Hem ook dat we de werkelijkheid waarin we leven niet links laten liggen. Juist omgekeerd, we moeten Hem eren in de waarop we met de natuur omgaan en onze plaats innemen in de wereld.

5.4 Kernwoorden bij onze beheerstaak

Over wat in Genesis bedoeld wordt met onze beheerstaak is heel wat te zeggen. Ik beperk me tot vier kernwoorden: luisteren, dienen, ontwikkelen en respecteren.

Luisteren

Anders dan de dieren is de mens door God geschapen als zijn evenbeeld. Over deze typering is veel geschreven.⁴⁵ In dit verband is het voldoende te weten dat deze uitdrukking vooral hierop ziet dat de mens van God de functie heeft gekregen om Hem te vertegenwoordigen, om Hem op aarde zichtbaar te maken. Hij mag als Gods onderkoning fungeren. Met die functie is verbonden dat God de mens een beheerstaak heeft gegeven in deze wereld. Als de mens in de weer is met de natuur en als hij door z'n bezigheden van alles produceert, is dat dus Gods bedoeling. Met het oog daarop heeft God de mens aangesteld als zijn onderkoning op aarde.

Maar die belangrijke functie als Gods evenbeeld maakt tegelijk duidelijk: als mensen kunnen we onze taak pas goed uitvoeren als we ons afhankelijk van God opstellen. Het is strijdig met ons evenbeeld zijn van God als we zelf de regels voor onze beheerstaak willen bepalen. We moeten, juist omgekeerd, ons telkens afvragen: 'Zoals ik bezig ben, zoals ik mijn plaats inneem in de geschiedenis, spoort dat met wat God graag ziet? Laat ik daarmee iets zien van Gods grootheid op aarde?' Nieuwtestamentisch gezegd: 'Kloppen mijn bezigheden met het feit dat Christus het over alles te zeggen heeft? Doe ik recht aan Christus als Heer van mijn leven?'

Bij het uitvoeren van onze beheerstaak zijn we dus verantwoording schuldig aan God. Al kunnen we door de functie die Hij ons heeft gegeven als heer aangeduid worden, dat neemt niet weg dat we altijd dienaar van Hem blijven. We moeten dan ook luisteren naar wat Hij ons aanreikt over wat goed is of kwaad voor ons bezig zijn in deze wereld. Daarbij kunnen we denken aan het volgende:

Dienen

Op dit kernwoord kom ik door de typering die in Genesis wordt gebruikt van onze taak op aarde: heersen. Dit lijkt tegenstrijdig met elkaar. Bij heersen denken we immers gauw aan een oosterse despoot, die naar willekeur handelt en die erop uit is z'n onderdanen voor eigen gerief uit te buiten. Daarom wordt soms beweerd dat onze beheerstaak wel moet leiden tot misbruik van de natuur. Deze invulling van 'heersen' klopt niet met de bijbelse invulling. Daarbij denk ik aan Psalm 72. Hierin wordt het heersen door de koning zo omschreven: 'Hij zal bevrijden wie arm is en om hulp roept, wie zwak is en geen helper heeft. Hij ontfermt zich over weerlozen en armen, wie arm is, redt hij het leven. Hij verlost hen van onderdrukking en geweld, hun bloed is kostbaar in zijn ogen' (Ps.72:12-14). Dit heersen komt in feite overeen met dienen. Dat is een ongebruikelijk werkwoord als we het hebben over de natuur. Toch hoort het tot onze beheerstaak dat we ons best doen om de natuur - die Gods natuur is! - tot haar recht te laten komen. We laten ons dan niet door ons eigen belang leiden maar vragen ons af wat dienstbaar is, niet alleen voor de mens maar evengoed voor de natuur zelf.

In dit verband is het zinnig te wijzen op het beroemde zonnelied van Franciscus van Assisi. Daarin heeft hij het over broeder zon, zuster maan, broeder wind, zuster water, broeder vuur, moeder aarde.⁴⁶ Zoals hij daarover zingt, zit daar de erkenning in dat zij evenzeer schepsel van God zijn als wij, mensen. Vaak hebben wij geen oog voor deze gelijkheid tussen de dieren, planten en dingen enerzijds en de mensen anderzijds. Meestal duiden we de mens immers aan als 'kroon der schepping'. Het gevolg hiervan kan zijn dat we de andere schepselen zien als niet meer dan een middel om er zelf beter van te worden. En dat kan weer als gevolg hebben dat we er achteloos, hebzuchtig en harteloos mee omgaan.

Daarom is het goed naar Franciscus te luisteren: de dieren, de planten en de dingen zijn onze medeschepselen. Hierdoor staan we ook náást hen, samen voor Gods aangezicht. Dat betekent concreet dat we geld en moeite moeten overhebben voor de natuur.

⁴⁴ De woorden 'En dat Hij (de Schepper, CvdL) gezegd heeft' is ontleend aan de Willibrordvertaling uit 1995; de Nieuwe Bijbel Vertaling heeft: 'En Hij (Jezus, CvdL) vervolgde'.

⁴⁵ Zie bijvoorbeeld: J. Kamphuis, *Uit verlies winst. Het beeld van God en het komende koninkrijk*, Kampen 1985.

⁴⁶ Plm. 1224 gedicht. Een berijming hiervan is te vinden in: *Liedboek voor de Kerken*, 's-Gravenhage 1973, Lied 400. Een uitgebreide toelichting staat in: *Een compendium van achtergrondinformatie bij de 491 gezangen uit het Liedboek voor de Kerken*, tweede druk, Amsterdam 1978, kolom 896-906.

Een voorbeeld: als de natuur ons in de weg zit bij het realiseren van onze industriële bouwplannen, zullen we soms een stap opzij gaan voor die natuur, al is dat niet in ons economische belang. Twee situaties dicht bij huis: wordt ons huisdier ziek, dan dumpen we het niet in het asiel omdat het dier ons anders te duur wordt; ook laten we onze hond of kat niet in een bos achter omdat het dier ons in de weg staat bij de uitvoering van onze vakantieplannen. We gaan dienend om met het geschapene en zijn daarmee meteen dienstbaar aan Gods glorie.

Ontwikkelen

Als we onze beheerstaak typeren als heersen, ziet dat niet alleen op dienen. Die typering geeft eveneens aan dat we iets over de andere schepselen te zeggen hebben. Er moet daarom meer over hen opgemerkt worden dan wat Franciscus doet. De dieren, planten en dingen zijn niet alleen onze broers en zusters, onze medeschepselen, die naast ons staan. Evengoed is waar dat wij in een bepaald opzicht tegenóver hen staan. Daarbij passen twee andere uitdrukkingen uit Genesis, namelijk dat de mens de opdracht heeft gekregen de aarde onder z'n gezag te brengen en te bewerken. Daarmee wordt aangegeven dat we van God niet alleen met de natuur moeten meegaan, ons daarbij moeten aanpassen. We hebben evengoed de taak op de natuur in te grijpen, er sturing aan te geven.

Soms hebben mensen hier moeite mee. Dan denk ik aan hen die de aarde beschouwen als moeder-godin, Gaia genoemd.⁴⁷ Aanhangers van deze benadering hebben een groot wantrouwen tegen de plaatsing van de mens tegenover de natuur. Wie de aarde bewerkt, maakt zich namelijk zomaar schuldig aan aantasting van de aarde, aan schending van de moeder-godin. Volgens de Bijbel daarentegen hebben we de bevoegdheid gebruik te maken van het geschapene. We mogen een huid van een beest nemen om daar kleding van te maken; we mogen vlees van dieren eten (verg. Gen.9:3); olijven mogen we persen om olie te krijgen; mineralen mogen we gebruiken om daar sieraden van te maken.

God heeft ons dus de bevoegdheid gegeven om de mogelijkheden te activeren die er dank zij Hem in het geschapene liggen. Daarbij hoort dat we komen tot allerlei natuurlijke én technische producten, maar eveneens dat we al werkend onszelf vormen. Kunstwerken en multimedia, boeken en sportmiddelen, ze zijn in overeenstemming met de bedoeling van God.

Respecteren

Allereerst moeten we respect hebben voor het simpele bestaan van onze medeschepselen. Niet alleen bij ons maar evengoed bij hen is Christus betrokken en zij laten evengoed als wij iets van Gods glorie zien. Maar dan kun je het als christen niet maken dat je in de natuur iets moedwillig kapot maakt, gewoon omdat je daar plezier aan beleeft; denk aan sommige vormen van jagen of vissen. Ook is het eigenlijk ondenkbaar dat je ongeremd regenwouden kapt omdat dit voor de houtwinning geld oplevert of omdat er zo grond voor andere doeleinden beschikbaar komt. Verder moet het ons aan het hart gaan als door menselijk toedoen planten- en diersoorten verdwijnen uit deze wereld. Door deze vernielzucht van ons schrappen we moedwillig letters uit het prachtige boek van Gods natuur. Zeker van christenen mag worden verwacht dat ze enthousiast zijn over het bestaan van dieren, planten en dingen. Natuurlijk hebben we dank zij onze beheerstaak de ruimte om aan het bestaan van individuele schepselen een einde te maken, bijvoorbeeld als we ze dienstbaar kunnen maken aan de mens of als ze onze taak in de weg staan. Zo mag je een stier slachten als je het vlees ervan nodig hebt of als het dier een gevaar voor mensen is. Maar we hebben niet het recht te doden om te doden, zoals in stierengevechten gebeurt - dit alleen al uit respect voor het bestaan van zo'n dier.

We moeten ook respect hebben voor de aard van de schepselen. We mogen niet zo met dieren, planten en dingen omgaan dat we ze breken en hierdoor aan ons onderwerpen. We moeten ons juist verplaatsen in het eigene van de verschillende schepselen. In de manier waarop we met ze omgaan, moeten we met dat eigene zo veel mogelijk rekening houden. Dat zijn we verplicht aan die schepselen zelf, vooral omdat we dat verplicht zijn aan hun Schepper. Denk aan kettinghonden: dat die zo fel en kwaadaardig zijn, komt door de hardvochtige manier waarop ze door hun baas zijn behandeld of beter mishandeld. Zo horen christenen niet met honden om te gaan. Denk ook aan trekdieren. In de Bijbel wordt over hun functie niet moeilijk gedaan. Maar wel verbiedt God het dat ze onafgebroken dienst doen en hierdoor afgebeeld worden; daarom heeft God het gebod tot rusten eveneens voor hen van toepassing verklaard (Ex.20:10; Deut.5:14). En via Mozes bepaalde God ook: 'U mag een rund bij het dersen niet muilkorven' (Deut.25:4). Runderen mogen dus wel gebruikt worden voor het eentonige werk van dersen, maar, wordt ons voorgehouden: geef zo'n beest de kans om al zwoegend een hapje van het graan te eten. Dit spoort met de constatering uit Spreuken: 'Een rechtvaardige zorgt goed voor zijn vee, een goddeloze is alleen maar weed' (Spr.12:10). Stel nu dat het verwerken van dierenhuiden of het nuttigen van dierenvlees in bepaalde landen samengaat met dierenleed, omdat dierenbescherming daar minder ontwikkeld is dan in Nederland - in dat geval doe je er goed aan uit respect voor die dieren af te zien van leer en vlees uit die landen.

⁴⁷ Daarmee gaan deze mensen in zekere zin terug naar heidens gedachtegoed, waarin de wereld als goddelijk-bezield wordt ervaren en overal goden en geesten worden gezien. Door het geloof van Israël en van de christelijke kerk heeft er een proces van ontgoddelijking plaatsgevonden. Dat klinkt negatief maar daarmee wordt bedoeld dat de wereld als schepping wordt gezien die onderscheiden moet worden van God de Schepper. Deze ontgoddelijking bevrijdt van angst voor de bezield geachte wereld en maakt onderzoek en gebruik van die wereld mogelijk. Het is dus niet waar dat de kerk per definitie de wetenschap frustreert, zoals telkens beweerd wordt. De wetenschap kon juist tot bloei komen doordat de boodschap van de kerk de wereld ontgoddelijkte.

Als we zo onze beheerstaak respectvol verrichten, is het passend dat we als christen betrokken zijn bij activiteiten ter wille van natuurbehoud - niet zozeer uit zelfbehoud maar vooral om God als Schepper recht te doen. We kunnen ons inzetten in de eigen omgeving om het daar qua natuur meer leefbaar te maken. We kunnen in samenwerking met anderen bij bouwprojecten meedoen met het afwegen van het economisch nut en het natuurbelang, waarbij we ervoor oppassen een van beide tot heilige koe te verklaren. We kunnen steun geven aan instanties die zich inzetten voor de natuur en/of het milieu. Het is mooi dat vele niet-christenen op dit vlak actief zijn. Christenen hebben hierbij, als het goed is, een eigen motivatie: ze lopen warm voor God als Schepper en Heer van de wereld, voor Christus als oorsprong, zin en doel van alles.

5.5 Werken is godsdienstig bezig zijn

Vaak wordt er een tegenstelling gezien tussen bijbellezen, bidden, de lof op God zingen, thuis of in de kerk, enerzijds en andere activiteiten anderzijds. Natuurlijk hebben de eerstgenoemde activiteiten iets speciaals, want daardoor richten we ons rechtstreeks op God. Maar uit het bovenstaande kan duidelijk zijn: ook onze andere bezigheden hebben wel terdege alles met God te maken. Allereerst bewegen we ons in zijn wereld en onder zijn ogen. Ook is het zijn opdracht aan ons dat we actief bezig zijn, Hij wil dat we namens Hem omgaan met de natuur. Verder maken we gebruik van de mogelijkheden die Hij in zijn schepping gelegd heeft. Daarom zijn niet alleen de huisdienst en kerkdienst godsdienstige activiteiten maar evengoed onze andere bezigheden - uiteraard mits ze in verbondenheid met God plaatsvinden. Maar wie erkent dat hij bezig is bij de gratie van God, dank zij het gevloeide bloed van Christus, in een wereld die Gods wereld is - zo iemand is nooit seculier maar altijd godsdienstig bezig. In die zin is er voor een christen maar een gradueel verschil tussen bijbellezen en het lezen van een roman, bidden en het voeren van een therapeutisch gesprek, kerkgang en het bijwonen van een concert, lofzingen en piano spelen. Bij de eerste reeks ben je direct met God bezig, bij de tweede indirect.

Door deze benadering valt er voor gelovigen een glanzend licht op heel aardse activiteiten als aard-appels rooien, fietsen repareren, de vaat doen, postzegels verzamelen, naar muziek luisteren, voetballen. Ook krijgt het een eigen kleur als mensen zich met hartstocht gooien op het ontwikkelen van iets nieuws op het gebied van elektronica, sierbloemen, medicijnen. Als christen ben je dan niet minder godsdienstig actief dan tijdens je stille tijd of je wekelijkse bijbelkring. Uiteraard kan de indirecte gerichtheid op God de directe niet vervangen. Sterker nog: door alle ruimte te geven aan de directe gerichtheid op God via de huisdienst en kerkdienst help je jezelf om ook in je verdere leven de verbondenheid met God te ervaren. Maar dan dient dat verdere leven er wel te zijn. De keuze van de vroegere pilaarheiligen met hun ene agendapunt kan de onze niet zijn. Dan doen we tekort aan Gods betrokkenheid bij alles en aan de beheerstaak die Hij ons heeft gegeven.

Om deze reden heb ik er bezwaar tegen dat er in het gemeenteopbouwwerk soms maar van drie doelen van ons christen- en gemeente-zijn wordt gesproken, de zogenaamde drie B's: ⁴⁸

- Boven, waarbij gedacht wordt aan onze verbondenheid met Christus.
- Binnen, waarmee bedoeld wordt op onze onderlinge verbondenheid.
- Buiten, wat slaat op het uitdragen van het evangelie onder niet-gelovigen.

Op deze manier wordt het indirecte leven met God genegeerd en zijn we de verbinding met ons gewone leven kwijt. Het christelijk geloof dreigt zo te versmallen tot een zaak van onze 'ziel'. Daarom bepleit ik een vierde B: beneden. Bij ons christen-zijn hoort dat we vervlochten zijn met Vaders wereld die tegelijk Christus' wereld is. Willen we over de volle breedte godsdienstig zijn zoals God dat bedoeld heeft, dan moeten we niet alleen onze handen vouwen of (naar evangelische gewoonte) onze handen opheffen. We moeten evengoed de handen uit de mouwen steken en al wroetend of knutselend vuile handen maken. Daarmee doen we recht aan het feit dat Christus de wereld heeft gemaakt, haar nog altijd schraagt, daarvoor zijn bloed heeft laten vloeien en daarmee grootse plannen heeft.

Nog altijd komt het voor dat achteloos wordt gedaan over onze gewone bezigheden en ons dagelijks beroep. We hebben nu gezien dat ook die wel terdege als godsdienstig getypeerd kunnen worden - als we maar bezig zijn met het gezicht naar God. Daarom is het zaak ons te verzetten tegen alle God-loosheid in ons leven. Met een variant op een woord van Christus: 'Als u niet verantwoord bent omgegaan met uw plaats in het gewone leven van de dag, wie zal u dan werkelijk belangrijke dingen toevertrouwen?' (verg. Luc.16:11) Christus zei dit over onze omgang met het geld, maar we kunnen zijn uitspraak verbreden: de manier waarop wij met deze wereld omgaan, bepaalt mee of wij het waard zijn om straks met de nieuwe aarde om te gaan. De beslissingen vallen niet alleen in de kerk maar evengoed in de tuin, het kantoor of de werkplaats.

⁴⁸ Deze, op zichzelf bruikbare, driedeling is, als ik goed geïnformeerd ben, in 1995 bedacht door Dien de Haan, lid van de werkgroep die een gemeenteopbouw-project voorbereidde voor de Christelijke Geref. Kerk te Zwolle.

5.6 Destructie

In 2.2 heb ik al gewezen op het feit dat op allerlei manieren de klad gekomen is in Gods goede schepping. Het begon ermee dat de mens weigerde te luisteren naar God en ervoor koos zelf de baas te zijn. Als gevolg daarvan heeft God zijn vloek over de aarde uitgesproken: 'Vervloekt is de akker om wat jij hebt gedaan, zwoegen zul je om ervan te eten, je hele leven lang. Dorens en distels zullen er groeien, toch moet je van zijn gewassen leven. Zweeten zul je voor je brood, totdat je terugkeert tot de aarde, waaruit je bent genomen: stof ben je, tot stof keer je terug' (Gen.3:17b-19). En na de zondvloed sprak God erover dat de dieren ontzag en angst voor de mens zullen voelen (Gen.9:2). Deze vervloeking is nog altijd gaande en is pas over als Christus is teruggekeerd en het nieuwe paradijs, het nieuwe Jeruzalem een feit is, want dan geldt: 'alles wat verwerpelijk is (...) komt de stad niet binnen' (Openb.21:27).

Vergaande aantasting

Omdat we het paradijs niet uit eigen ervaring kennen, doorzien we niet half hoe vergaand de menselijke ongehoorzaamheid en de daarop gevolgde vervloeking alles heeft aangetast. Maar zoveel kan vaststaan: de wereld van de mensen, dieren, planten en dingen is tot in allerlei structuren, mechanismen en details aangevreten. De ellende die we als mensen ervaren, is het bewijs van deze aantasting. Zodra die aantasting annex ellende zich pijnlijk aan ons opdringt, wordt ons zicht op Vaders wereld, op Christus' wereld vertroebeld en kunnen we ons hier onmogelijk thuisvoelen. Op die momenten voelen we ons vreemdeling op aarde en hunkeren we naar de tijd dat het kwaad met z'n gevolgen uitgebannen is (verg. Ps.119:19,54).⁴⁹

Intussen heeft die aantasting van alles zo'n destructief effect op ons bezig zijn, dat we bij de uitvoering van onze taak vaak moeten zwoegen en ons in het zweet moeten werken - zoals God al in het paradijs had aangekondigd (Gen.3:17-19). Zo is allereerst ons denken en aanvoelen aangetast, waardoor het een moeizaam proces is om tot de juiste inzichten te komen. Hoeveel moeite heeft het een etholoog als Konrad Lorenz niet gekost om de geluiden en halsbewegingen van ganzen juist te kunnen interpreteren.⁵⁰ En wat een lange weg moest er afgelopen worden van de ganzenveer naar de digitale tekstverwerker. Ook heeft het tijden gekost voordat mensen het verband doorkregen tussen bomen kappen op berghellingen en overstromingen in de rivierdelta honderden kilometers verderop.

Daarnaast stuiten we op de weerbarstigheid van de wereld zelf. Zo geeft de natuur haar geheimen niet zomaar prijs - met als gevolg dat het vele jaren van onderzoek kost voordat we dingen een beetje door beginnen te krijgen. Verder werkt de natuur de bezige mens vaak tegen, door dorens en distels maar eveneens door noodweer, aardbevingen, vulkaanuitbarstingen - met als gevolg dat onze ondernemingen herhaaldelijk op een mislukking uitlopen.

Eigenzinnigheid

Het destructieve hiervan wordt nog eens verergerd door onze eigenzinnigheid. In plaats dat we ons handelen afstemmen op wat God ons door zijn Woord voorhoudt, laten we ons door het kwaad beïnvloeden. Al in het begin gaf God de mens mee dat hij over de tuin van Eden moest waken (Gen.2:15). Maar helaas, telkens weer laten we ons leiden door onze hebzucht of door onze behoefte aan snel succes. Het resultaat van dit wanbeheer is dat de natuur ons 'terugpakt', waardoor het uiteindelijke verlies de oorspronkelijke winst ver overtreft. Denk aan de aanleg van een stuwdam annex stuwmeer voor de productie van elektriciteit, terwijl daardoor benedenstroomse gebieden uitdrogen.

Kwalijk is ook het feit dat mensen zich soms met overgave 'onledig houden met nutteloze bezigheden', om de woorden van Paulus te gebruiken (2 Tess.3:11). Daartegenover spoort hij ons aan: 'Schenk aandacht aan alles wat waar is, alles wat edel is, alles wat rechtvaardig is, alles wat zuiver is, alles wat lieflijk is, alles wat eervol is, kortom, aan alles wat deugdzaam is en lof verdient' (Fil.4:8). Daarmee zegt Paulus allereerst dat onze activiteiten ethisch door de beugel moeten kunnen. Dat is een belangrijke maatstaf, want hoe vaak kijken christenen niet rustig naar allerlei rangzigs op tv en dvd. Maar volgens mij wordt hier ook bedoeld dat we ons moeten richten op zaken die een zekere kwaliteit hebben. Het is dus niet waardevrij als we tijd besteden aan pulp of prullaria. Natuurlijk valt over smaak niet te twisten, want mensen worden nooit door dezelfde dingen geraakt. Maar over kwaliteit valt terdege te twisten. Er zijn soms goede argumenten aan te voeren waarom zaken smakeloos zijn, in Paulus' woorden: niet edel, niet zuiver, niet lieflijk.

Naar mijn overtuiging doen we niet alleen tekort aan de glorie van God als we eigenzinnig onze weg gaan, maar evengoed als we blijven steken in al te banale tijdsbesteding.

⁴⁹ In Psalm 119 komt het vreemdelingschap aan de orde op het moment dat de dichter zich in het nauw gedreven voelt door alle goddeloosheid om hem heen, vers 21,53. De vreemdeling in de psalm is dus beslist geen pelgrim op doorreis die niets heeft met het hier en nu. Juist omdat hij hecht aan het hier en nu (zie bijvoorbeeld vers 17,25,37,50), lijdt de dichter onder de aantasting van dat hier en nu. Zie hierover: C. van der Waal, *Wat staat er eigenlijk?*, Goes 1971, p.170-172.

⁵⁰ Vergelijk K. Lorenz, *Ik sprak met viervoeters, vogels en vissen*, zevende druk, Amsterdam 1969, p.79-91.

Zinloos werk

Het gevolg van dit alles is dat lang niet alle bezigheden van christenen het niveau hebben van godsdienstige activiteit. In ons dagelijks werk moeten we ons soms met zaken bezighouden die amper of niet een zinnig doel dienen; denk aan bepaalde productie-arbeid of aan het invullen van formulieren in veelvoud, die vervolgens door niemand gelezen worden. En wat onze niet-betaalde tijd betreft: soms geven we daarin aandacht aan dingen die elke kwaliteit missen of waarvoor we uit moreel oogpunt ons zelfs moeten schamen. In onze dagelijkse bezigheden kunnen we dus vreemd zijn van God.

Soms kunnen we daar wat aan doen door onszelf tot de orde te roepen en gewoon met bepaalde zaken te stoppen. Dat is ook onze opdracht. Immers, als u door het geloof bij Christus hoort, is u duidelijk 'dat uw geest en uw denken voortdurend vernieuwd moeten worden en dat u de nieuwe mens moet aantrekken, die naar Gods wil geschapen is in waarachtige rechtvaardigheid en heiligheid' (Ef.4:23-24). Laten we zo Christus' Geest vaardig over ons worden, dan zullen we het merken dat we 'de nieuwe mens hebben aangetrokken, die steeds vernieuwd wordt naar het beeld van zijn schepper en zo tot inzicht komt' (Kol.3:10). Dan verandert er wat in ons leven en licht er een glimp op van het verloren paradijs, doordat we op onze bescheiden plek toch weer iets van God zichtbaar maken.

Maar soms hebben we niet de ruimte tot andere keuzes te komen, waarbij vooral te denken is aan (ogenschijnlijk) nutteloos werk buitenshuis. In die situatie lijden we onder de zinloosheid die in onze beleving het menselijk bestaan eigen is. Prediker wist daarvan: 'Toen nam ik alles wat ik ondernomen had nog eens in ogenschouw, alles wat mijn moeizaam gezwoeg me opgeleverd had, en ik zag in dat het allemaal maar lucht en najagen van wind was. Het had geen enkel nut onder de zon' (Pred.2:11; verg. Rom.8:20). Het is belangrijk ons dat bewust te zijn, want dat geeft aanleiding de blik te richten op Christus. Door Hem komt er een einde aan de zinloosheid van de dingen en blijken onze inspanningen op de een of andere manier toch niet vergeefs te zijn geweest (verg. Rom.8:21; 1 Kor.15:58).

Door de eigen zinloze bezigheden in dit perspectief te zetten wordt ook dit stukje leven toch weer een op-God-betrokken leven.

Overigens kan zinloos werk minder ondraaglijk worden door de psychologische waarde van werk. Betaald werk levert immers inkomen op, waardoor je de mogelijkheid krijgt in je vrije tijd zinvolle dingen te doen. Werk, betaald of niet, geeft structuur aan je tijd, brengt je in contact met anderen en kan je als mens vormen. Dat neemt niet weg dat het zwaar is als werk op zichzelf niet als zinvol ervaren wordt. Daarom is het belangrijk altijd weer te proberen om op de een of andere manier de verbinding met God te leggen.

Puinruimen

Veel bezigheden van ons dragen het karakter van puinruimen. Ik bedoel daarmee dat we vaak niet zozeer onze oorspronkelijke beheerstaak uitvoeren maar meer bezig zijn met het tegengaan van de gevolgen van de zonde. Denk aan wat artsen doen en therapeuten, politiemensen en advocaten. Het zou me niet verbazen dat het gros van de beroepen en van het vrijwilligerswerk te maken heeft met de ellende die door de zonde de wereld is binnengekomen. Dat geeft wel aan hoe diep de macht van het kwaad is doorgedreven. Toch maakt dat het godsdienstige van onze bezigheden in mijn ogen niet problematisch. Juist het tegengaan van allerlei ellende kan in het kader staan van liefde voor God en de naaste. Bovendien, ellende doet afbreuk aan de glorie van God in deze wereld; wie als christen ellende bestrijdt, levert dan ook een bijdrage aan de eer van God. Op deze manier is ook 'puinruimen' een godsdienstige activiteit.

De grootheid van de mens

Door al het bovengenoemde lezen we de woorden uit Psalm 8 met gemengde gevoelens: 'U hebt de mens bijna een god gemaakt, hem gekroond met glans en glorie, hem toevertrouwd het werk van uw handen en alles aan zijn voeten gelegd: schapen, geiten, al het vee, en ook de dieren van het veld, de vogels aan de hemel, de vissen in de zee en alles wat trekt over de wegen der zeeën. HEER, onze Heer, hoe machtig is uw naam op heel de aarde' (Ps.8:6-10)

Dat is nog al wat: de mens bijna een god, alles aan hem onderworpen. In reactie hierop kun je zeggen: 'Dat klopt helemaal. Kijk maar naar het indrukwekkende dat de mens tot stand heeft gebracht. Imponerend wat hij kan en weet. Dit maakt duidelijk hoe glorieus God is, want Hij is de bron van dit alles.' Maar je kunt evengoed zeggen: 'Daar klopt helemaal niets van. Moet je eens zien wat de mens allemaal aangericht heeft. Wat is hij telkens onmachtig en onwetend. Gods glorie wordt door deze menselijke beperkingen ernstig aangetast.'

God zij dank wordt deze spanning tussen de grootheid en armzaligheid van de mens eens opgelost. In de brief aan de Hebreërs wordt deze psalm namelijk op Christus toegepast, de nieuwe mens. Aan Hem heeft God wel terdege alles onderworpen, waarom Christus bij zijn vertrek naar de hemel kon zeggen dat Hij over alle macht beschikt. Alleen: 'dat alles aan Hem onderworpen is, zien wij nu nog niet' (Hebr.2:8). Christus' superieure macht over alles kunnen we op dit moment niet met onze zintuigen waarnemen, want nog altijd merken we de destructieve invloed van onze ongehoorzaamheid en van Satans acties. Die verdwijnt pas op de nieuwe aarde. Maar door het geloof zien we wel terdege 'dat Jezus vanwege zijn lijden en dood nu met eer en luister gekroond is.' En daarbij blijft het niet, want vanuit de hemel werkt Christus eraan ons 'in zijn luister te laten delen' (Hebr.2:9-10). Als wij volharden, dus als we ons houvast bij Christus blijven zoeken, 'zullen we met Hem heersen' (2 Tim.2:12; verg. Rom.5:17).

Dan zullen de vier kernwoorden bij onze beheerstaak - luisteren, dienen, ontwikkelen en respecteren - weer voluit van toepassing zijn. En van destructie zal er totaal geen sprake meer zijn. We zullen dan constant godsdienstig in de weer zijn, temeer omdat dan Gods woonplaats onder de mensen is en zo God zelf als onze God bij ons zal zijn (Openb.21:3).

Nu is het royale van God dat we van die toekomst hier en nu een voorproef mogen genieten. Zo zijn we in staat vandaag al vreugdevol om te gaan met de natuur en met onze verdere leefwereld, en dat in verbondenheid met God. Te midden van alle God-loosheid om ons heen en met alle God-loosheid in onszelf zijn we dan toch volop godsdienstig bezig.

6 Genieten: een goddelijk voorrecht

6.1 Levensvreugde

In het Oude Testament

Staan we stil bij het thema 'levensvreugde in de Bijbel', dan komt altijd Prediker in beeld, want in zijn boek worden we herhaaldelijk aangespoord te genieten van het goede van het leven. Dat is opmerkelijk omdat uitgerekend in dit boek de donkere kant van het leven zo nadrukkelijk naar voren komt. Prediker lijdt eronder dat zo veel in dit leven 'lucht en leegte' is, 'najagen van wind' (zie bijv. Pred.1:2; 2:11). Voor hem is dat kennelijk een extra reden om te benadrukken: God wil dat we genieten; het is een geschenk van Hem. Daarbij vergeet hij nooit die donkere achtergrond; die schemert altijd door in z'n uitspraken: 'Het is het beste voor een mens dat hij zich aan eten en drinken tegoed doet en volop geniet van alles wat hij moeizaam heeft verworven. En ook dat, zo heb ik ingezien, is in de hand van God. Want wie kan zich tegoed doen en genieten zonder dat Hij ermee instemt?' (Pred.2:24-25 in een iets aangepaste vertaling) Een hoofdstuk verder: 'Ik heb vastgesteld dat voor de mens niets goeds is weggelegd, behalve vrolijk te zijn en van het leven te genieten. Want wanneer hij zich aan eten en drinken te goed doet en geniet van al het goede dat hij moeizaam heeft verworven, is dat een geschenk van God. (...) Het is maar het beste voor een mens dat hij vreugde put uit alles wat hij onderneemt. Dat is wat hem is toebedeeld, want wie zal hem van iets laten genieten na zijn dood?' (Pred.3:12-13,22). En ten slotte: 'Eet je brood met vreugde, drink met een vrolijk hart je wijn. God ziet alles wat je doet allang met welbehagen aan. Draag altijd vrolijke kleren, kies een feestelijke geur. Geniet van het leven met de vrouw die je bemint. Geniet op alle dagen van je leven, die God je heeft gegeven. Het bestaan is leeg en vluchtig en je zwoegt en zwoegt onder de zon, dus geniet op elke dag. Het is het loon dat God je heeft gegeven' (Pred.9:7-9; verg. 5:17-19; 8:15; 11:7-10).

Prediker staat met z'n levensvreugde niet alleen. Zo wordt in het boek Spreuken uitbundig de lof gezongen op seksueel contact van de man met z'n eigen vrouw: 'Drink water uit je eigen bekken, ga naar de stromen van je eigen bron. Ze zijn van jou, van jou alleen, laat niemand anders ervan drinken. Moge je bron gezegend zijn, moge de geliefde van je jeugd je vreugde geven. Ze is zo lieflijk als een hinde, bekoorlijk als een ree. Ze laat je altijd van haar borsten drinken, je kunt eindeloos verzinken in haar liefde' (Spr.5:15-19). Verder wordt de welvarende tijd van Salomo aldus getypeerd: 'De mensen hadden volop te eten en te drinken en waren gelukkig' (1 Kon.4:20). 'Zolang Salomo leefde, konden de inwoners van Juda en Israël, van Dan tot Berseba, onbezorgd onder hun wijnrank en hun vijgenboom zitten' (1 Kon.5:5).

In dit verband is de instelling van de oudtestamentische sabbat welsprekend. Die vrije zaterdag had twee functies: allereerst was die dag 'ter ere van God' en gewijd aan Hem, waarom de gelovigen op die dag een samenkomst moesten houden, waarin ze zich rechtstreeks op God richtten; daarnaast mochten ze die dag op adem komen en genieten van wat ze in de week daarvoor al zwoegend tot stand hadden gebracht (Ex.20:8-11; Lev.23:3; Deut.5:12-15; Jes.58:13-14).

In het Nieuwe Testament

In het Nieuwe Testament komt deze levensvreugde ook telkens naar voren. Weer (zie 4.5) kan ik erop wijzen hoe Christus uitgerekend op een bruiloft zijn eerste wonderteken verrichtte en dat nog wel door het bruidspaar met hun gasten te voorzien van meer dan vijfhonderd liter wijn van uitstekende kwaliteit; door deze actie heeft Hij ervoor gezorgd dat de feestvreugde, die door het tekort aan wijn aangetast dreigde te worden, in stand bleef (Joh.2:1-11). Bijzonder is dat Christus in zijn gelijkenissen een paar keer feesten beschrijft (Mat.22:1-14; Luc.14:7-24; 15:22-25) en dat Hij zelf feestmaaltijden bijwoonde (Luc.5:27-34; 11:37; 14:1; Joh.12:1-2). Verder vond Hij het tot twee keer toe belangrijk zijn vele toehoorders van eten te voorzien (Marc.6:34-44; 8:1-9). Ten slotte heeft Hij door zijn genezingen ervoor gezorgd dat vele mensen na jaren van ellende eindelijk weer konden beschikken over hun oren, ogen, spraak of ledematen; wat een levensvreugde zal hun dat hebben opgeleverd (verg. Luc.8:39; 17:12-15).

En waardoor liet de eerste gemeente in Jeruzalem haar christelijkheid in het bijzonder zien? Doordat gemeentelieden de opbrengst van verkochte bezittingen uitdeelden 'onder degenen die iets nodig hadden', met als gevolg dat 'niemand onder hen enig gebrek leed' (Hand.2:45; 4:34). Ook wordt verteld dat ze hun gezamenlijke maaltijden gebruikten 'in een geest van eenvoud en vol vreugde' (Hand.2:46). De verbinding tussen eten en vreugde legt ook Paulus, in een toespraak tot de heidenen in Lystra: 'De levende God, die de hemel en de aarde en de zee heeft geschapen en alles wat daar leeft, (...) heeft in het verleden alle volken hun eigen weg laten gaan, maar heeft toch blijk gegeven van zijn goedheid: vanuit de hemel heeft Hij u regen geschonken en vruchtbare seizoenen, Hij heeft u overvloedig te eten gegeven en u zodoende vreugde gebracht' (Hand. 14:15-17).

Gods royaliteit

Het past dus bij de Bijbel als mensen genieten van hun relaties, van de dieren, de planten en de dingen; we mogen opgaan in wat het leven aan moois biedt. Daarmee genieten we in feite van wat God ons in zijn royaliteit schenkt. We geven God als de bron van alles dus eer als we geboeid worden door de natuur, als we aardigheid hebben in het gebruik van apparatuur, als we ons laten raken door muziek, als we plezier beleven aan het tafelen met vrienden.

In dit verband moet ik denken aan een spreuk die Luther wordt toegeschreven: 'Een christen hoort soms godzalig te luieren.' Nu weet ik wel dat in het boek Spreuken gewaarschuwd wordt tegen luiheid, met als keerzijde de opwekking ijverig te zijn (Spr.6:6-11; 18:9; 19:15; 24:30-34; 26:13-16). Eveneens Paulus spoort ons aan te werken voor ons levensonderhoud (2 Tess.3:10-12; Ef.4:28; ook vermeld in 5.1). In 5 is daarom aangegeven dat we trouw moeten zijn in het uitvoeren van onze taak. Dat neemt niet weg dat God ons evengoed alle ruimte geeft om al liggend, zittend of flanerend het mooie van het leven op ons te laten afkomen. Dit maakt meteen duidelijk hoe benedenmaats het is als mensen vakantie-houden vooral of zelfs alleen als een middel zien om weer op krachten te komen voor hun taak - alsof ons leven uitsluitend om werken draait. De manier waarop de Bijbel over vreugde spreekt geeft aan dat vakantie-houden een zelfstandige waarde heeft: in alle rust trek je tijd uit voor allerlei genoegens.

6.2 Onverschilligheid

Hoe duidelijk de Bijbel genieten ook aanprijst, toch is genieten in de loop van de kerkgeschiedenis verdacht gemaakt. In de eerste eeuwen na Christus kwam dit voort uit de extreme opvatting onder niet-christenen dat we in God de Schepper te doen hebben met een foute God, die op een gegeven moment het kwalijke besluit nam het materiële tot stand te brengen. Het geschapene werd daarom gezien als door en door verdorven, terwijl het lichaam een kerker was voor de ziel. Het beste wat je kon doen was: afstand bewaren tot het geschapene. Door rigoureuze ascese moest je je lichamelijke behoeften zo veel mogelijk uitdoven, zodat je uitsluitend op God gericht zou zijn.

Deze visie heeft zich onder christenen in een mildere vorm eeuwen gehandhaafd. Enerzijds kunnen aanhangers van de mildere visie er niet omheen dat God zelf over zijn schepping heeft uitgesproken dat die 'zeer goed' was. Anderzijds zijn ze de mening toegedaan dat het geschapene vergaand onder de invloed van het kwaad is gekomen, waarom we er nooit gehecht aan mogen zijn. Tot in de vorige eeuw was het gebruikelijk dat kloosterbewoners hun uiterste best deden het genoeg van eten, drinken en slapen tot het minimum te beperken. Bij dergelijke 'verstervingen' (om het katholieke jargon te gebruiken) hoorde zelfs opzettelijke pijniging van het eigen lichaam, vanuit de gedachte dat je door lijden dichterbij God zou komen.⁵¹

Tegenwoordig is dit, voor zover ik weet, grotendeels verleden tijd. Toch zijn er christenen die vrij onverschillig staan tegenover het goede van het leven. Hun motivatie is vooral dat ze zich helemaal op God willen concentreren. In de woorden van Psalm 73:25 (in de vertaling van de Groot Nieuws Bijbel): 'Wie heb ik in de hemel behalve U? Behalve U verlang ik ook niets op aarde.' Verbonden met God heb je toch eigenlijk niets meer nodig? Waarom zou je het dan nog zoeken in de dingen van deze wereld? Daar komt bij: we zijn op weg naar een nieuwe wereld, en alles wat we daar krijgen zal zelfs het beste van dit leven ver overtreffen. Een reden temeer om je niet te hechten aan het hier en nu. Ook de apostel Paulus zegt dat tegen ons: 'Wat ik bedoel, broeders en zusters, is dat er maar weinig tijd rest. Laat daarom ieder die een vrouw heeft zo leven dat het hem niet in beslag neemt, ieder die verdriet heeft zo dat hij er niet door wordt beheerst, ieder die vreugde voelt zo dat hij er niet in opgaat, ieder die bezit verwerft alsof het niet zijn eigendom is, ieder die in deze wereld leeft alsof ze voor hem niet meer van belang is. Want de wereld die wij kennen gaat ten onder' (1 Kor.7:29-31; zie over een andere duiding van deze tekst het slot van 6.5). Ons hart moet dus niet hechten aan dit leven maar uitgaan naar de toekomst.

Op deze manier is er voor christenen eigenlijk geen ruimte om levensgenieters te zijn.⁵² Integendeel, wie zo op God focust dat hij onverschillig staat tegenover het hier en nu, gaat als een zombie onverbonden door het leven. De Bijbel lezend ben ik ervan overtuigd dat dit niet Gods bedoeling is.

6.3 Genieten is godsdienstig bezig zijn

Het lijkt erg godsdienstig helemaal op God te focussen. Alleen, volgens de Bijbel is God, oneerbiedig gesproken, niet los 'verkrijgbaar'. Hij heeft ervoor gekozen Schepper te zijn. Als we Hem als Schepper recht willen doen, móet het wel gelijk opgaan: je richt je op Hem en tégelijk op het geschapene. Daarom reageert Paulus verontwaardigd op mensen die met zelfbedachte geboden komen aanzetten zoals: 'Raak dit niet aan, proef dat niet, blijf daarvan af' (Kol.2:20-21). Ook ageert hij fel tegen mensen 'die het huwelijk verbieden en hen dwingen tot onthouding van voedsel dat God geschapen heeft om door de gelovigen, die de waarheid kennen, onder dankzegging te worden gegeten', waarna hij vervolgt: 'Alles wat God geschapen heeft is goed. Niets hoeft te worden verworpen als het onder dank wordt aangenomen, want het is geheiligd door het woord van God en door het gebed' (1 Tim.4:3-4). We moeten dus niet benepen met het geschapene omgaan, maar mogen er royaal gebruik van maken. Maar we moeten er wel attent op zijn dat Paulus nadrukkelijk spreekt van dank en dankzegging.

⁵¹ A. Tanquerey, *Kort begrip der ascetische en mystieke theologie*, Parijs/Doornik/Rome 1932, p.513-515. Vergelijk: C. Klapwijk, *Vreugde en lijden. Sociaal-masochistische trekken in het christendom*, Kampen 1974.

⁵² Zie de kritiek hierop van C.A. Schwarz, *Handboek voor christelijke levenskunstenaars*, Hoornaar 1997.

Daarmee maakt hij duidelijk dat hij het genieten niet op zichzelf aanprijst, maar het genieten dat samengaat met het besef wie de bron is. Al dankend erken je God als de oorsprong en verwoord je je waardering voor Hem met zijn geschenken. Hierom is het een zinvol gebruik om rond het eten God te danken en Hem om zijn zegen te vragen.

Zo bezien is in feite elk genieten door een gelovige genieten van God. Natuurlijk, er is een regelrecht genieten van Hem. Dat vindt plaats tijdens het luisteren naar zijn Woord, het bidden tot Hem en het bezingen van Hem. Op die momenten kunnen we bewust vreugde ervaren over de vergoeding, over ons kind-zijn van God en over zijn beloften inzake de toekomst. Daarmee ontmoeten we de bron van alles in eigen persoon, zoals Hij met zijn liefde naar ons toe komt. Maar als we plezier beleven aan onze leefwereld met haar mogelijkheden, genieten we via deze godsgeschenken indirect van God. Door verrukt te zijn van Gods geschenken ontmoeten we weliswaar niet de bron in eigen persoon maar we drinken wel uit de bron en ontmoeten zo uiteindelijk weer God zelf.

Ik denk in dit verband aan twee coupletten uit een kerklied van Jan Wit ⁵³:

Gij hebt de bloemen op de velden
met koninklijke pracht bekleed.
De zorgeloze vogels melden
dat Gij uw schepping niet vergeet.
't Is alles een gelijkenis
van meer dan aards geheimenis.

en:

Laat dan mijn hart U toebehoren
en laat mij door de wereld gaan
met open ogen, open oren
om al uw tekens te verstaan.
Dan is het aardse leven goed,
omdat de hemel mij begroet.

Op deze dichterlijke manier wordt duidelijk gemaakt dat het geschapene met z'n schoonheid naar de Schepper verwijst. Genietend van onze werkelijkheid hebben we met meer te doen dan alleen met de dingen zelf. Daarachter, daardoor, daarin (of hoe je dat ook moet zeggen) genieten we van de glorie, de grootheid en de wijsheid van God.

Behalve Schepper is God ook Heer van deze wereld die door Christus alles in stand houdt en bestuurt. En van Christus geldt, hebben we in 4.5 gezien, dat Hij zijn bloed voor onze werkelijkheid heeft laten vloeien. Genieten van deze werkelijkheid kan dus nooit goedkoop gebeuren: Christus heeft die mogelijkheid bevochten op de destructieve macht van Satan en van het kwaad. Ten slotte geldt dat Christus het plan heeft onze wereld te vernieuwen.

Dat alles spoort ons nog eens extra aan nooit van deze aarde te vervreemden. Als we genieten taboe verklaren, gaan we achteloos voorbij aan de goddelijk betrokkenheid bij alles, aan de zelfopoffering van Christus en aan de toekomst die Hij met alles voorheeft. Maar we hebben juist de opdracht, of beter: het voorrecht gekregen te profiteren van deze werkelijkheid, want daarmee eren we God en Christus om hun veelkleurige verbondenheid met alles.

Als we genieten, ervaren we dat er in zekere zin nog altijd restanten aanwezig zijn van het oude paradijs. Tegelijk ervaren we al genietend een voorproef van het nieuwe paradijs, dus van wat Christus voor ons in petto heeft. In die toekomst komen we oog in oog te staan met onze hemelse Vader en met onze Redder. Maar als we onze wereld vreugdevol waarderen als goddelijke wereld, vangen we hier en nu al glimpen op van God, van Christus.

Daarom kunnen we als christen levensgenieters zijn, die voluit profiteren van wat de aarde ons te bieden heeft. We mogen in het leven opgaan omdat we daarmee opgaan in wat we te danken hebben aan God. Stel, een kind krijgt van z'n ouders een pracht-cadeau maar hij legt het verveeld opzij. Dat kan hij toch niet maken?! We moeten en mogen dus 'ja' zeggen tegen het leven; we mogen er met al onze vezels aan verbonden zijn en eraan hechten. Als dat dankend gebeurt, doen we recht aan Gods verbondenheid met onze werkelijkheid.

Op deze manier krijgt genieten voor een christen een bijzondere diepgang. Het wordt een godsdienstige activiteit. Daarbij hoeven we helemaal niet aan grootse dingen te denken, maar bijvoorbeeld aan: het beluisteren van een cd, het kijken naar een dvd, het dragen van mooie kleren, wandelen in de natuur, gezellig met elkaar tafelen. Het godsdienstige is eveneens aanwezig als je vol bewondering merkt hoe vernuftig bedacht apparaten kunnen zijn; hoe prachtig een wolkje melk zich in hete thee verspreidt of de wind rimpelingen brengt op het water; hoe kleine kinderen gefascineerd kunnen worden door het geluid van scheurend papier of het gespartel van een pissebed. Op zichzelf al mooie belevingen waardoor je geraakt kunt worden, maar dat nog eens extra omdat we daarmee iets te zien krijgen van God.

⁵³ Lied 479:3,4, uit: *Liedboek voor de Kerken*, 's-Gravenhage 1973.

6.4 Afgod of God

Afgoderij

Altijd weer lopen we het gevaar dat we genieten loskoppelen van God. Dan richten we onze volle aandacht op het geschapene en negeren we de Schepper. Eigenlijk onbestaanbaar maar alleen al onder invloed van de secularisatie gebeurt dat toch (zie 5).

Mogelijk is ook dat ons gebruik van het geschapene verwordt tot afgoderij. In dat geval maken we ons geluk afhankelijk van het (willen) hebben of doen van iets. In het Nederlands gebruiken we dan de term 'zucht' in combinatie met een ander woord: drankzucht, geldzucht, hebzucht, eierzucht, genotzucht, gokzucht, koopzucht, pronkzucht, vraatzucht. Daarmee geven we een onweersaanbare begeerte aan om iets te bezitten of te ondernemen.

Het lastige is dat veel christenen niet eens door hebben dat ze zich daarbij aan afgoderij schuldig maken, want veel objecten van begeerte zijn op zichzelf helemaal niet negatief. Zich aan drank of gokken te buiten gaan wordt meteen herkend als iets kwalijks - al is waar dat de betrokkenen zelf in staat zijn het foute lang voor zichzelf goed te praten. Maar gedreven boeken verzamelen of vakantietrips maken wordt niet gauw als afgoderij onderkend, door omstanders niet maar helemaal niet door de betrokkenen.

Hoe kun je het herkennen of iets voor jou een afgod is? Een belangrijke maatstaf is of je een willoze slaaf bent van je begeerte en of dat samengaat met het gevoel dat je niet echt gelukkig kunt zijn zonder het begeerde. Dan kan het niet missen of het begeerde heeft bij jou de positie gekregen van een afgod. En het trieste van een afgod is dat die veeleisend en meedogenloos is. Je drang om iets te hebben of te doen is mateloos: je wilt steeds weer en steeds meer. In feite bezit jij de dingen niet meer maar word jij erdoor bezeten: zij zijn jouw heer en meester en jij bent hun gevangene (verg. 1 Kor.6:12). En altijd blijft het geluk ongrijpbaar achter de horizon. Je kunt wel denken: 'Als ik dát nou maar eens bezit of kan ondernemen, dan is het geluk daar.' Maar heb of doe je het begeerde, dan blijkt het bereikte geluk binnen de kortste keren te verdampen - met als gevolg dat de drang om iets te hebben of te doen weer de kop opsteekt. Zo word je opgejaagd door je begeerte en ben je altijd krampachtig in de weer. En hoe vaak komt het niet voor dat mensen zich hiervoor in de schulden steken en hun relaties, hun werk of hun gezondheid verwaarlozen. Ten slotte kan het niet missen of het begeren staat in tussen jou en God.

Hoe komt het dat mensen (iets van) het geschapene tot een afgod maken? Een simpel antwoord is: 'Dat komt door de zonde.' Dat is natuurlijk waar, maar de zonde kan zich op allerlei manieren uiten. Om je goed te kunnen verweren, is het daarom belangrijk nauwkeuriger te bezien wat er in zo'n situatie gaande is.

Dat mensen aan afgoderij doen, kan allereerst met angst te maken hebben. Zo veel in het leven is onzeker: je gezondheid, je relaties, je omstandigheden. Door die onzekerheid heb je naar je idee alle redenen je zorgen te maken. Tegen die achtergrond is het begrijpelijk dat mensen proberen de dingen onder controle te krijgen, door almaar geld te verdienen, door constant hun positie te verbeteren, door van alles in huis te halen. Dit kan bovendien nog gevoed worden door de oerzonde van de mens, namelijk dat hij z'n eigen baas wil zijn. Daarbij past dat je houvast zoekt binnen deze wereld en dat je de dingen naar je hand probeert te zetten. Maar omdat dit elke keer mislukt, word je aangespoord het telkens opnieuw te proberen. Zo blijft je streven naar zekerheid en controle constant gaande.

Afgoderij met het materiële past bovendien in onze tijd, in elk geval in het Westen. Daarin draait veel om geld en genot. Zo is de hoofdboodschap van reclame dat we pas echt mooi, rijk en gelukkig zijn als we over het aangeprezen kunnen beschikken. Hierdoor kan het nog gauwer gebeuren dat iets in ons leven een afgod wordt.

Die mateloze drang om iets te hebben of te doen kan ook het gevolg zijn van iemands levensgeschiedenis. Het gebeurt dat in iemands jeugd niet of onvoldoende voldaan is aan de basisbehoeften die hij als kind had. Elk kind heeft immers aandacht nodig, warmte, respect, veiligheid. Als een kind dat niet genoeg gekregen heeft, kan het als volwassene last hebben van een innerlijke leegte, van bodemloosheid, met als gevolg dat het zich chronisch ongelukkig voelt. Zo iemand zal dan alles op alles zetten om die leegte gevuld te krijgen, om alsnog een bodem te leggen onder z'n leven. Dat kan op verschillende manieren: de één koopt maar door, de ander is helemaal gefocust op zijn verzameling, een derde stort zich in de ene relatie na de andere, een vierde is constant aanwezig op sociale media. Maar nooit wordt het beoogde bereikt. Wie dat toch elke keer weer probeert, zal het vergeefse daarvan telkens pijnlijk ondervinden, met als resultaat een vreugdeloos leven vol onrust.⁵⁴ Om met Prediker te spreken: 'grijpen naar iets onbereikbaars' is 'niets dan lucht en najagen van wind' (Pred.6:9).

Gerichtheid op God

Hoe kunnen we een einde maken aan die hang-in-ons om iets beslist te willen bezitten of te ondernemen? Als iemands levensgeschiedenis in het geding is, moet er volgens mij langs twee lijnen gewerkt worden.⁵⁵

⁵⁴ Vergelijk Alice Miller, *Het drama van het begaafde kind. Op zoek naar het ware zelf*, eenentwintigste druk, Houten 1998, p.13-14: 'Een mens met een onbevredigde en onbewuste behoefte is onderworpen aan de dwang om zo'n behoefte op allerlei surrogaatmanieren toch nog te bevredigen zolang hij zijn verdrongen levensgeschiedenis niet kent.'

⁵⁵ Zie ook de bijlage over tweezijdige hulpverlening, vermeld in 7.

Allereerst de psychologische lijn. We moeten het onder ogen zien dat we niet kunnen overdoen wat in onze jeugd fout is gegaan. Wat we vroeger eventueel gemist hebben - kort gezegd: onvoorwaardelijke liefde - kunnen we van niemand en door niets alsnog krijgen. We kunnen nog zo gedreven kopen, eten, drinken, beminnen of reizen, nooit halen we daarmee binnen wat we vroeger tekortgekomen zijn. Als we ruimte geven aan ons oude verdriet over dat vroegere gemis, kunnen we ons verleden achter ons laten. Dan doet dat verleden soms nog wel pijn, maar er is geen onverzadigbare leegte meer. Om dat te bereiken is therapeutische hulp meestal onmisbaar, maar zo kun je op menselijk vlak een bodem leggen in je hart.⁵⁶

Om de leegte in ons afdoende te lijf te gaan moet er meer gebeuren. Daarvoor moeten we niet alleen psychologisch in de weer maar evengoed qua geloof. Daarmee bedoel ik: we moeten het leren die zucht-in-ons als afgoderij te ontmaskeren. Door onze mateloze begeerte naar het hebben of doen van iets schieten we tekort tegenover God. We dienen ons vóór alles op Hem te richten. Augustinus erkende: 'Rusteloos blijft ons hart totdat het zijn rust vindt in U.'⁵⁷ En waarom moet God de eerste zijn in onze aandacht en waarom kunnen we alleen in Hem rust vinden? Omdat Hij de bron en het doel is van alles waarvan wij genieten, de zin van ons bestaan, zoals Paulus ook letterlijk zegt: 'Alles is uit Hem ontstaan, alles is door Hem geschapen, alles heeft in Hem zijn doel' (Rom.11:36). Om dit alles gaat het genieten van Hem ver uit boven welke andere genieting ook, want wat is er meer waard dan zijn vergevende liefde voor ons en zijn plannen met ons? Daarom kan de dichter met enthousiaste overtuiging zeggen: 'Wie buiten U heb ik in de hemel? Naast U wens ik geen ander op aarde. Al bezwijkt mijn hart en vergaat mijn lichaam, de rots van mijn bestaan, al wat ik heb, is God, nu en altijd. Bij God te zijn is mijn enig verlangen, mijn toevlucht vind ik bij God, de HEER' (Ps.73:25-26,28).

Deze hartstochtelijke gerichtheid op God is hét wapen tegen het verafgoden van iets uit de schepping. Tegelijk is die gerichtheid van essentieel belang als je in een situatie komt te verkeren waarin het 'gewone' genieten al meer onmogelijk wordt (zie hierover ook 6.5: 'Oog voor lijden'). Het gebeurt immers dat mensen door een verlies, een ziekte of aftakeling geen kleur meer in hun leven kunnen ontdekken en daardoor geen mogelijkheid hebben blij te zijn met het alledaagse. Zou er niet meer zijn dan dat alledaagse, dan zouden zulke mensen álles kwijt zijn. Gelovigen kunnen zich eveneens verloren voelen door het verdwijnen van hun vreugde over het gewone. Maar gelukkig gebeurt het dat zij ondanks hun ellende en hun verdriet blij zijn met God of in elk geval zich aan Hem vastklampen.

Van deze emotionele betrokkenheid op God in een wanhoopssituatie is Job een prachtig voorbeeld. Satans inschatting was dat Job alleen op God gericht was omdat hij er beter van werd. Daarom zei hij tegen God: 'Zou Job werkelijk zonder reden zoveel ontzag voor God hebben? U beschermt hem immers, evenals zijn gezin en alles wat hem toebehoort. U hebt het werk dat hij doet gezegend, zodat zijn bezit zich steeds meer uitbreidt. Maar als U uw hand naar hem uitstrekt en aantast wat hem toebehoort, zal hij U ongetwijfeld in uw gezicht vervloeken' (Job 1:9-11). Toen kreeg Satan van God de ruimte alles van Job af te pakken. Eens voor altijd wilde God het - tegen Satans scepsis in - duidelijk maken: het is mogelijk dat mensen Hem als het allerbelangrijkste zien in hun leven. En inderdaad, hoe heftig Jobs emoties ook waren over alles wat hij verloor, hij bleef zich aan God vastklampen: 'Nog heb ik in de hemel mijn pleitbezorger. (...) In tranen zien mijn ogen op naar God' (Job 16:19-20).

Het kan dus best zijn dat we op een bepaald moment in allerlei opzicht veel missen of dat we last hebben van allerlei pijn. Maar als we ons oriënteren op God, is de basis er: Gods onvoorwaardelijke liefde door Christus. Daarom kan in de beroemde Psalm 23 gezegd worden: 'De HEER is mijn herder, het ontbreekt mij aan niets' (Ps.23:1). Door de gerichtheid op God, door de verbinding met Christus wordt de leegte in ons leven opgevuld, wordt er een bodem gelegd onder ons bestaan.

Maar komen we hiermee niet uit bij de mensen, vermeld in 6.2, die de wereld de rug toekeren en die uitsluitend de regelrechte band met God op hun agenda hebben staan? Het lijkt misschien wel zo, maar waar het in deze paragraaf over gaat, is de vraag wat ons houvast is 'in leven en sterven' (om aan te sluiten bij vraag 1 van de Heidelbergse Catechismus) en dus waar onze prioriteiten liggen. Leggen we onze prioriteit bij wat de wereld ons te bieden heeft, dan vervallen we zomaar tot afgoderij met alle onvrede van dien of we worden uitermate kwetsbaar in confrontatie met ellende. Daarom moeten we gehoor geven aan wat Christus ons voorhoudt: 'Vraag je niet bezorgd af: "Wat zullen we eten?" of: "Wat zullen we drinken?" of: "Waarmee zullen we ons kleden?" (...) Zoek liever eerst het koninkrijk van God en zijn gerechtigheid' (Mat.6:31,33). Richten we ons op God, dan kunnen we het loslaten om alles onder controle te hebben en om te proberen het geluk naar ons toe te halen. We vertrouwen erop dat God zorgt, in de woorden van Christus: 'Jullie hemelse Vader weet wel dat jullie dat alles (eten, drinken, kleding) nodig hebben' (Mat.6:32). Daarom zei Christus in de genoemde tekst ook: als je vóór alles uit bent op Gods koninkrijk, 'zullen al die andere dingen je erbij gegeven worden' (Mat.6:33). De kramp van 'telkens weer en telkens meer' maakt plaats voor een ontspánnen genieten van wat op je afkomt. Uiteindelijk hoef je het niet daarvan te hebben. Maar door je focus op God kun je er toch blij mee zijn als een geschenk van hem.

⁵⁶ Zelf heb ik veel gehad aan de therapeutische visie die Ingeborg Bosch sinds plm. 2000 heeft ontwikkeld, zie: <https://www.prionline.nl>.

⁵⁷ *De belijdenissen van Aurelius Augustinus*, vertaald door Gerard Wijdeveld, Utrecht z.j. (± 1964), I,1, p.37.

Door deze vrije houding tegen het materiële spreekt de kreet 'halen, hebben en houden' een christen niet aan. Al zou je veel kwijtraken, dan nog is God er en in Hem, jouw altijd-geldige houvast, heb je uiteindelijk genoeg. Met al je gemis blijft je leven zo toch de moeite waard.

Zelfbeheersing

Als we ons houvast niet bij het geschapene zoeken maar bij de Schepper zelf, kunnen we het opbrengen bij ons genieten zelfbeheersing toe te passen. Paulus noemt zelfbeheersing vrucht van Christus' Geest (Gal.5:23; verg. 2 Petr.1:6). Dat geeft al aan dat hiermee niet wordt bedoeld dat we op eigen kracht onszelf bedwingen maar dat we bij ons genieten onszelf sturing geven dank zij onze binding met Christus. Per slot van rekening zijn we zijn eigendom, waarvoor Hij een hoge prijs heeft betaald: zijn bloed (1 Petr.1:18-19). Daarom is Hij onze Heer en meester. Door deze binding aan Christus zijn we in ons element en hebben we al in handen wat we het meest fundamenteel nodig hebben. Daardoor is zelfbeheersing haalbaar.

Door deze zelfbeheersing is de drang om te genieten geen tomeloze zucht meer, geen grijpen naar iets onbereikbaars. We zetten ons er dan bovendien voor in dat we ons door niets laten beheersen. Daarom kon de apostel Paulus zeggen: 'Ik weet wat het is om gebrek te lijden, maar ook wat het is om in rijkdom te leven. Ik heb alles aan den lijve ondervonden: overvloed en honger, rijkdom en gebrek. Ik ben tegen alles bestand door Hem die mij kracht geeft' (Fil.4:12-13). Als je met zelfbeheersing geniet, in het besef dat je bij Christus hoort, ben je geen slaaf van je genieten. Je geniet niet omdat het van jezelf móet, want je kunt er eventueel van afzien; met Christus ben je al van genoeg voorzien. Je geniet van de dingen omdat God jou de mogelijkheid geeft en jij in alle vrijheid ervoor kiest daarvan gebruik te maken. Juist dan kun je volop, met intensiteit genieten. Je lijdt niet meer onder je slaafse, altijd onbevredigde zucht naar het ongrijpbare, maar je ontmoet al genietend de royaliteit van je hemelse Vader.

6.5 Aanwijzingen

Wie zich oriënteert op God heeft alle ruimte om te genieten. Toch is het in dit leven onmogelijk altijd onbekommerd te genieten. Al genietend lopen we het risico dat we ons laten gelden ten koste van God, de ander, de natuur. Het is dus belangrijk dat we ons houden aan de aanwijzingen die de Bijbel ons hierbij geeft om zo te bereiken dat ons genieten verantwoord is tegenover onze relaties.

Opdracht tot kiezen

Altijd weer worden we bij onze activiteiten en dan ook bij ons genieten voor keuzes geplaatst. De vraag is welke maatstaf je aanlegt om tot goede keuzes te komen. Wie met God wil leven, zal vóór alles respect hebben voor wat God van ons vraagt. Zeker tegenwoordig ligt dit niet voor de hand. Het hangt in de lucht beslissend te vinden of we over een keuze een goed gevoel hebben. Dat goede gevoel krijgt zelfs zo veel gezag dat we daaruit soms concluderen dat God onze keuze vast ook wel goed zal vinden. Natuurlijk moeten we ons bewust zijn van ons gevoel en is ons gevoel belangrijk bij het maken van keuzes. Maar als we willen weten wat God wil, zijn we vooral aangewezen op wat Hij zelf ons vertelt via zijn Woord; onze keuzes moeten we dan ook daaraan toetsen.

Willen we afhankelijk van God leven, dan zullen we weigeren ons al genietend schuldig te maken aan wat God blijkens zijn Woord niét goed vindt. Desnoods zullen we daarbij tegen ons eigen goede gevoel ingaan. Hopelijk groeien we in onze band met God zo door, dat ons gevoel al meer gaat harmoniëren met wat Hij wil. Het belangrijkste is en blijft immers niet dat we hier en nu aan onze trekken komen, maar dat we van God genieten als oorsprong en doel van alles.

Willen we daaraan trouw blijven, dan kan dit betekenen dat we soms van bepaalde genietingen moeten afzien. Daarvoor kunnen verschillende redenen zijn. Misschien moeten we het onder ogen zien dat een genieting beslist niet door de beugel kan. Als de verbondenheid met God geactiveerd wordt, is het niet al te moeilijk van dat foute af te zien.

Het kan ook gebeuren dat een genieting op zichzelf niet verkeerd is, maar dat we ons daaraan toch niet kunnen geven omdat we een andere prioriteit moeten stellen. Een voorbeeld: een man heeft als hobby het spelen met modeltreinen, maar hij wordt gevraagd in de kerk of in een ander verband een functie op zich te nemen die veel vrije tijd zal vragen. Het kan zijn dat die man voor z'n hobby moet kiezen, omdat die hem de spankracht geeft om z'n veeleisende baan vol te houden. Het kan ook zijn dat hij zich door God geroepen weet die functie op zich te nemen, al gaat dat ten koste van z'n liefhebberij. Dat is sneu, maar je laten leiden door Gods roeping is toch meer waard dan het volle pond geven aan je liefhebberij.

Soms komt het voor dat we tot een keuze gedwongen worden. Wie eerlijk wil blijven op z'n werk, kan als gevolg daarvan soms z'n baan verliezen, met als resultaat: minder inkomen en daardoor minder de mogelijkheid om te genieten. Als christen moeten we het aanvaarden 'dat wij pas na veel beproevingen het koninkrijk van God binnen kunnen gaan' (Hand.14:22). Trouw aan wat God van je vraagt, gaat boven het verlangen naar plezier. De apostel spoort ons daarom aan niet de moed te verliezen en het op te geven; in onze strijd tegen de zonde moeten we soms zelfs ons leven op het spel zetten (verg. Hebr.12:3-4). In elk geval hebben zijn lezers 'in een moeizame worsteling met het lijden standgehouden: enerzijds kreeg u publiekelijk smaad en beproevingen te verduren, anderzijds was u solidair met hen die hetzelfde moesten doormaken. U hebt meegeleefd met de gevangenen onder u, en toen u van uw bezittingen beroofd werd, hebt u dat in vreugde aanvaard, in de wetenschap dat u iets beters bezit, een blijvend bezit voor uzelf' (Hebr.10:32-34).

Waardoor konden ze zo radicaal zijn? Door gehoor te geven aan de aansporing: 'Laten we de blik gericht houden op Jezus, de grondlegger en voltooiër van ons geloof' (Hebr.12:2). Op menselijk vlak kan dat veel kosten, waardoor van alles in ons leven niet fijn meer is. Tegelijk blijven we daarmee in verbinding met Hem die toch onze voornaamste bron van geluksbeleving is en die bovendien nog heel wat voor ons in petto heeft (zie hieronder).

Daardoor kunnen we het opbrengen afstand te doen van wat wij prettig vinden of waaraan wij hechten, zonder dat we daardoor onze levensvreugde verliezen en verzuurd raken. Je vervlechting met Christus beheerst dan je beleving van alles. Dat stelt je in staat de dingen hier te relativëren, waarmee ze bij jou de juiste plek krijgen: ondergeschikt aan Hem om wie alles draait.

Oog voor lijden

Vaak wordt ons genieten gefrustreerd door de macht van het kwaad met z'n gevolgen. Zo kan het lijden van anderen ons plezier in de dingen behoorlijk vergallen. We kunnen ons er schuldig onder voelen dat wij het goed hebben terwijl anderen verpauperen of slachtoffer zijn van wreedheden. Openstaan voor andermans ellende en luisteren naar andermans jammerklachten kan afbreuk doen aan de eigen levensvreugde. Er zijn daarom mensen die hun best doen hun ogen en oren te sluiten voor het lijden van anderen - bang als ze zijn dat hun positieve stemming wordt aangetast. Zij willen alle ruimte houden om ongestoord en volop te kunnen genieten.

Wie zo op zichzelf focust, is in feite egocentrisch bezig. Dat is vreemd aan de Bijbel. Inderdaad worden we daarin aangespoord te genieten, maar in één adem worden we gestimuleerd hart te hebben voor mensen die lijden. Vooral in het boek Prediker komen we die beide aspecten tegen. Enerzijds roept hij telkens weer op blij te zijn met het materiële dat God geeft (zie de teksten, genoemd in 6.1) maar anderzijds klaagt hij hartstochtelijk over de ellende die mensen overkomt (zie bijvoorbeeld: 1:18; 2:22-23; 3:16; 4:1; 5:7,12-15; 8:10,14; 9:11). Dat hoort dus samen te gaan. Je bent onnodig zwaartillend bezig als je door andermans ellende geen vreugde meer overhoudt, maar je bent oppervlakkig bezig als je al genietend je afsluit voor andermans ellende. Wie geniet van wat hij heeft, moet gevoelig blijven voor wat de ander aan positiefs mist. Vandaar dat de grote rijkdom van Job positief beoordeeld wordt, want hij was iemand die kwetsbaren van zijn mogelijkheden liet profiteren (zie tegenover elkaar: Job 1:3 én 1:1,8; 29:11-17). Op dezelfde manier ging het in Christus' leven samen dat Hij zich inzette voor de zieken en hulpelozen en dat Hij zich liet uitnodigen voor maaltijden bij rijke tollenaars en farizeeën.

Ons genieten kan ook verstoord worden door ellende bij onszelf. Misschien heb je onlust over je huwelijk, je baan, je familie; mogelijk heb je te maken met ziekte of je lijdt nog altijd onder een verlies; er kunnen psychische problemen zijn, waardoor je geteisterd wordt door angst of een depressie; ten slotte kunnen pijnlijke herinneringen telkens opspelen. Door dit soort omstandigheden kom je er soms amper toe te profiteren van het goede van het leven. Er ligt een floers over de dingen, waardoor ze kleurloos zijn geworden en je weinig of geen aardigheid hebt in de dingen.

Ik denk dat het belangrijk is ons te realiseren dat genieten niet vanzelfsprekend is. We leven in een wereld die op allerlei manier de gevolgen ondervindt van de zonde. We zullen daarom moeten leren leven met het onvolmaakte. Dat vinden we tegenwoordig niet makkelijk. We hebben vaak een eisende instelling. Dat heeft alles te maken met onze leefsituatie. Door onze technische en financiële mogelijkheden lijken we in staat de werkelijkheid naar onze hand te zetten en zo onze wensen vervuld te krijgen. Daardoor staat de kreet ons op het lijf geschreven: 'Ik wil het nu, ik wil het helemaal' - net alsof wij daarop recht zouden hebben. Hierbij past geen leed.

Toch zullen we het bestaan daarvan onder ogen moeten zien. Er zijn momenten en soms zelfs tijden dat we gewoon niet aan genieten toekomen. Tot aan Christus' terugkeer zal het perfecte niet aanwezig zijn. Dat moeten we leren accepteren. Dat geeft ons ruimte te genieten van wat er toch nog altijd is. Sterker nog, we zullen zelfs vreugde kennen als haast al het materiële ontbreekt; dan is immers altijd nog God met zijn gunst aanwezig.⁵⁸ Zo wordt het verwoord door Habakuk: 'Al zal de vijgenboom niet bloeien, al zal de wijnstok niets voortbrengen, al zal de oogst van de olijfboom tegenvallen, al zal er geen koren op de akkers staan, al zal er geen schaap meer in de kooien zijn en geen rund meer binnen de omheining - toch zal ik juichen voor de HEER, jubelen voor God.' En waarom? Omdat Hij mij redt en zo mijn kracht is (Hab.3:17-19).

Overigens zal de ellende zelden zo allesomvattend zijn dat je in het hier en nu niets tastbaars meer over hebt. Zo vertellen ex-gevangenen van concentratiekampen hoe getroost ze werden door een merel die z'n hoogste lied zong. Zo'n simpel iets kan een christen helpen het zicht op God niet kwijt te raken. Dat neemt niet weg dat het geteisterd worden door ellende grote moeite kan geven blij te zijn met het goede van het leven en soms zelfs met de goedheid van God. Daarom moeten we ons onder de invloed van Christus' Geest telkens tot de orde laten roepen. Dan kunnen we recht doen aan wat God voor ons betekent en oog hebben voor wat hij ons geeft.

Gods belofte

Het onvolmaakte van alles en dan ook het gemiste genieten kunnen we des te beter accepteren als we ons optrekken aan Gods belofte. Op grond daarvan kon de apostel Paulus uitspreken: 'Ik ben ervan overtuigd dat het lijden van deze tijd in geen verhouding staat tot de luister die ons in de toekomst zal worden geopenbaard' (Rom.8:18). Het is terecht dat we hechten aan ons leven op deze aarde; per slot van rekening heeft God ons hier neergezet en geven we door onze verbondenheid met dit leven Hem de eer die Hem als Schepper en Heer toekomt.

⁵⁸ Heel inoelend is hierover geschreven door Jean-Jacques Suurmond, *Meer geluk dan grijsheid. Spiritualiteit van de ouderdom*, Zoetermeer 2013⁵.

Toch hoeven we het niet van dit leven te hebben. God heeft iets beters met ons voor: een leven in zijn directe nabijheid en in het licht van zijn glorie, en dus bevrijd van alle destructieve krachten van het kwaad. Daarmee wordt het hier en nu niet onbelangrijk verklaard, maar het wordt wel in de juiste verhoudingen gezet: als een waardevolle voorproef (niet minder maar ook niet meer), die te zijner tijd plaats moet maken voor het definitieve leven.

In dat perspectief is het raar als we ons helemaal zouden verslingeren aan het hier en nu en als we per se in dit leven aan onze trekken zouden willen komen. Als er niet meer zou zijn dan dit leven, is het begrijpelijk dat mensen zich hier helemaal aan vastklampen. Paulus zegt het zo: 'Wanneer de doden niet worden opgewekt, kunnen we maar beter zeggen: Laten we eten en drinken, want morgen sterven we' (1 Kor.15:32, waarin Paulus citeert uit Jes.22:13). Gaan we zo op in het heden, dan vergeten we dat het beste nog komt. Volgens mij bedoelde Paulus dat met z'n uitspraken in 1 Kor.7:29-31, aangehaald in het slot van 6.2. In mijn woorden: staar je niet blind op het heden maar sta open voor de toekomst die het heden zal overtreffen. Daar staat Christus garant voor. Hij beschikt al over goddelijke glorie; dan kunnen zijn volgelingen er gerust op zijn dat ze daar eens in gaan delen. Weer een citaat van Paulus: vanuit de hemel 'verwachten wij onze redder, de Heer Jezus Christus. Met de kracht waarmee Hij in staat is alles aan zich te onderwerpen, zal Hij ons armzalig lichaam gelijk maken aan zijn verheerlijkt lichaam' (Fil.3:20-21). Van deze toekomst is Paulus zo overtuigd, dat hij kan zeggen: 'God heeft ons samen met Hem uit de dood opgewekt en ons een plaats gegeven in de hemelsferen, in Christus Jezus' (Ef.2:6).

Als voor ons als volgeling van Christus deze toekomst vaststaat, kunnen we het makkelijker aanvaarden dat gewoon geluk hier soms uitblijft. Dat is en blijft natuurlijk pijnlijk, maar intussen blijft overeind staan dat God er is met zijn liefde én met zijn belofte. Al hebben we materieel weinig of niets, al blijven allerlei kansen onbenut, we 'hebben' dan altijd nog Christus, Gods vleesgeworden liefde, en staan daarmee al minstens met één been in de toekomst. We komen hier misschien niet aan onze trekken, maar eens zullen we volmaakt tot ons recht komen. Dat geeft ruimte om tegen alle verdrukking in hier toch nog veel vreugde te beleven, als een echt godsdienstige activiteit.

7 Bijlage: Tweezijdige hulpverlening

In het voorafgaande is naar voren gekomen hoe christenen er soms moeite mee hebben om deze wereld met haar mogelijkheden voluit te erkennen als Góds wereld. Dat heeft gevolgen voor de manier waarop ze aankijken tegen psychische problemen en therapie. Bij verschillende christelijke hulpverleners uit de Verenigde Staten komt dat duidelijk naar voren. Omdat hun boeken in Nederland graag gelezen worden, heb ik daar in 2003 een kritisch artikel over geschreven,⁵⁹ dat ik sindsdien herzien heb. Het leek me zinvol dit artikel als bijlage in dit boek op te nemen.

7.1 Het psychische

Er zijn christenen die kritisch kijken naar de hulp van psychiaters, psychologen en psychotherapeuten. Hun kennis en methodes worden soms principieel afgewezen als slechts seculier, een zaak van niet-christenen. Heel extreem ben ik dat tegengekomen bij J.F. MacArthur, Tim LaHaye en in mindere mate bij Larry Crabb.⁶⁰ Christenen als zij bepleiten hulpverleningsmethodes die regelrecht aan de Bijbel ontleend zijn. Het resultaat hiervan is dat het psychische als een apart aspect van de mens grotendeels genegeerd wordt. Onder het psychische versta ik de manier waarop we dingen, mensen en situaties beleven en daar gevoelsmatig op reageren. Dit psychische aspect van de gelovige wordt bij de genoemde christenen volledig opgeslokt door het geloofsaspect.⁶¹

Dit heeft gevolgen voor hun visie op psychische problemen. Ter typering daarvan gebruiken ze labels als zonde, ongehoorzaamheid aan God, laakbare zelfhandhaving.⁶² Naar mijn overtuiging hebben ze zo geen oog voor de gevolgen van de zonde, voor schuldloze gebrokenheid. Ze negeren het dat onze menselijke psyche naar Gods wil (!) volgens eigen wetmatigheden werkt en dus dat ons disfunctioneren ook op het vlak kan liggen van psychische storingen.

Onthullend is dat Crabb maar twee categorieën problemen erkent: '(1) problemen die een gevolg zijn van fysieke/natuurlijke oorzaken (CvdL: je kunt ook zeggen: biologische oorzaken) en (2) problemen die een gevolg zijn van in feite morele oorzaken'.⁶³ De derde categorie - psychische problemen ofwel problemen die ermee samenhangen hoe onze psyche nu eenmaal werkt - ontbreekt.

Wie z'n waaroms over het lijden in z'n leven uitschreeuwt, krijgt van iemand als Crabb dan ook geen begrip voor z'n menselijke reactie. Zo'n persoon wordt erom gekritiseerd dat hij nog altijd met zichzelf bezig is, met het zoeken van z'n eigen welzijn, in plaats dat hij zich op God richt. Telkens komt Crabb dan ook met onjuiste vergelijkingen.

⁵⁹ Gepubliceerd in: Gereformeerde Kerkbode (voor Groningen, Friesland en Drenthe), 11-04-2003.

⁶⁰ J.F. MacArthur, *Alles in Hem*, Apeldoorn 1995; Tim LaHaye, *De Geest en ons temperament*, Apeldoorn 1995; en: Larry Crabb, *Van binnenuit: werkelijke verandering is mogelijk*, Driebergen 1993; *Zoektocht naar God*, Vaassen 1996; en: *Mensen begrijpen. Een bijbelse visie op elkaar helpen en begrijpen*, Driebergen 1997.

⁶¹ In de woorden van Crabb: 'Ik geloof dat psychische problemen, als ze geanalyseerd worden, in feite geestelijke problemen blijken te zijn.' *Mensen begrijpen* enz., p.66.

⁶² Zo schrijft Crabb in het boek dat zijn hulpverleningsmethode bedoelt te funderen 'dat psychologische afwijkingen in werkelijkheid een gevolg zijn van de zondige levenshouding los van God', *Mensen begrijpen* enz., p.24.

⁶³ Crabb, *Mensen begrijpen* enz., p.54.

Een voorbeeld: 'Telkens wanneer we het oplossen van onze problemen een hogere prioriteit geven dan het navolgen van God, zijn we immoreel bezig.' Wat moet een christen-vrouw hiermee die ervoor vecht de psychische impact van een verkrachting te boven te komen? Een tweede voorbeeld: 'Christenen zijn gegrepen door de schoonheid van Christus op een manier die hen niet meer doet hunkeren naar gelegenheden om zichzelf te uiten.'⁶⁴ Dus je bent geen goed christen als je je ondanks je geloof toch gedepimeerd uitlaat over het verlies van je vrouw of het ongelovig-zijn van je kind?

Tot dit soort uitspraken kom je als je nalaat het psychische als een zelfstandige grootheid te erkennen. Wie dat wel doet, gebruikt bij zijn waarnemen van menselijk (dis)functioneren niet alleen geloofsmatige typering en als goed en kwaad, gehoorzaamheid en zelfhandhaving, maar ook neutrale typering en als: nuttig en schadelijk, verstandig en onverstandig, effectief en niet-effectief. M'n handelen is nu eenmaal niet alleen vrucht van (on)bewuste goede of verkeerde geloofskeuzes maar evengoed van (voor mij soms onbewuste) psychische wetmatigheden en storingen.

Natuurlijk wil ik het psychische niet hermetisch van het geloofsmatige afschermen: de verschillende aspecten van de mens werken op elkaar in. Daarom is er voor heling van psychisch disfunctioneren niet alleen therapie nodig maar evengoed pastoraat. Hierover straks.

Intussen hoort er naar mijn overtuiging apart aandacht te zijn voor het psychische. Nu Crabb dat nalaat, komt hij tot scherpe veroordelingen. Zo beschouwt hij strategieën om het ondergaan van traumatische ervaringen te overleven en om in het vervolg van ons leven psychische pijn te vermijden, kortweg als noodlottige zelfbescherming. Letterlijk spreekt hij over 'dwaze en zinloze strategieën, die getuigen van onze zondigheid', en: 'subtiële zelfbeschermingsstrategieën' waarover wij berouw moeten hebben en waarvan we ons moeten bekeren.⁶⁵ Elders schrijft hij: 'Ieder levensprobleem dat niet direct te herleiden is tot een of ander organisch gebrek heeft zijn uiteindelijke wortels (...) in het feit dat hij aan iets anders prioriteit geeft dan aan het leren kennen van God.' Hij bepleit dan ook 'een werkelijke bekering waarbij aandacht besteed wordt aan de subtiële, verdorven loyaliteiten van een bedrieglijk hart'.⁶⁶

7.2 Twee voorbeelden

Ik geef nu twee pastorale voorbeelden om aan te geven hoe de genoemde visie in de praktijk uitpakt, dit afgezet tegen de manier waarop ik er tegenaan kijk:

Het gebeurt vaak dat een kind gaat dissociëren in reactie op het incest-plegen van haar vader. Dan beleeft het meisje haar lichaam als een ding dat ze soms ook nog op afstand en zonder emoties gadeslaat. Als zich dat voordoet, zie ik dat als een (bij onze gebroken wereld passende) gave van God, die door dit psychisch mechanisme dat kind in staat stelt de gruwel die zij ondergaat, nog enigszins te overleven. Maar deze, in die situatie effectieve, strategie wordt niet-effectief als zij als volwassene nog altijd gaat dissociëren in reactie op wat/wie haar te na komt. Maar dat doorgaan met deze strategie stelt haar niet schuldig: er is hier geen sprake van zonde in de zin van ongehoorzaamheid aan God, maar alleen van een gevolg van de zonde.

Wel is het terecht zo'n volwassene in alle voorzichtigheid op haar verantwoordelijkheid aan te spreken door haar ogen te openen voor wat zij aan het doen is en door haar aan te sporen iets te gaan doen aan die nu-niet-meer-effectieve strategie. Blijft ze ook dan nog hiermee 'werken', pas in die situatie kan er van laakbare zelfhandhaving gesproken worden - misschien, voeg ik er dan ook nog aan toe, want bij alle inzicht kan er bij zo iemand nog altijd veel onmacht gaande zijn.

Crabb denkt hier anders over (een citaat): 'Als we ontdekken dat onze angst voor intimiteit het gevolg is van (seksueel) misbruik in onze kindertijd, lijken we ons leven wat meer onder controle te hebben. Nu hebben we iets om aan te werken. (...) Door met therapieën aan te komen over wat aan de hand is, behouden we de illusie dat we, met voldoende inzicht en moeite, wel voor onszelf kunnen zorgen en er een einde zal komen aan ons lijden. Misschien brengt een reisje naar een derde-wereldland ons perspectief weer op één lijn met het eeuwige.'⁶⁷

Ik vind dit onbarmhartig en onbegrijpelijk: 'Jij kunt niet loskomen van het seksuele misbruik van je vader? Meisje, ga naar Somalië, dan begrijp je weer meteen dat alleen God jouw pijn kan stillen.' Wreed simplisme, waarmee alle gelovige christinnen die psychisch niet goed meer kunnen functioneren, als zondige zelfhandhavers gediskwalificeerd worden.

Een ander voorbeeld. In de christelijke pers is herhaaldelijk aandacht gevraagd voor het probleem van seksverslaving onder gelovige mannen. Ook Crabb spreekt hierover. Hij voert een jongen op die verslaafd is aan pornografie als gevolg van een algeheel onbevredigd verlangen, opgeroepen door z'n teleurstellende ouders.

⁶⁴ Crabb, *Zoektocht* enz., p.38,56.

⁶⁵ Crabb, *Zoektocht* enz., p.49,58. Elders poneert Crabb dat een strategie om de problemen van het leven aan te kunnen 'in strijd is met een diep vertrouwen in de Here en (dat) daarin niet een steeds diepergaande reactie van gehoorzaamheid tot uiting komt.' (...) Het meeste waar een hulpverlener mee te maken krijgt kan daarom behandeld worden als een moreel probleem.' *Mensen begrijpen* enz., p.55, verg. p.131.

⁶⁶ Crabb, *Mensen begrijpen* enz., p.150. Op p.183 stelt hij dat 'aan iedere vorm van persoonlijk onbehagen het gebrek aan blijdschap in God als de Voldoener van onze diepste verlangens ten grondslag ligt', waarom 'het afkeren van de zonde centraal (moet) staan bij ons begrijpen hoe (...) verandering tot stand moet komen'.

⁶⁷ Crabb, *Zoektocht* enz., p.64.

Tussen haakjes merk ik hierbij op dat Crabb bij de diagnose merkwaardig genoeg (maar ja, hij is van huis uit psycholoog) wél aandacht heeft voor psychische aspecten. Maar bij de heling laat hij het psychische met z'n wetmatigheden grotendeels liggen, want wat bepleit hij als hulp voor die jongen? Tweeërlei: allereerst dat hij z'n pijn onder ogen ziet.⁶⁸ Maar vervolgens dat hij de leegte in hem door God laat vullen, voor zover dat in deze gebroken wereld kan.⁶⁹

In het eerste kan ik me helemaal vinden. Het laatste vind ik weer een wegpoetsen van het psychische aspect door het geloofsmatige aspect. Die jongen heeft een psychisch probleem, doordat z'n ouders niet voldaan hebben aan zijn psychische basisbehoefte. Dan moet ook op dát vlak hulp geboden worden en niet allereerst op het vlak van het geloof. Op die manier kan hij bereiken dat z'n vroegere gemis geen invloed meer heeft op zijn beleving van en omgaan met het heden.

Natuurlijk zit er ook een geloofsmatige kant aan z'n probleem. Allereerst doordat die jongen z'n psychische leegte op een moreel-af-te-keuren manier poogt te vullen; het geloof kan dan helpen als een morele stimulans. Bovendien heeft Crabb gelijk dat die jongen door z'n therapie nog geen vervulling heeft van z'n diepste verlangen: het rusten in God - een verlangen waarvan hij zich misschien amper bewust is. Om z'n vatbaarheid voor pornografie nog verder tegen te gaan is het voor hem nodig ook aan dát verlangen wat te doen, en dat is natuurlijk een geloofszaak.

Kortom, terwijl Crabb bij een psychisch probleem de ene hulpverleningslijn volgt van (laat ik zeggen) geloofsmatige therapie, bepleit ik twee lijnen: allereerst psychotherapie en daarnaast en ermee vervlochten geloofsmatige therapie, pastoraat dus.

De hoofdboodschap van hulpverleners als Crabb is zo duidelijk: psychische moeiten worden vooral veroorzaakt door zondige zelfhandhaving. Deze visie maakt het hun in mijn ogen moeilijk vol mededogen te zijn. Zij zien vooral zondaars voor zich die ontdekt moeten worden aan hun foutieve, door hen gekoesterde reactie. Zelfs als zij erkennen dat iemand slachtoffer is van andermans wangedrag, typeren zij de zelfbeschermende reactie van zo iemand op wat hem/haar is aangedaan als zonde. Zo negeren zij dat het psychische z'n eigen wetmatigheden kent. Daardoor hebben ze er geen oog voor dat de opstelling van een slachtoffer een moreel-neutraal gevolg kan zijn van de zonde - effectief voor het kind of de volwassene tijdens het wangedrag, veelal ineffectief voor z'n verdere leven.

Hulpverleners als Crabb hebben gelijk als ze nadrukkelijk wijzen op de verantwoordelijkheid van hun cliënten. Alleen, waarvoor ben je niet en waarvoor ben je wel verantwoordelijk? Voor mezelf maakt ik dit onderscheid:

- Je bent niet verantwoordelijk voor de erfenis van je levensgeschiedenis en dus niet voor de beschadiging die jou is aangedaan en evenmin voor het nog altijd bestaande automatisme van je verdedigingsmechanismen en overlevingsstrategieën uit je jeugd.
- Je bent wel verantwoordelijk voor je gedrag, dus hoe je met je erfenis omgaat en dat je probeert je verdedigingsmechanismen en overlevingsstrategieën om te buigen tot volwassen reactiepatronen.

7.3 Tweezijdige hulpverlening

Mijn uitgangspunt is dat God als Schepper en Heer betrokken is bij onze, ook psychische werkelijkheid. Op grond daarvan zie ik alle ruimte om voluit gebruik te maken van wat psychiaters en psychologen door hun onderzoek en ervaring ontdekt hebben. Of ze dat nu beseffen of niet, deze mensen houden zich bezig met (storingen in) de reactie-mogelijkheden die de Schepper in onze psyche gelegd heeft. Natuurlijk gebeurt dat zoekend en tastend (vandaar dat er een verscheidenheid aan psychologische modellen bestaat), maar dat berooft hun werk niet van z'n waarde.

In dit verband spreekt mij de waarschuwing aan van Ingeborg Bosch, dat 'spirituele principes helaas maar al te makkelijk misbruikt kunnen worden om problemen van emotionele en psychologische aard te omzeilen. Naar mijn idee is dit een vergissing, die er uiteindelijk toe leidt dat men voortdurend in dezelfde emotionele en psychische problemen blijft steken. In mijn ervaring is er maar één structurele oplossing voor emotionele en psychische problemen en dat is door ze op emotioneel-psychologisch niveau aan te pakken en niet door ze te negeren vanuit een spiritueel of goddelijk perspectief.'⁷⁰

Intussen heb ik hierboven al laten uitkomen dat eenzijdigheid in de hulpverlening vermeden moet worden. Het psychische mag dan wel een zelfstandige grootheid zijn, het is geen autonome grootheid. Ook gevoelens moeten, in de woorden van Velema, 'onder de tucht van het geloof' geplaatst worden en dan ook 'onder de tucht van het Woord van God'.⁷¹ Daarom moet je je gevoel soms tot de orde roepen, zodat het op den duur weer in de pas gaat lopen met je geloof - hoeveel moeite en strijd dat ook kost.

⁶⁸ Dat belangrijke aspect vind ik de winst van Crabb's boek *Van binnenuit* enz. Waardevolle opmerkingen over de noodzaak de eigen pijn onder ogen te zien staan ook in *Mensen begrijpen* enz., p.180-183, maar typerend is dat Crabb pijnvermijdend gedrag daar als zondige zelfhandhaving en egoïsme diskwalificeert; het onder ogen zien van de eigen pijn moet volgens Crabb dan ook uitmonden in berouw en bekering, verg. *Mensen begrijpen* enz., p.261. Overigens erkent Crabb dat dit alles niet in een paar sessies tot stand komt: het is een langdurig proces.

⁶⁹ Crabb, *Zoektocht* enz., p.91-95.

⁷⁰ Ingeborg Bosch, *Illusies. Over bevrijding uit de doolhof van onze emoties*, Amsterdam/Antwerpen 2003, p.73.

⁷¹ W.H. Velema, *Geloof en gevoel*, tweede druk, Leiden 1992, p.86.

Daarnaast moeten we niet vergeten dat psychische problemen haast altijd samengaan met geloofsmatige problemen. Daarbij kan sprake zijn van een onbijbelse theologie of ethiek. Die kunnen een destructieve invloed hebben op het geloofsleven van een mens. Maar nog al eens blijft het daar niet bij. Geloofsmatige problemen hebben vaak ook een negatief effect op het psychische welzijn van een mens. Evengoed is het omgekeerde waar: psychische beperkingen en beschadigingen kunnen een negatief effect hebben op iemands visie op en toewijding aan God. Dit alles maakt duidelijk: wil je mensen met problemen afdoende helpen, dan is tweezijdige hulpverlening noodzakelijk:

- therapie, waarbij gerekend wordt met psychische wetmatigheden, én:
- pastoraat, waarbij een beroep gedaan wordt op Gods Woord en Geest.

En natuurlijk zal de hulp op het ene terrein invloed hebben op het andere terrein. Maar dan is het begrijpelijk en te verdedigen dat de helper op het ene terrein soms ook elementen inbrengt die meer thuis horen op het andere terrein. Een waterdichte afscheiding tussen therapie en pastoraat is onmogelijk en zelfs ongewenst. Met al hun verschillen vullen therapie en pastoraat elkaar aan en versterken ze elkaar.

Ik kan dan ook niets met de vroegere visie op het pastoraat als: 'verkondiging aan de enkeling'. Daarbij dreigt het gevaar dat de mens zelf met z'n ervaringen en gevoelens onvoldoende aan bod komt. Willen pastores daaraan recht doen, dan is het belangrijk dat zij zich erin verdiepen hoe de psyche van de mens 'werkt'. Een zekere verpsychologisering van het pastoraat is dan ook een goede zaak. Maar met al hun interesse voor het psychische aspect van de mens moeten pastores het eigene van het pastoraat niet kwijtraken. Ze dienen vóór alles aandacht te geven aan het geloofsmatige aspect, met als hoofdvraag: Hoe kan ik Christus zichtbaar maken in mijn omgang met pastoranten? En ook: Hoe kan ik de ander zo begeleiden dat het al meer waar wordt in diens leven: 'Christus leeft in mij'?

Maar omgekeerd geldt dat therapeuten zich niet krampachtig tot het psychische moeten beperken. Ze doen er goed aan in hun therapie oog te hebben voor zingevingsvragen. Gelukkig is daar tegenwoordig weer veel aandacht voor.⁷²

Rekening houdend met deze kanttekeningen kan ik m'n visie als volgt in schema brengen:

⁷² Zie bijvoorbeeld: G.A. van der Wal en F.C.L.M. Jacobs (red.), *Vragen naar zin. Beschouwingen over zingevingsproblematiek*, Baarn 1992. En: A. Schreurs, *Psychotherapie en spiritualiteit. Integratie van de spirituele dimensie in de therapeutische praktijk*, Assen 2001.